

Torsdagen den 14 december

Kl. 19.30

Förhandlingarna leddes till en början av herr förste vice talmannen.

§ 1 Bokföringsmässig redovisning av inkomst av jordbruksfastighet, m. m.

Föredrogs skatteutskottets betänkande nr 67 i anledning av Kungl. Maj:ts proposition 1972:120 med förslag till lag om ändring i kommunal-skattelagen (1928:370), m. m. jämte motioner.

I proposition 1972:120 hade Kungl. Maj:t, under återopandande av utdrag av statsrådsprotokollet över finansärenden för den 20 oktober 1972, föreslagit riksdagen att anta vid propositionen följande förslag till

1. lag om ändring i kommunal-skattelagen (1928:370),
2. lag om ikraftträdande av lagen om ändring i kommunal-skattelagen (1928:370),
3. lag om ändring i förordningen (1951:793) om skyldighet för vissa idkare av jordbruk eller skogsbruk att föra räkenskaper såsom underlag för taxering.
4. förordning om ändring i förordningen (1951:763) angående beräkning av statlig inkomstskatt för ackumulerad inkomst,
5. lag om ändring i taxeringsförordningen (1956:623),
6. förordning om ändring i förordningen (1959:129) om uppskov i vissa fall med beskattning av intäkt av skogsbruk,
7. förordning om ändring i förordningen (1954:142) om taxering för inkomst av medel, som insatts å skogskonto.

Beträffande propositionens huvudsakliga innehåll anfördes bl. a. följande:

”I propositionen föreslås en allmän, successiv övergång till bokföringsmässig redovisning av inkomst av jordbruksfastighet samt reglering av hur posterna i den första balansräkningen skall bestämmas.

Vidare föreslås ändrade avskrivningsregler vid inkomstbeskattningen för jordbrukets driftbyggnader. De föreslagna bestämmelserna, som i stort överensstämmer med vad som numera gäller för rörelse- och industribyggnader, syftar till att bättre anpassa gällande regler efter företagsekonomiska principer. Förslaget innebär bl. a. en ändrad gränsdragning mellan vad som skattemässigt skall hänföras till byggnad, mark och inventarier. Byggnadsavskrivningarna föreslås fortsättningsvis få ske efter särskild plan med rätt till primäravdrag på nyinvesteringar i ekonomibyggnader. Avdragsrätten för markanläggningar på jordbruksfastighet föreslås utvidgad. Avdrag för värdeminskning för inventarier får

Torsdagen den
14 december 1972

*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

Torsdagen den
14 december 1972

*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

enligt förslaget ske enligt tre skilda avskrivningsmetoder, planenlig avskrivning, räknenskapsenlig avskrivning och restvärdeavskrivning. Restvärdeavskrivningen innebär i princip att avskrivning årligen medges med 25 % av inventariernas skattemässiga restvärde vid beskattningsårets ingång, ökat med anskaffningskostnader för inventarier som inköpts under året och minskat med ersättning för inventarier som under samma år sålts eller förlorats.

Bestämmelser för bl. a. den skattemässiga behandlingen av anläggningskostnader för fruktodlingar samt av arrendators förbättringskostnader på arrenderad fastighet föreslås.”

I detta sammanhang hade behandlats motionerna

1972:1855 av herr Adolfsson m. fl. (m) vari hemställts att riksdagen vid behandlingen av propositionen 1972:120 beslutade att resultatutjämnning som komplement till bokföringsmässig redovisning för inkomst av jordbruksfastighet, i huvudsaklig överensstämmelse med vad som nu gällde för skogskonto, skulle kunna ske från och med 1975 års taxering,

1972:1856 av herrar Adolfsson m. fl. (m),

1972:1857 av herrar Andersson i Södertälje (s) och Wictorsson (s),

1972:1858 av herrar Antby (fp) och Enlund (fp) vari hemställts att riksdagen vid behandlingen av propositionen 1972:120 beslutade att när det gällde den s. k. kombinationsmetoden ingångsvärdet för inventarier, som innehafts mer än 5 år, schablonmässigt skulle sättas till 65 % av återanskaffningskostnaden,

1972:1859 av herr Boo m. fl. (c) vari hemställts att riksdagen vid behandlingen av propositionen 1972:120 beslutade att avslå förslaget om obligatorisk övergång till bokföringsmässig redovisning fr. o. m. 1978 års taxering för jordbrukare med en bruttoomsättning på högst 50 000 kronor,

1972:1860 av herr Fågelsbo (c),

1972:1861 av herr Fällidin m. fl. (c) vari hemställts att riksdagen vid behandlingen av propositionen 1972:120 beslutade

1. att taxeringsvärdet vid 1970 års allmänna fastighetstaxering ökat med senare ny-, till- och ombyggnadskostnader alltid fick läggas till grund för ingångsvärdet på byggnader vid övergången till planenlig avskrivning i enlighet med vad som anförts i motionen,

2. att befintliga avskrivningsplaner för fasta maskiner och inventarier fick bibehållas och fullföljas oberoende av övergången till nya avskrivningsregler i enlighet med vad som anförts i motionen,

3. att kostnader för markanläggningar, som nedlagts efter 1969, fick inräknas i avskrivningsunderlaget för sådana anläggningar efter övergången till de nya avskrivningsreglerna i enlighet med vad som anförts i motionen,

Torsdagen den
14 december 1972

*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

4. att de föreslagna nya reglerna för beräkning av avdrag för substansminskning fick tillämpas även beträffande naturtillgångar, som börjat utvinnas före övergången till de nya skattereglerna, i enlighet med vad som anförts i motionen,

5. att ingångsvärdet för inventarier, som innehafts mer än fem år före övergången till de nya skattereglerna, vid tillämpningen av den s. k. kombinationsmetoden skulle få upptas till 65 % av återanskaffningsvärdet i enlighet med vad som anförts i motionen,

6. att den som övertog jordbruksfastighet genom benefikt förvärv ägde rätt att tillgodogöra sig alla slag av värdeminskingsavdrag, som skulle tillkommit överlåtaren, om denne fortfarande hade drivit verksamheten, i enlighet med vad som anförts i motionen,

1972:1862 av herrar Jansson (s) och Bergqvist (s),

1972:1863 av herr Krönmark m. fl. (m) vari hemställt

1. att riksdagen skulle anta det vid propositionen 1972:120 fogade förslaget till lag om ikraftträdande av lagen om ändring i kommunalskattelagen (1928:370) med av motionärerna föreslagna ändringar, innebärande bl. a.

att kostnad för omtäckdikning skulle utgöra avdragsgill driftkostnad,

att ingångsvärdet enligt schablonmetoden skulle ökas med kostnader för ny-, till- och ombyggnader efter 1964 och att avskrivning skulle ske efter 3 %; om fastigheten förvärvats genom oneröst fång efter 1964 skulle ingångsvärdet enligt 25-procentsregeln ökas med senare ny-, till- eller ombyggnadskostnader,

att kostnader, som lagts ned på markanläggningar efter 1964, skulle få inräknas i avskrivningsunderlaget för sådana tillgångar efter övergången till bokföringsmässig redovisning,

att ingångsvärdet enligt kombinationsmetoden för inventarier, som innehafts längre tid än fem år, skulle utgöra 65 % av återanskaffningskostnaden och att ingångsvärdet vid benefika förvärv skulle bestämmas till högst 65 % av återanskaffningskostnaden,

2. att riksdagen uttalade att det vid övergången befintliga byggnadsbeståndet fick avskrivas med 3,0 procent i de fall ingångsvärdet bestämts schablonmässigt enligt 9 § andra stycket ikraftträdandelagen,

3. att i övrigt beaktades vad i motionen anförts samt

1972:1864 av herr Torwald (c).

Utskottet hemställde

A. att riksdagen med anledning av propositionen 1972:120 och med avslag på motionerna 1972:1856, 1972:1858, 1972:1859, 1972:1860, 1972:1861, 1972:1862 och 1972:1863, såvitt motionerna avsåg ändringar i propositionen, skulle anta de vid propositionen fogade förslagen till

1. lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370) med de ändringar, att punkt 6 av anvisningarna till 21 §, punkterna 3 och 6 av anvisningarna till 22 § samt punkt 1 av anvisningarna till 41 § erhöi av utskottet föreslagen lydelse,

Torsdagen den
14 december 1972

*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

2. lag om ikraftträdande av lagen om ändring i kommunalskattelagen (1928:370) med de ändringar, att 13 och 18 §§ erhöll av utskottet föreslagen lydelse, innebärande såvitt gällde bestämmelserna i 18 § -- enligt vilka endast den som i minst fem år haft stamdjursbesättning vid övergång till bokföringsmässig redovisning skulle ha valrätt mellan att som ingångsvärde ta upp den faktiska nyuppsättningskostnaden och allmänna saluvärdet för de stamdjur, som fanns på fastigheten vid övergångstillfället -- att stamdjuret vid tillämpning av alternativregeln skulle tas upp till ett belopp, som motsvarade värdet av det genomsnittliga antalet djur under de senaste fem åren, dock högst antalet djur vid övergången,

3. lag om ändring i förordningen (1951:793) om skyldighet för vissa idkare av jordbruk eller skogsbruk att föra räkenskaper såsom underlag för taxering med den ändringen, att ikraftträdandebestämmelserna erhöll av utskottet föreslagen lydelse,

4. förordning om ändring i förordningen (1951:763) angående beräkning av statlig inkomstskatt för ackumulerad inkomst,

5. lag om ändring i taxeringsförordningen (1956:623),

6. förordning om ändring i förordningen (1959:129) om uppskov i vissa fall med beskattning av intäkt av skogsbruk med den ändringen, att ikraftträdandebestämmelserna erhöll av utskottet föreslagen lydelse,

7. förordning om ändring i förordningen (1954:142) om taxering för inkomst av medel som insatts å skogskonto med den ändringen, att ikraftträdandebestämmelserna erhöll av utskottet föreslagen lydelse,

B. att riksdagen skulle avslå

1. motionen 1972:1855,

2. motionen 1972:1857,

3. motionen 1972:1861,

4. motionen 1972:1863,

5. motionen 1972:1864,

i den mån de inte kunde anses besvarade genom vad utskottet anfört och hemställt.

Reservationer hade avgivits

1. beträffande avdrag för kostnader för omtäckdikning av herrar Magnusson i Borås (m) och Nilsson i Trobro (m), som ansett att utskottet under A 1 bort hemställa,

att riksdagen, med anledning av propositionen 1972:120 och med bifall till motionen 1972:1863, såvitt avsåg punkt 1 av anvisningarna till 22 § förslaget till lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370) beslutade, att anvisningspunkten skulle ha av reservanterna föreslagen lydelse,

2. beträffande ingångsvärde för byggnader av herrar Magnusson i Borås (m) och Nilsson i Trobro (m), som ansett att utskottet under A 2 bort hemställa,

att riksdagen, med anledning av propositionen 1972:120 och med bifall till motionen 1972:1863, såvitt avsåg 9 § lagen om ikraftträdande av lagen om ändring i kommunalskattelagen (1928:370) beslutade, att paragrafen skulle ha av reservanterna angiven lydelse,

beträffande ingångsvärde för markanläggningar

3. av herrar Eriksson i Bäckmora (c), Josefson i Arrie (c), Larsson i Umeå (fp), Sundkvist (c) och Hörberg (fp), som ansett att utskottet under A 2 bort hemställa,

att riksdagen, med anledning av propositionen 1972:120 samt med bifall till motionen 1972:1861 och med anledning av motionen 1972:1863, såvitt avsåg 11 § lagen om ikraftträdande av lagen om ändring i kommunalskattelagen (1928:370) beslutade, att paragrafen skulle ha av reservanterna föreslagen lydelse,

4. av herrar Magnusson i Borås (m) och Nilsson i Trobro (m), som ansett att utskottet under A 2 bort hemställa,

att riksdagen, med anledning av propositionen 1972:120 och med bifall till motionen 1972:1863, såvitt avsåg 11 § lagen om ikraftträdande av lagen om ändring i kommunalskattelagen (1928:370) beslutade, att paragrafen skulle ha av reservanterna angiven lydelse,

5. beträffande ingångsvärde för inventarier av herrar Magnusson i Borås (m), Eriksson i Bäckmora (c), Josefson i Arrie (c), Larsson i Umeå (fp), Sundkvist (c), Nilsson i Trobro (m) och Hörberg (fp), som ansett att utskottet under A 2 bort hemställa,

att riksdagen, med anledning av propositionen 1972:120 samt med bifall till motionerna 1972:1858, 1972:1861 och 1972:1863, såvitt avsåg 13 § lagen om ikraftträdande av lagen om ändring i kommunalskattelagen (1928:370) beslutade, att paragrafen skulle ha av reservanterna angiven lydelse,

6. beträffande ingångsvärde för djur av herrar Magnusson i Borås (m), Eriksson i Bäckmora (c), Josefson i Arrie (c), Sundkvist (c), Nilsson i Trobro (m) och Hörberg (fp), som ansett att utskottet under A 2 bort hemställa,

att riksdagen, med bifall till propositionen 1972:120, såvitt avsåg 18 § lagen om ikraftträdande av lagen om ändring i kommunalskattelagen (1928:370) skulle anta det vid propositionen fogade förslaget till lydelse av paragrafen,

7. beträffande resultatutjämning genom kontometod av herrar Magnusson i Borås (m), Eriksson i Bäckmora (c), Josefson i Arrie (c), Larsson i Umeå (fp), Sundkvist (c), Nilsson i Trobro (m) och Hörberg (fp), som ansett att utskottet under B 1 bort hemställa,

att riksdagen i anledning av motionen 1972:1855 hos Kungl. Maj:t skulle anhålla om skyndsamt utredning i syfte att genomföra en allmän öppen resultatutjämning genom en kontometod.

Till betänkandet hade fogats ett särskilt yttrande beträffande övergång till bokföringsmässig redovisning av herrar Magnusson i Borås (m), Eriksson i Bäckmora (c), Josefson i Arrie (c), Sundkvist (c), Nilsson i Trobro (m) och Hörberg (fp).

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

Torsdagen den
14 december 1972

*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

Herr JOSEFSON i Arrie (c):

Herr talman! När riksdagen i dag har att ta ställning till förslaget om nya regler för jordbruksbeskattningen innebär detta betydande förändringar både i redovisningshänseende och i de materiella regler som gäller vid bokföringsmässig redovisning av inkomst från jordbruksfastighet. Förslaget innebär att alla som redovisar inkomster av jordbruk under en femårsperiod räknat från den 1 januari 1973 skall övergå till bokföringsmässig redovisning.

Redan vid riksdagsbeslutet 1969 angående beskattningen för rörelseidkare uttalades starka önskemål om att även jordbruksbeskattningen borde utformas enligt liknande regler, och i de förslag som framlagts i här berörda proposition, nr 120, har man i rätt stor utsträckning följt samma regler som vid rörelsebeskattning.

I propositionen har bl. a. föreslagits en ändrad gränsdragning mellan vad som skattemässigt skall hänföras till byggnad, markanläggning och inventarier samt delvis nya bestämmelser om avdrag för värdeminskning av nämnda tillgångar. Vidare föreslås nya bestämmelser om avdrag för förbättringskostnader på arrenderad fastighet. Därtill föreslås nya regler för bestämmande av bl. a. ingångsvärden vid övergången till bokföringsmässig inkomstredovisning. Det är särskilt utformningen av dessa övergångsbestämmelser som vällat en viss oro och ovisshet bland berörda grupper.

Ser man på propositionen i sin helhet har utskottet i principfrågan i stort sett varit enigt. Alla har varit överens om nödvändigheten av att jordbruket får med näringslivet i övrigt mera likformiga bokförings- och beskattningsregler.

Även om kontantprincipen i vissa fall har fungerat tillfredsställande, har den på andra områden varit ett besvärligt hinder för investeringar och rationaliseringar, detta särskilt när det gäller byggnadsinvesteringar — både nybyggnad och mera betydelsefulla förändringar i befintliga byggnader. Inte minst har detta framträtt vid den stora förändring i produktionsinriktning som skett, alldeles speciellt inom slättbygdsområdena.

Slopandet av mjölkproduktion och nötkreatur har oftast ställt byggnader oanvända just på grund av beskattningsreglerna. Gällande skatteregler har knappast tillåtit avdrag vid inkomsttaxeringen för sådana byggnads- och reparationskostnader som varit absolut nödvändiga, därest en annan animalieproduktion skulle kunna bedrivas i de lediga utrymmen som uppstått genom produktionsomläggningen. Genom de nya reglerna för byggnader och den uppdelning som där sker i begreppet byggnad, byggnadsinvesteringar och markanläggningar skapas nya avskrivningsmöjligheter, vilket medför helt andra förutsättningar att kunna genomföra rationaliseringar och eventuellt vidta förändringar inom animalieproduktionen. Utan tvivel kommer också de nya avskrivningsreglerna för maskiner och inventarier att i framtiden bli till gagn både för jordbrukaren-deklaranten och för samhället-skattmyndigheten genom de enkla och klara regler som där skall gälla.

Därmed vill jag emellertid inte ha sagt att de nya beskattningsreglerna innebär enbart fördelar. På djursidan innebär det nya förslaget att jordbrukarna kommer att få betala inkomstskatt på den värdestegring

Torsdagen den
14 december 1972*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

som sker genom penningvärdeförsämringen på grund av inflation. Rent skattemässigt är förslaget ganska neutralt. Visserligen medför avskrivningsreglerna och lagervärderingen visst uppskov med beskattningen, men beskattning sker, om inte förr, vid avvecklingen. Med den typ av företag som vi har inom jordbruket, som bygger på att fysiska personer är ägare, blir det en ganska kort tid som vederbörande företag består, och därför kan man nog på ganska säkra grunder säga att det på längre sikt sett ur skattemässig synpunkt blir helt neutralt.

Men som jag nyss sade är problemet övergångsbestämmelserna, och just kring dessa har på ett flertal punkter meningarna varit delade i utskottet. Till utskottsbetänkandet har fogats inte mindre än sju reservationer och ett särskilt yttrande, och jag skall nu något beröra de reservationer som jag varit med om att framföra.

Reservationen 3 tar upp frågan om ingångsvärde för markanläggningar. I bl. a. motionen 1861 yrkas att kostnader, som lagts ned på markanläggningar efter 1969, skall få inräknas i avskrivningsunderlaget för sådana tillgångar efter övergången till bokföringsmässig redovisning. Som framhålles i nämnda motion tilläts rörelseidkarna enligt riksdagsbeslutet 1969 att vid övergången till de nya beskattningsreglerna i ingångsvärde för markanläggningar ta med anskaffningskostnader nedlagda efter den då gällande senaste allmänna fastighetstaxeringen. Det innebar tiden efter utgången av 1964, därest dessa kostnader inte tidigare avdragits eller avskrivits.

Utan tvekan har detta givit jordbrukarna anledning att förvänta att liknande bestämmelser nu skulle gälla beträffande jordbruket, och det skulle då innebära att markanläggningar utförda efter 1969 skulle utgöra grund för avdragsrätt. I propositionen föreslås att inga andra ingångsvärden för markanläggningar än täckdiken och skogsvägar får tas upp vid övergången till den bokföringsmässiga redovisningen.

Utskottsmajoriteten sluter upp kring propositionen men anför inget som helst skäl varför man frångår den regel som beslöts när det gällde rörelsefastigheterna 1969. Nog är det ganska egendomligt att man här avviker från det beslut som fattades 1969, när man så ofta både i propositionen och i utskottsbetänkandet talar om att reglerna bör vara så lika som möjligt med de regler som gäller för rörelsefastigheter.

Herr talman! Vi reseranter anser att ingenting har skett och inga argument har framförts som motiverar att man frångår de riktlinjer som låg till grund för beslutet 1969. Jag ber därför, herr talman, att få yrka bifall till reservationen 3.

I reservationen 5 berörs frågor om ingångsvärden för inventarier. När det gäller denna fråga är det givet att det är alldeles omöjligt att uppnå absolut rättvisa. Inventariebestånden är i många fall inte jämförbara, och för att på något sätt lösa denna fråga föreslog jordbruksbeskattningskommittén enhälligt att som ingångsvärde skulle tillämpas anskaffningskostnader för inventarier anskaffade under de senaste fem åren och för äldre inventarier 65 procent av återanskaffningskostnaden. Enligt en av jordbruksbeskattningskommittén gjord undersökning skulle den av utredningen föreslagna kombinationsmetoden innebära att ingångsvärden i genomsnitt skulle utgöra 70 procent av återanskaffningskostnaden.

Torsdagen den
14 december 1972

*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

Redan detta är en försämring i jämförelse med de i dag gällande bestämmelserna, som innebär att 80 procent av återanskaffningskostnaderna för samtliga inventarier får tas upp som ingångsvärden.

I propositionen frångår regeringen utredningens förslag beträffande inventarier äldre än fem år och föreslår att procenten sättes till 50. I reservationen 5 yrkas bifall till i motionerna 1858, 1861 och 1863 ställda yrkanden, som överensstämmer med vad en enhällig utredning föreslog. Som jag tidigare sagt kan man här inte fastställa något procenttal som vid alla tillfällen ger exakt rättvisa. Något slag av schablon måste tillgripas, och med de undersökningar som gjorts, bl. a. av jordbruksskatteutredningen, anser jag att utredningens förslag, som helt överensstämmer med reservanternas, bör genomföras.

I reservationen 6 berörs bestämmelserna om ingångsvärde för stamdjur. Allra först ett par ord om vad som ligger i begreppet stamdjur. Med stamdjur menas det antal moder- och faderdjur som finns i en besättning jämte ett för rekryteringen nödvändigt antal ungdjur. Beträffande mjölkdjursbesättning har ju en klar praxis utvecklats när det gäller antalet rekryteringsdjur.

Som finansministern mycket riktigt framhåller i propositionen finns stamdjur också inom köttdjursbesättningar och i svinbesättningar, och här är beräkningen av rekryteringsunderlaget mera oklart. Att lagstifta om beräkning av värdet av rekryteringsunderlaget anser finansministern inte som någon framkomlig väg. Han föreslår att riksskatteverket skall meddela anvisningar för bestämning av värdet av rekryteringsunderlag i stamdjursbesättningar och att detta värde skall kunna godtas i normalfallet.

Jag kan instämma i dessa synpunkter. Jag vill dock understryka vikten av att riksskatteverkets ställningstagande föregås av överläggningar med representanter för jordbruket och eventuellt med andra experter.

Nu till reservationen 6. I denna yrkas bifall till propositionens förslag beträffande beräkning av antalet stamdjur vid övergångstillfället. Propositionen föreslår att för den som innehåft stamdjursbesättning i fem år skall man som ingångsvärde få välja antingen anskaffningsvärdet eller allmänna saluvärdet på det antal stamdjur som finns på fastigheten vid övergångstillfället.

Utskottsmajoriteten föreslår här en skärpning av bestämmelserna så till vida som man föreslår att värdet av stamdjur vid tillämpning av alternativregeln skall tas upp till ett belopp som motsvarar värdet av det genomsnittliga antalet djur under de senaste fem åren, dock högst det antal som finns vid övergångstillfället.

Jag är förvånad över det ställningstagande utskottsmajoriteten gjort. Propositionen har här följt vad en enig utredning föreslog. En enda remissinstans har anmält avvikande mening. Detta yttrande berörs i propositionen, men finansministern finner icke anledning föreslå någon ändring av gällande bestämmelser på denna punkt. Som motivering för sitt ställningstagande framhåller han bl. a. att ett ogynnsammare ingångsvärde skulle kunna leda till en icke önskad förändring i produktionsinriktningen.

Trots detta uttalande i propositionen, trots att ingen av riksdagens

350 ledamöter motionerat om någon skärpning av denna övergångsbestämmelse, ja, trots den mycket begränsade tid som utskottet haft till förfogande för behandling av propositionen, så föreslår ändå utskottsmajoriteten nyss nämnda skärpning av övergångsbestämmelserna.

Jag delar här helt finansministerns syn att en skärpning av övergångsbestämmelserna kan komma att innebära en förändring i produktionsinriktningen som inte är önskvärd. Vi har för närvarande ett stort överskott på spannmål, och en ytterligare övergång, som här föreslagna skärpning lätt kan leda till, innebär risk för ett ytterligare överskott på spannmållsidan. Samtidigt kan vi konstatera att vid prissättningen på jordbruksprodukter har man försökt att stimulera mjölk- och köttproduktionen – ett område där vi knappast har kunnat täcka det inhemska behovet.

I utskottets betänkande redogörs för villkoren för att utförsäljning skall betecknas som realisation. Jag är övertygad om att såväl finansministern som reservanterna är väl medvetna om dessa regler, men att vi ändå anser att ett beslut i enlighet med utskottsmajoritetens förslag innebär risk för ytterligare övergång till kreaturslös drift i jordbruk.

Man kan också se denna fråga ur en annan synvinkel.

Vem är det man kommer åt genom skärpningen? Är det den som medvetet ökat antalet stamdjur inför övergången för att få ett orimligt högt ingångsvärde? Nej, enligt min uppfattning är det inte dessa. I propositionen föreslås en jämningsregel som kan tillgripas i dylika fall. Nej, skärpningen kommer i första hand att drabba dessa många jordbrukare som inte på grund av ändringen i skattelagstiftningen, utan av helt andra skäl ökat sitt antal stamdjur under de senaste åren. Många av dem har kanske tidigare under några år minskat antalet stamdjur och då beskattats för detta som för vanlig löpande försäljning. Nu, bl. a. på grund av den prishöjning på mjölk som skett, har man åter ökat antalet.

Det är enligt min uppfattning orimligt att dessa jordbrukare inte skall få ta upp det antal stamdjur som finns vid övergångstillfället. I många fall kommer säkert antalet stamdjur vid övergångstillfället att vara helt lika med det som fanns för åtta tio år sedan. Att en tillfällig minskning av stamdjursantalet för några år sedan skall reducera antalet vid övergångstillfället anser jag vara helt felaktigt och det överensstämmer inte heller med de bestämmelser som gäller vid realisation.

Herr talman! Jag vill yrka bifall till reservationen 6, som på denna punkt helt överensstämmer med propositionens förslag.

I reservationen 7 berörs frågan om resultatutjämnning genom kontometoden, en gammal känd fråga i riksdagen. Även om den bokföringsmässiga redovisningen medför större möjligheter till resultatutjämnning än vad kontantprincipen gjorde, anser vi reservanter ändå att det är angeläget att frågan om införandet av utjämningskonto bör utredas.

I ett särskilt yttrande har vi berört frågan om genomförandet av den sista etappen i övergången, som gäller jordbrukare med mindre än 50 000 kronor i omsättning. Vi har på denna punkt inte avvikit från propositionens förslag men har i det särskilda yttrandet uttalat som vår mening att vi vill avvakta utvecklingen av övergången och se resultatet av de första årens verksamhet. Måhända kan det bli nödvändigt med ytterligare

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

Torsdagen den
14 december 1972

*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

uppskov för vissa jordbrukare. Utvecklingen får visa om så är fallet, och i så fall får vi återkomma på den punkten.

Med detta, herr talman, har jag velat delge kammaren min syn på denna utan tvekan betydelsefulla fråga, som diskuterats i många år och som nu synes stå inför sin lösning.

Herr talman! Jag yrkar bifall till reservationerna 3, 5, 6 och 7 och i övrigt till utskottets hemställan.

Herr MAGNUSSON i Borås (m):

Herr talman! Riksdagen har under sin hårda avslutningsvecka att behandla ytterligare en stor fråga, nämligen jordbruksbeskattningen. Detta ärende måste betraktas som mycket stort, för det berör ganska många medborgare, nämligen alla jordbrukarna. Dessutom kommer beslut att fattas om en helt ny redovisningsprincip för jordbruksrörelse.

Jordbruket är vår äldsta näringsgren och har tidigare under långa epoker utgjort huvudnäringen i vårt land, då de flesta människor i gamla tider erhöll sin utkomst från jordbruket. Inom denna näring, som har sitt ursprung från den gamla naturhushållningens tid, rörde man sig ursprungligen inte med så mycket kontanter. Men efter hand har även jordbruket därvidlag kommit att likna alla andra näringsgrenar.

Jordbrukarna har i allmänhet redovisat efter den s. k. kontantprincipen vilket innebär att man deklarerar för de inkomster som rörelsen givit, med avdrag för de kostnader man kontant erlagt för driften. Detta har varit en enkel metod som gått ganska bra att tillämpa för jordbrukarna och som har uppfyllt de krav som samhället ställt i deklARATIONSHÄNSEENDE.

Men tekniken har i särskilt stor utsträckning kommit att beröra jordbrukarna, och efter hand som man varit tvungen att skaffa nya, moderna och mycket dyrbara utrustningar för driften, har denna beskattningsform visat sig vara mindre lämplig. Avskrivningsplaner har inte kunnat uppläggas för de dyra maskinella utrustningarna. Detta har medfört att vissa jordbruk — och särskilt de större — övergått till att redovisa enligt bokföringsmässiga principer. För att klara av sina problem har jordbrukarna också i allt större utsträckning varit tvungna att tillämpa bokföring liksom alla andra företagare för att kunna följa sin rörelse och kunna tillhandahålla bl. a. alla de uppgifter som dagens samhälle kräver.

Nu föreslås, som herr Josefson i Arrie också påpekade, att man under en övergångstid av fem år skall vara skyldig att övergå till redovisning enligt bokföringsmässiga grunder för alla jordbruk. Man börjar med de jordbruk som nu har en bruttoinkomst av 150 000 kronor, och för varje år sänks omsättningsgränsen. År 1978 skall även de minsta jordbruken, med en omsättning understigande 50 000 kronor, omfattas av bokföringsskyldigheten.

De enda jordbrukare som enligt Kungl. Maj:ts förslag inte drabbas av denna skyldighet är de som bara har ett år kvar som jordbrukare. I en motion från moderata samlingspartiet har vi därför föreslagit, att den som år 1978 fyller 60 år och driver ett så litet jordbruk, att han tidigare inte varit tvingad att övergå till bokföringsmässiga principer för sin

redovisning, skulle få välja mellan att göra detta och att fortsätta med den metod som nu införs.

Av principiella och praktiska skäl vill emellertid icke utskottsmajoriteten nu vara med om detta. Med hänsyn till att olika metoder kan komma i fråga för att lösa detta problem och då det är lång tid till 1978 har vi ansett, att man bör överväga någon form av dispens för genomförande av sista etappen, när det gäller dessa äldre jordbrukare som driver små rörelser.

Vid betänkandet är, som redan har nämnts, fogade en hel del reservationer, som jag vill något kommentera. Den första reservationen, som avgivits av moderata samlingspartiets utskottsledamöter, behandlar avdragsrätten för s. k. omtäckdikning. Vi yrkar där på rätt till avdrag härför som omkostnad med omedelbar avskrivning. Vi kan inte finna annat än att detta är en ren ersättning av ett förslitet inventarium och därför bör kunna berättiga till omedelbar avskrivning.

Reservationerna 2, 3 och 4 behandlar ingångsvärde för byggnader och avskrivningsunderlaget för markanläggningar. Vi har ansett att man bör ha rätt till avskrivning på de ny-, till- eller ombyggnader som skett efter 1964. Vi anser att det är rimligt att de stora kostnader som under senare år lagts ned i jordbruksrörelser också blir föremål för avskrivning, i den mån så icke tidigare har skett. Likaså är det av behovet påkallat med hyggliga allmänna avskrivningsregler, då jordbruken ofta är belastade med en ganska tung byggnadsdel. Detta gäller såväl de s. k. egentliga driftsbyggnaderna som de bostadsbyggnader som finns på jordbruket. Bostäderna är ju sådana att de inte skulle väljas av moderna människor i dag som bostäder, alldenstund de många gånger är alltför stora och dyrbara i drift. Därför bör man i fortsättningen ha hyggliga avskrivningsbestämmelser, så att jordbrukarna får möjligheter att hålla byggnaderna i stånd.

Reservationen 5 behandlar ingångsvärdena för inventarier, och där framför vi ett krav om att dessa skall få upptagas till 65 procent, som också föreslagits av utredningen, i stället för till 50 procent som yrkas i propositionen och av utskottsmajoriteten.

Reservationen 6 behandlar ingångsvärdena för s. k. stamdjur. Herr Josefson i Arrie har nu så noggrant beskrivit innebörden av denna reservation att jag inte närmare behöver gå in på den utan bara instämmer i det yrkande han på denna punkt ställt.

Reservationen 7 behandlar en motion om krav på resultatutjämning mellan olika år för jordbrukarna. Detta motionsyrkande sammanfaller med ett krav, som vi under många år framfört, om en allmän resultatutjämning. För det moderna jordbruket är detta av synnerligen stort värde och mycket behövt. Sålunda förekommer det ju praktiskt taget genomgående att jordbrukare som enbart bedriver spannmålsodling försäljer hela skörden på en gång och inte sällan sedan måste köpa utsäde för det kommande året. Ett sådant jordbruk har inte något ineliggande lager vid bokslutstillfället. Det blir därför inte några avskrivningsreserver, som det finns stort behov av i en så osäker näring som jordbruket.

Herr talman! Jag har i all korthet försökt beskriva de olika reservationer som vi från vårt håll har ställt oss bakom, och jag ber att få yrka bifall till reservationerna 1, 2, 4, 5, 6 och 7.

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

Torsdagen den
14 december 1972

*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

Herr LARSSON i Umeå (fp):

Herr talman! Mitt namn återfinns vid reservationerna 3, 5 och 7 till detta betänkande. Då tidigare talare har berört samtliga dessa reservationer, skall jag starkt begränsa mig och bara framföra några synpunkter i anslutning till reservationen 5.

Frågan gäller där huruvida man som ingångsvärde skall få ta upp 65 procent av återanskaffningsvärdet, vilket reservanterna vill, eller 50 procent, som föreslås i propositionen och som utskottsmajoriteten stannat för.

Jordbruksbeskattningskommittén var enhällig i sin bedömning att 65 procent borde beräknas som ingångsvärde vid övergång till bokföringsmässig redovisning. Den undersökning som låg till grund för kommitténs ställningstagande visade att ingångsvärdena i genomsnitt uppgick till 70 procent. Kommittén iakttog ju en viss försiktighet, då den i sitt förslag satte ingångsvärdena 5 procent lägre än den matematiskt skulle ha gjort, om den hade följt de undersökningar som verkställdes. Att ytterligare nedbringa ingångsvärdet till 50 procent, som utskottet föreslår, måste vara en felaktig bedömning. Jag kan inte finna sakliga skäl för den ståndpunkten.

Man måste beakta att den kategori yrkesutövare som det här gäller bör ha rätt till ett ingångsvärde som så mycket som möjligt överensstämmer med verkligheten. Genom att gå ifrån det av kommittén dokumenterade sakläget ställer man ju dem i strykklasse. Jag tycker att skatterättvisan fordrar att riksdagen följer utredningens förslag, som alltså överensstämmer med vad vi reserverar hemställt i reservationen 5.

Herr talman! Med dessa ord yrkar jag bifall till reservationerna 3, 5 och 7.

Herr WÄRNBERG (s):

Herr talman! Låt mig börja med att konstatera att kring huvudprinciperna i denna fråga råder enighet. Det viktigaste är att vi för framtiden kommer att få en jordbruksbeskattning som är likvärdig med det beskattningssystem som råder för andra typer av företagare och att vi kommer att få ett system som ger skatterättvisa olika företagare emellan inom jordbruksnäringen.

I motsats till herr Magnusson i Borås vill jag påstå att det system som vi nu står i begrepp att avskaffa har varit oerhört opraktiskt under många många år och helt olämpligt. Det har baserats på att det löpande beskattningssystemets inflytande likvider upptagits som inkomst och de kontanta utbetalningarna som utgift. Undantag har funnits, men i stort har kontantprincipen fungerat på det sätt som jag har beskrivit. På investeringssidan har inga avdrag fått göras, vare sig för nyanskaffning eller i form av värdeminskningssavdrag. Däremot har fullt avdrag fått göras vid utbyte av gammalt inventarium. I konsekvens med den vägrade avdragsrätten vid nyetableringar har heller ingen beskattning skett vid avveckling av rörelsen eller då inventarierna försålts. Denna kontantprincipregel har fått till följd, att den företagare som sålde ett bättre inventarium än det han startade med har fått skattefria vinster, medan den lantbrukare som inte kunnat göra utbyten före slutförsäljningen och

alltså sålt billigare inventarier än vid anskaffningen gjort motsvarande skatteförluster.

Lika markerat har orättvisorna slagit på djursidan. Den lantbrukare som hade flera djur vid slutförsäljningen än vid starten på grund av egen uppfödning fick en skattefri vinst, medan den som tvingats sälja av ett och annat av de ursprungliga djuren före slutförsäljningen gjorde motsvarande skatteförlust. För alla gäller dock, att den vinst i nominella belopp som uppstått genom penningvärdeförsämringen aldrig kom att beskattas på sätt som skett i alla rörelser med redovisning byggd på bokföringsmässiga grunder. Det har varit svårt för lantbrukaren att konsolidera sin verksamhet på grund av att värdeminskningsskatt inte stått till förfogande och att lagren vid deklarationstillfället inte varit stora. Hade det däremot funnits lager så hade ju kontantprincipen gett en 100-procentig avskrivning, men det har som sagt sällan funnits några stora lager.

Nu skall dock sägas att sedan många år tillbaka har lantbrukaren haft möjlighet att övergå till bokföringsmässiga grunder med utomordentligt gynnsamma övergångsbestämmelser, men intresset för övergång har varit synnerligen dåligt. Av landets i dag 150 000 verksamma lantbrukare har bara ca 8 procent valt möjligheten att bli i stort jämställda med andra företagare.

Det är svårt att säga vad anledningen till det dåliga intresset kan vara. Personligen lutar jag åt att kontantprincipen varit så gynnsam, att den trots bristande avskrivningsmöjligheter gett gynnsammare resultat än det bokföringsmässiga systemet. Men det kan också vara bristande intresse för något nytt. Det har helt enkelt inte blivit av.

Oberoende av vilken deklarationsmetod lantbrukare har använt finns i dagens system avskrivningsregler för byggnader som inte är rationella och som motverkat nyinvesteringar i byggnader. Med en avskrivningsprocent av 1,5 har det tagit 65–70 år innan byggnaderna varit avskrivna. Den som måst låna pengar för investeringarna får räkna med amorteringstider som är betydligt kortare än avskrivningstiden, varför en lantbrukare kommit i ett besvärligt läge med amorteringar av medel som inte fått avskrivas. Å andra sidan är avskrivningarna eviga, så att den lantbrukare som har gamla byggnader som avskrivits både en och flera gånger får fortsätta med avskrivningarna ändå och använda samma avskrivningsprocent som den som har nyuppförda byggnader. Detta är naturligtvis ett orimligt förhållande, som gör att jag anser att den gamla metoden är helt föråldrad.

Propositionen gör nu rent hus med det här orättvisa och felaktiga beskattningssystemet. Under en femårsperiod skall, som flera andra har sagt här, alla lantbrukare efter ett visst system gå över till bokföringsmässig redovisning, dvs. använda samma regler som alla andra företagare sedan många år tillbaka varit skyldiga att använda. Det finns de som i motioner föreslagit, att man skulle låta de minsta enheterna fortsätta att använda kontantprincipen även efter övergångstiden, men jag undrar om inte de som pläderat härför har underskattat jordbrukarnas förmåga att klara det nya systemet. Jag tror att landets lantbrukare lika lätt som andra företagare kommer att kunna fylla i den enkla blankett det här rör

Torsdagen den
14 december 1972

*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

sig om och de enkla förteckningar över värdena som måste göras vid starten. Övergångstiden har också satts så lång som Lantbrukarnas riksförbunds driftsbyrå ansett sig behöva för att kunna ge den sakkunniga hjälp som efterfrågas. Och det nuvarande systemet slår ju lika illa både för små och stora lantbruksutövare, vilket också är ett skäl för att inte ligga kvar med två system även i en avlägsen framtid.

På byggnadssidan föreslås nu samma regler som gäller för företagare inom andra näringar. Det innebär 2 procent extra avskrivningar under de fem första åren av en byggnads livstid och därefter en procentsats som skall fastställas av riksskatteverket men som i stort skall överensstämma med byggnadens fysiska livslängd. Det skall dock understrykas, att när en ägare har gjort nedskrivningar, så att fastighetens värde är noll, så är det slut med nedskrivningarna därefter.

För gamla byggnader skall den något svårbegripliga regeln att fastställa byggnadsvärde fortfarande få användas. Den innebär att avskrivningsunderlaget skall vara två tredjedelar av det samlade jordbruksvärdet med vissa inskränkningar. Även den regeln slår väldigt olika beroende på husens storlek och beskaffenhet, litet eller stort jordinnehav och kvaliteten på jorden. Men så länge mark och byggnader inte skils åt i taxeringsvärdena lär det inte finnas någon annan metod än en schablon att ta till. Det är dock min förhoppning att 1975 års fastighetstaxering skall skilja dessa värden åt och att riksdagen därefter beslutar att de nya byggnadsvärdena skall gälla i alla sammanhang när det gäller avskrivningar.

På den här punkten har propositionen gjort en avvikelse från utredningen, som föreslog 50 procent av jordbruksvärdet för alla gamla hus och en högre avskrivningsprocent. Därför har finansministern föreslagit ytterligare en metod som gäller för förvärv av fastigheter efter 1969, den s. k. 25-procentsregeln, dvs. att avskrivningsunderlaget skall vara 25 procent av hela köpeskillingen. Propositionens föreslagna regler är här fördelaktigare än de regler som utredningen föreslagit, men utskottet har inte haft någon invändning mot de nya förslagen. Bl. a. innebär detta att jag inte känner mig bunden av de förslag jag varit med och tillstyrkt i utredningen, även om dessa på ett par andra punkter innebär skärpningar.

De schablonmetoder som jag redogjort för gäller då de verkliga byggnadskostnaderna inte är kända utan baseras på de taxeringsvärden som fastställdes 1970. För ny- och ombyggnader som verkställdes efter 1969, alltså sådana som man inte kunde ta hänsyn till vid fastighetstaxeringen får den verkliga kostnaden läggas till det schabloniserade värdet.

Nu vill reservanterna att hänsyn skall tas till om- och nybyggnader som skett efter 1964, men majoriteten anser det inte möjligt att tillgodose denna begäran. Som motivering anför man dels att det är svårt att avgöra om inte redan hänsyn tagits därtill vid fastighetstaxeringen, dels att det måste finnas ett ingångsår för det nya systemet, som är baserat på värdet år 1970.

När det gäller markanläggningar har en stor förändring skett. Tidigare var markanläggningar avskrivningsbara endast till en obetydlig del, men i fortsättningen får vägar, brunnar o. d. avskrivas under en 20-årsperiod till

75 procent. Inga markanläggningar som tillkommit före övergången till bokföringsmässig redovisning får föras upp på avskrivningsplanen. Reservanterna vill på den punkten föra upp det som utförts tidigare i likhet med vad som skedde när övriga rörelser fick rätt till avskrivning av markanläggning.

Majoriteten vill inte vara med om detta och åberopar bl. a. möjligheten till frivillig övergång, som föreligger när som helst. Den menar också att när man gör ett byte av deklarationsmetod bör detta ske på en gång och inte genom att ha möjligheten till kontantredovisning och samtidigt få förmåner som tillkommit dem som tidigare haft en annan redovisningsmetod.

Lantbrukare har dessutom ytterligare en favör framför andra rörelse-
idkare beträffande markanläggningar, och det gäller täckdiken. Propositionen föreslår att den typen av markanläggningar skall få skrivas av med 10 procent om året intill 100 procent av kostnaden. Dels får alltså hela anläggningen skrivas bort, dels får denna avskrivning ske på halva den normala tiden. Utskottet har accepterat denna förmånsställning för täckdikningen för att inte åstadkomma någon försämring, men man vill inte stödja den motion – som också följs upp i en reservation – som kräver att omtäckdikning skall få omkostnadsbokföras.

En annan viktig förändring gäller inventarierna. Där föreslås nu att full likställighet skall ske med övriga rörelser, men man tillskapar dessutom en restvärdeavskrivning på 25 procent av det ingående värdet och av nyanskaffningar under året, och det innebär en skillnad gentemot andra rörelser. Detta kommer att ytterligare förenkla deklarationsförfarandet för den mindre lantbrukaren. Mest betydelsefullt är ändå kanske att mycket av inventarierna, som förut klassificerats som tillhörande byggnaden, nu får brytas ut och avskrivas som inventarier. Det gäller i praktiken all inredning för driften, och det blir inte mycket mer än skalet kvar som betecknas som byggnad. En driftomläggning kommer för lantbrukaren inte längre att få några ödesdigra skattekonsekvenser.

Vad beträffar avskrivningsunderlaget anses detta lätt att få fram för den som inte haft inventarier längre tid än fem år, och avskrivningsunderlaget är då ganska självklart anskaffningskostnaden. Det bör det ju vara även för äldre inventarier, men här blir det svårare att kunna styrka den kostnaden. Därför skall enligt propositionen gälla att dessa äldre inventarier skall upptagas till 50 procent av återanskaffningskostnaden.

Utredningen hade föreslagit, som här tidigare har sagts, att den senare procentsatsen skulle vara 65, och flera motionärer vill nu att riksdagen skall besluta om den högre procentsatsen. Jag har i utredningen anslutit mig till 65 procent som ingångsvärde, men motiveringen härför var för min del främst att försämringen i jämförelse med dagens övergångsregler annars skulle bli mycket stor. Rent sakligt tycker jag dock att 50 procent av återanskaffningsvärdet för inventarier som är mera än fem år gamla är en ganska hög siffra med tanke på alla de gamla maskiner som finns och som kommer att bli avskrivningsunderlag även om deras ekonomiska värde är helt borta och de har anskaffats för en mycket ringa penning en gång i tiden.

Jag har alltså även i detta hänseende anslutit mig till utskottets majoritet.

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

Torsdagen den
14 december 1972

*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

Nedskrivningsreglerna för lager har formulerats på i stort sett samma sätt som för andra rörelser. Ett speciellt kapital för jordbruket utgör dock de s. k. stamdjuren. Det är inte så lätt att bestämma huruvida en mjölkko är ett inventarium eller en lagertillgång, men såväl utredningen som propositionen och ett enigt utskott har stannat för varulageralternativet. Det betyder att stamdjuren också får skrivas ned med 60 procent.

Enigheten tar dock slut när det gäller hur många djur som får vara med i avskrivningsunderlaget när det fastställts ett ingångsvärde. Utskottsmajoriteten har, som här också sagts förut, velat skärpa Kungl. Maj:ts förslag. I propositionen, till vilken reservanterna anslutit sig, föreslås att alla befintliga djur vid övergångstillfället skall få tas upp som ett ingångsvärde. Utskottsmajoriteten däremot vill att de jordbrukare som haft stamdjur längre tid än fem år endast skall få ta upp medeltalet av djurbeståndet de fem senaste åren, dock aldrig mera än vid övergångstillfället. Alla är ju eniga om att de som haft djur kortare tid än fem år endast får uppta den faktiska nyuppsättningskostnaden, och då tycker utskottsmajoriteten att skillnaden mellan dessa och dem som haft djur längre tid kan bli för stor. Det är nämligen så, att en jordbrukare själv under de senaste fem åren kunnat föda upp en djurstam långt över det vanliga, kanske helt i syfte att få ett stort ingångsvärde. Den slakt eller försäljning som normalt skulle ha skett före övergången och därmed till fullo ha beskattats sker nu efter övergången och den blir då faktiskt skattefri. Man kan också säga att den som fött upp en egen djurstam redan fått avdrag för kostnaderna, och då verkar det inte rimligt att få börja göra nedskrivningar av dessa igen, allra helst som de som startat inom femårsperioden inte får denna möjlighet.

Jag meger att en realisation före övergångstillfället kan vara möjlig för det mesta, men det får inte tas som intäkt för att inte göra något åt den klara skatteflyktsfara som här föreligger. Det är inte heller så lätt med en realisation för den som tänker fortsätta med djurdriften, och nog måste ändå reservanterna medge att utskottsmajoritetens förslag med ett medeltal täcker alla legitima anspråk på välvillig behandling.

Sist bland reservationerna förekommer det gamla kravet på en kontometod liknande skogskontot. Men man har numera förstått skillnaden mellan skogskontot och ett resultatutjämningskonto. Det förra är till för att jämna ut skillnaden, då stora skogsavverkningar som avser flera års tillväxt sker, och är ett konto som ersätter reglerna om ackumulerad inkomst.

Reservationen nu avser en öppen resultatutjämnning för jordbrukare som inte andra rörelseidkare har. Utskottsmajoriteten är dock mycket kallsinnig mot detta yrkande. Genom de nya reglerna har skapats konsolideringsmöjligheter för jordbruket av den omfattningen, att jordbrukare nog gör dumt i att utnyttja dem till fullo inför risken av stora skatteskulder, som kan bli nog så besvärliga att lösa in vid rörelsens upphörande, och därför finns det inget som helst behov av ytterligare resultatutjämnning. En varning för att utnyttja alla de möjligheter som står till buds tror jag är mera välmotiverat.

Herr talman! Med det sagda ber jag att få yrka bifall till skatteutskottets hemställan i dess helhet i betänkande nr 67.

Torsdagen den
14 december 1972

*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

Herr JOSEFSON i Arrie (c) kort genmäle:

Herr talman! Som jag sade i mitt förra inlägg har vi i principfrågan varit helt överens, och det är när det gäller övergångsbestämmelserna som meningarna har varit delade. De gamla bestämmelserna om kontantprincipen innebär både fördelar och nackdelar -- det är vi väl medvetna om. Inte minst på maskin- och inventariesidan kommer det nya systemet att medföra klarare och enklare regler. Detta kan, som jag betonade nyss, vara av värde för båda parter i framtiden.

Herr Wärnberg säger att den värdestegring som skett blir föremål för beskattning för alla andra men att den inte har varit det för jordbrukare genom kontantprincipen. Jag vill säga att beskattningen av den värdestegring som sker drabbar speciellt de företagare vilka har levande inventarier -- djur. Utan tvivel har den negativa verkan som inflationen här haft varit orsak till att inte fler jordbrukare under årens lopp har gått över till bokföringsmässiga grunder. Det är, som jag sade i mitt förra anförande, den negativa sidan.

När det gäller värderingen av inventarier motiverar herr Wärnberg sitt nya ställningstagande i förhållande till utredningen. Jag vill dock erinra om att dels har utredningen gjort en undersökning och kommit till siffran 70, dels har man i utredningen sagt att man har kommit fram till ett förslag som ger så stor rättvisa som över huvud taget är möjligt.

I fråga om djurantalet är det klart att det går att föra resonemanget att det skulle vara en förmån att få räkna med det antal djur som finns vid övergångstillfället. Men genom den regel som finansministern föreslagit har det satts en gräns, och jag anser att utskottsmajoriteten har gått ifrån vad som mycket starkt underströks i utredningen, nämligen att det gällde att få fram ett resultat som inte ger något som helst incitament till realisation av djurbesättningar.

Jag kan inte annat än beklaga att utskottsmajoriteten här har gjort ett ställningstagande som enligt så bestämda uttalanden både i propositionen och i utredningen skulle undvikas.

Herr BOO (c):

Herr talman! En första målsättning i taxeringsarbetet är att taxeringarna skall göras likformiga och rättvisa samt stå i överensstämmelse med skatteförfattningarna. Härför krävs bl. a. ett ordentligt och verifierat underlag vid deklarationens upprättande och så långt som möjligt preciserade skattelagar och förordningar. Om denna princip kan inga delade meningar råda.

Lika självklart bör det vara att deklara- och skattebestämmelserna är sådana att den enskilde har möjligheter att helt känna till innehållet, eftersom han eller hon har att bära det juridiska ansvaret för avlämnad självdeklaration. Kunskapen om detta material är således för den enskilde en rättssäkerhetsfråga av stora mått.

Det är särskilt mot den bakgrunden jag vill framföra några synpunkter på föreliggande ärende beträffande övergång till obligatorisk bokföringsmässig redovisning av inkomst av jordbruk. Denna övergång innebär ju att den frihet som nu finns att välja system upphör år 1978.

I detta skede av debatten skall jag inte ta upp någon detaljgranskning

Torsdagen den
14 december 1972

*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

av föreliggande förslag utan endast konstatera att utredning, propositionsförfattare och utskott ensidigt inriktat sina ställningstaganden på ett obligatorium.

Jag vill erinra om den informations- och skolningsverksamhet som i anslutning till en sådan reform kommer in i bilden och som behövs för att trygga rättssäkerheten för den enskilde. Denna verksamhet har enligt min mening inte utskottet ägnat tillräckligt intresse. Den som praktiskt sysslar med taxeringsarbete ute på fältet kan redan i nuläget konstatera att det brister mycket i detta avseende för alla kategorier deklarations-skyldiga.

Den nu föreslagna reformen inom jordbrukssektorn berör, som framgår av redovisningen, många människor. Stora krav kommer att ställas på en utbyggd byråservice för bokförings- och deklarationsför-farande. Hur den kapaciteten kan utbyggas med kvalificerad personal för att klara det kommande behovet är svårt att nu överblicka. Men ännu viktigare är, som jag sade, informationssidan för den enskilde.

I motionen 1859 har jag och några partivänner föreslagit att riksdagen inte nu skulle besluta om övergång till bokföringsmässig redovisning för jordbruksföretagare med en omsättning under 50 000 kronor. Denna del av reformen skall ju inte träda i kraft förrän vid 1978 års taxering, varför det enligt vår uppfattning är riktigare att invänta erfarenheter från de första etappernas genomförande innan man beslutar om denna sista etapp för de mindre företagen.

Samma mening har framkommit i ett enhälligt remissvar från Kommunförbundet, vilket bör väga tungt i sammanhanget.

I ett särskilt yttrande till utskottets betänkande redovisas också liknande synpunkter, och man förutsätter i detta särskilda yttrande en omprövning, om det skulle bli så att erfarenheterna talar härför. Jag finner det dock för min del mera konsekvent att vänta med beslutet i här berört avseende.

Låt mig tillägga att även om skatteutfallet skulle bli förmånligare för dessa mindre företagare genom en övergång till bokföringsmässig redovisning, så kvarstår det ökade byråkratiska krångel som av många uppfattas såsom besvärande. Dessa synpunkter tycker jag också bör beaktas vid sidan av den stora frågan – rättssäkerheten.

Med det anförda ber jag, herr talman, att få yrka bifall till motionen 1859.

Herr ADOLFSSON (m):

Herr talman! Jag ber att helt kort få beröra reservationen 7.

Genom bokföringsmässig redovisning för jordbruk erhålls större möjligheter till resultatutjämnning genom avskrivning på inventarier och varulagernedskrivning.

Stora olikheter föreligger dock i förvärvskällan jordbruk i förhållande till förvärvskällan rörelse. Främst föreligger dessa olikheter i jordbrukets begränsade lagringsmöjligheter, vilken olägenhet har till följd att resultatutjämnning genom varulagernedskrivning inte kan utnyttjas på samma sätt som i annan rörelse. Detta förhållande blir särskilt märkbart för jordbruk inriktade på spannmålsproduktion, som tidigare här har framhållits.

Torsdagen den
14 december 1972*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

En annan omständighet som talar för särregler för jordbruket är att skördeskadeersättning utbetalas först året efter det är skördeskadan inträffat. Då ett förväntat skördeskadebidrag enligt nuvarande regler inte kan upptas som fordran i bokslutet, uppkommer den olägenheten att denna skattepliktiga inkomst läggs ovanpå den normala inkomsten för nästkommande år och som regel blir beskattad efter en högre skatteskala.

Ett resultatutjämningskonto som komplement till nedskrivningsreglerna skulle därför eliminera här nämnda speciella förhållanden inom jordbruket. Ett sådant konto skulle stimulera den skattskyldige under år med tillfredsställande ekonomiskt resultat till ett sparande, vilket skulle vara till fördel både för honom själv och för samhället.

Den skattskyldige måste i annat fall under goda år skaffa sig avdragsgilla utgifter eller avskrivningsobjekt för att undvika olägenheterna med skatteprogressionen, vilket från företagsekonomisk synpunkt inte alltid är försvarbart.

För att åstadkomma jämnare och rättvisare beskattning av jordbruket torde det vara nödvändigt att övergången till bokföringsmässig redovisning kompletteras med bestämmelser som möjliggör kontoavsättningar för förvärvskällan jordbruksfastighet i sin helhet, i huvudsak i överensstämmelse med skogskontologstiftningen.

Herr talman! Jag ber därför att få yrka bifall till reservationen 7, där en skyndsam utredning begärs i syfte att genomföra en allmän öppen resultatutjämnning genom en kontometod.

I propositionen 120, Jordbruksbeskattning, finns i förslag till ändring i förordningen om skyldighet för idkare av jordbruk eller skogsbruk att föra räkenskaper som underlag för taxering i § 11 ett undantag för näringsidkare, vilkas bokföring inte avslutas med vinst- och förlustkonto, att inte få tillämpa s. k. brutet räkenskapsår.

Här har ett stort avsteg gjorts från kommitténs förslag, så till vida att en viss kategori av lantbrukare i deklaraionshänseende kommer att behandlas annorlunda än rörelseidkare, vilket är helt emot kommitténs grundtanke. Detta är obilligt gentemot den grupp lantbrukare, som med den enklare deklaraionsmetoden kan klara sina deklaraioner utan anlitaande av deklaraionsmedhjälpare.

Det bör enligt min mening inte ställas krav på att avslutning av räkenskaperna med vinst- och förlustkonto är förutsättningen för att få tillämpa brutet räkenskapsår. Detta skulle underlätta både för deklaraionter och myndigheter. Dubbla bokföringen fyller bokföringslagens krav.

Med tillämpande av samma regler som gäller för rörelseidkare bör därför även de lantbrukare som använder sig av deklaraionsbilaga med benämningen J 2 få tillämpa brutet räkenskapsår. Detta skulle underlätta för både deklaraionsmedhjälpare och för taxeringsmyndigheter genom att en mycket stor fördelning av arbetet kunde göras och att det utan tvivel skulle bidra till betydligt färre ansökningar om anstånd med avlämnande av deklaraioner, vilka anståndsansökningar varje år tenderar att öka.

På grund av jordbruksbilagans mycket detaljerade sammanställning torde det inte heller från kontrollsynpunkt vara motiverat med ett undantagande från rätten att få tillämpa brutet räkenskapsår, vilket

Torsdagen den
14 december 1972

*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

dessutom skulle medföra en mängd svårigheter för de jordbrukare som redan tillämpar brutet räkenskapsår och använder sig av deklara-tionsbilaga J 2, som jag tidigare talade om.

Får jag till slut ställa en fråga till herr Wårnberg: På vilka saksål grundar herr Wårnberg sin åndrade uppfattning i vad gåller ingångsvårdet på inventarier åldre ån fem år?

Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till de reservationer som moderata samlingspartiets utskottsrepresentanter står bakom.

Herr WÅRNBERG (s):

Herr talman! Herr Boo plåderade för att vi skulle vänta med att fastställa obligatoriet för den sista delen av övergångslantbrukarna, alltså de med små inkomster eller som är något till åren. Vi som tillhör utskottets majoritet hävdar emellertid att det inte kan vara svårare för en lantbrukare att fylla i den enkla blankett det här rör sig om ån det är för någon annan rörelseidkare, som i åratals har varit tvungen att använda den metoden, t. ex. skråddare, skomakare, cykelreparatörer och andra. Det är inte svårare för lantbrukaren att göra det, och det är orimligt att ligga kvar med två metoder.

Då säger man att man inte har begårt att ligga kvar med två metoder utan att man bara vill vänta en liten tid. Men om systemet till åventyrs inte skulle fungera, så får väl riksdagen fatta ett nytt beslut. Vi tycker inte det är åndamålsenligt att i dag göra undantag för en stor grupp lantbrukare, när vi föreslår ett obligatorium som vi tror kommer att fungera.

Sedan sade herr Adolfsson att det behövs ett konto för att klara konsolideringen, men då tror jag att han har fel. Det finns ju möjligheter att skriva ned det lilla lager man har, och har man inget lager gör man åndå nedskrivningar på inventarier och maskiner. Och om någon väntar ersättning från skårdeskadeförsåkringen nästa år, så får han låta bli att skadeåret skriva ned maskinerna och skjuta upp den saken till det året då han får ut skårdeskadeersåttningen.

Jag tror att det med detta system är mycket lätt att åndå få den inkomstutjåmning som det är fråga om. Det finns många förctagare inom många andra nåringar som inte heller har några lager, och de försöker klara det på detta sätt. Det finns enligt min uppfattning inget behov av några ytterligare kontometoder; det är mera motiverat med en varning att inte hundraprocentigt använda de av- och nedskrivningsmåligheter som det nya systemet ger.

Når det gåller det brutna råkenskapsåret är motiveringen till förslaget helt enkel: att det knappast finns några måligheter att få in kontrolluppgifter avseende annat ån helt kalenderår. Man anser att man då inte kan tillåta brutet råkenskapsår, eftersom kontrolluppgifterna gåller helår. Det finns helt andra kontrollmåligheter når det gåller dem som använder den fullständiga bokföringsmetoden.

Sedan till frågan om jag hade någon saklig motivering för att icke bitråda utredningens förslag om en avskrivning med 65 procent. Jag tyckte att jag förklarade det. I propositionen och i utskottets betånkande har det föreslagits uppluckringar av utredningen, framför allt når det

gäller ingångsvärdet för byggnader; man vill ha kvar 2/3-principen och man vill genomföra den nya 25-procentsregeln. Det är förmånligare än vad utredningen hade föreslagit – det är ett av skälen.

Ett annat skäl är att jag tror att det finns sakliga grunder att gå ned från 65 till 50 procent. Jag kan utan vidare säga att det var en kompromiss när jag accepterade 65 procent. Jag anser själv att 50 procent är rimligare. Om man gör en utredning och tar med alla de maskiner som man i dag tror kommer att föras över, så kommer man upp till 65 procent. Men om man räknar med alla de gamla maskiner som det dessutom finns möjlighet att ta med, tror jag att 50 procent är sakligt riktigare än 65 procent. Det är anledningen till att jag har kunnat stödja 50-procentsregeln.

Herr ADOLFSSON (m):

Herr talman! Herr Wårnberg säger att det är lätt för jordbrukarna att klara sig utan den här resultatutjämningsmöjligheten. Jag vill bara anmäla – och jag förutsätter att det framgick av vad jag redan sagt här i kammaren – att jag i motsats till herr Wårnberg anser det vara mycket svårt.

Jag är fortfarande förvånad över att 65 procent kan vara rätt ena året och 50 procent mera rätt det andra året.

Överläggningen var härmed slutad.

Punkten A 1

Herr FÖRSTE VICE TALMANNEN yttrade: Utskottets hemställan under denna punkt kommer att företagas till avgörande på sådant sätt, att proposition först ställes beträffande den fråga som beröres i reservationen nr 1 av herrar Magnusson i Borås och Nilsson i Trobro. Härefter ställes utskottets hemställan i övrigt under proposition i ett sammanhang.

Beträffande avdrag för kostnader för omtäckdikning

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 1 av herrar Magnusson i Borås och Nilsson i Trobro, och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Magnusson i Borås begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller skatteutskottets hemställan i betänkandet nr 67 punkten A 1 såvitt avser avdrag för kostnader för omtäckdikning röstar ja, den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 1 av herrar Magnusson i Borås och Nilsson i Trobro.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Magnusson i Borås

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

Torsdagen den
14 december 1972

*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat.
Denna omröstning gav följande resultat:

Ja — 269
Nej — 39
Avstår — 5

Punkten A 1 i övrigt

Utskottets hemställan bifölls.

Punkten A 2

Herr FÖRSTE VICE TALMANNEN yttrade: Utskottets hemställan under denna punkt kommer att företagas till avgörande på sådant sätt, att propositioner först ställs beträffande de frågor som beröres dels i reservationerna nr 2—6 och dels i motionen nr 1859 av herr Boo m. fl., till vilken bifall yrkats under överläggningen. Härefter ställes utskottets hemställan i övrigt under proposition i ett sammanhang.

Beträffande ingångsvärde för byggnader

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 2 av herrar Magnusson i Borås och Nilsson i Trobro, och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Magnusson i Borås begärt votering upplästes och godkändes följande vteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller skatteutskottets hemställan i betänkandet nr 67 punkten A 2 såvitt avser ingångsvärde för byggnader röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 2 av herrar Magnusson i Borås och Nilsson i Trobro.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Magnusson i Borås begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja — 273
Nej — 38
Avstår — 2

Herr Rosqvist (s) anmälde att han avsett att rösta ja men av misstag nedtryckt nej-knappen.

Beträffande ingångsvärde för markanläggningar

Propositioner gavs på bifall till 1:o) utskottets hemställan, 2:o) reservationen nr 3 av herr Eriksson i Bäckmora m. fl. samt 3:o) reservationen nr 4 av herrar Magnusson i Borås och Nilsson i Trobro, och förklarades den förstnämnda propositionen vara med övervägande ja besvarad. Då herr Magnusson i Borås begärde votering, upptogs för bestämmande av kontrapositionen änyo de båda återstående proposi-

tionerna, av vilka den under 2:o) angivna förklarades ha flertalets mening för sig. Sedan herr Magnusson i Borås begärt votering även beträffande kontrapropositionen upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren till kontraproposition i huvudvoteringen angående skatteutskottets hemställan i betänkandet nr 67 punkten A 2 såvitt avser ingångsvärde för markanläggningar antar reservationen nr 3 av herr Eriksson i Bäckmora m. fl. röstar ja, den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren till kontraproposition i nämnda votering antagit reservationen nr 4 av herrar Magnusson i Borås och Nilsson i Trobro.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Magnusson i Borås begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja	--	121
Nej	--	40
Avstår	--	151

I enlighet härmed blev följande voteringsproposition uppläst och godkänd:

Den som vill att kammaren bifaller skatteutskottets hemställan i betänkandet nr 67 punkten A 2 såvitt avser ingångsvärde för markanläggningar röstar ja, den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 3 av herr Eriksson i Bäckmora m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Josefson i Arrie begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja	--	161
Nej	--	149
Avstår	--	3

Beträffande ingångsvärde för inventarier

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 5 av herr Magnusson i Borås m. fl., och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Magnusson i Borås begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

*Bokföringsmässig
redovisning av
inkomst av jord-
bruksfastighet,
m. m.*

Den som vill att kammaren bifaller skatteutskottets hemställan i betänkandet nr 67 punkten A 2 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 5 av herr Magnusson i Borås m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Magnusson i Borås begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja	—	161
Nej	—	149
Avstår	—	3

Beträffande ingångsvärde för djur

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 6 av herr Magnusson i Borås m. fl., och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Josefson i Arrie begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller skatteutskottets hemställan i betänkandet nr 67 punkten A 2 såvitt avser ingångsvärdet för djur röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 6 av herr Magnusson i Borås m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Josefson i Arrie begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja	—	161
Nej	—	146
Avstår	—	4

Beträffande övergång till bokföringsmässig redovisning

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels motionen nr 1859 av herr Boo m. fl., och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Boo begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller skatteutskottets hemställan i betänkandet nr 67 punkten A 2 såvitt avser övergång till bokföringsmässig redovisning röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit motionen nr 1859.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen.

Punkten A 2 i övrigt

Utskottets hemställan bifölls.

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

Militära straff

Punkterna A 3 – A 7

Kammaren biföll vad utskottet i dessa punkter hemställt.

Punkten B 1

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 7 av herr Magnusson i Borås m. fl., och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Magnusson i Borås begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller skatteutskottets hemställan i betänkandet nr 67 punkten B 1 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 7 av herr Magnusson i Borås m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Magnusson i Borås begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja	--	160
Nej	--	150
Avstår	--	2

Punkterna B 2 – B 5

Kammaren biföll vad utskottet i dessa punkter hemställt.

§ 2 Militära straff

Föredrogs justitieutskottets betänkande nr 28 i anledning av propositionen 1972:138 med förslag till lag om ändring i brottsbalken, m. m. (ang. militära straff m. m.) jämte motioner.

Genom en den 3 november 1972 dagtecknad proposition, 1972:138, hade Kungl. Maj:t, under åberopande av utdrag av statsrådsprotokollet över justitieärenden och lagrådets protokoll, föreslagit riksdagen att anta vid propositionen fogade förslag till

1. lag om ändring i brottsbalken,
2. lag om disciplinstraff för krigsmän,
3. lag om ändring i militära rättegångslagen (1948:472),
4. lag om upphävande av lagen (1948:450) om dödsstraff i vissa fall då riket är i krig.

Beträffande propositionens huvudsakliga innehåll anfördes bl. a. följande:

”Förslaget innebär väsentliga ändringar i den militära strafflagstiftningen. Arreststraffet föreslås avskaffat. Samtidigt föreslås att ett nytt disciplinstraff, benämnt fritidsstraff, införes. Detta straff innebär förbud för den som är förlagd inom kasernområde e. d. att under en tid av 8 · 15 dagar på fritid vistas utom sådant område eller del därav. Maximitiden för uttagande av disciplinbot höjs enligt förslaget från 20 till 40 dagar. Vidare föreslås vidgade möjligheter att använda tillrättavisning i stället för disciplinstraff. Dessutom skall enligt förslaget bestraffningsberättigad militär befattningshavare få ökade möjligheter att avskrika militära mål.”

I detta sammanhang hade behandlats
dels de vid riksdagens början väckta motionerna
1972:651 av herrar Enskog (fp) och Enlund (fp),

1972:901 av herr Gernandt m. fl. (c) vari hemställdes att vid förestående förändring av den militära strafflagstiftningen arreststraffet skulle avskaffas eller dess utnyttjande starkt reduceras för såväl värnpliktiga som fast anställd personal,

1972:1456 av herr Måbrink (vpk) och fru Ryding (vpk),

dels den i anledning av propositionen väckta motionen 1972:1904 av herr Strindberg m. fl. (m) vari hemställdes dels att riksdagen beslutade att arrest bibehölls som straff för krigsman och att arrest utdömdes i minst 3 och högst 15 dagar, varav högst 8 dagar utan tjänstgöring och med löneavdrag, dels att riksdagen beslutade vidta i motionen föreslagna ändringar beträffande 2 § lagen om disciplinstraff för krigsmän, 8 § militära rättegångslagen samt 21 kap. 20 § brottsbalken.

Utskottet hemställde

A. att riksdagen skulle avslå motionen 1972:1904 såvitt gällde införande av särskilt stadgande om bötesstraff för hemvärnsmän,

B. att riksdagen skulle avslå motionen 1972:1904 såvitt gällde stadgandet om inhämtande av yttrande i disciplinärenden rörande hemvärnsmän,

C. att riksdagen

1. med avslag på motionerna 1972:901 och 1972:1904, såvitt däri yrkats arreststraffets bibehållande, skulle anta 32 kap. 6 § i det i propositionen 1972:138 framlagda förslaget till lag om ändring i brottsbalken samt förslaget till lag om disciplinstraff för krigsmän och förslaget till lag om ändring i militära rättegångslagen,

2. skulle finna motionerna 1972:651, 1972:901 och 1972:1456, såvitt däri yrkats arreststraffets avskaffande, icke föranleda någon riksdagens åtgärd.

D. att riksdagen skulle anta det i propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i brottsbalken i den mån det inte omfattades av utskottets hemställan under C samt förslaget till lag om upphävande av lagen (1948:450) om dödsstraff i vissa fall då riket är i krig,

E. att riksdagen skulle avslå motionen 1972:1904 såvitt gällde benämningen hemvärnsrekryter,

F. att riksdagen skulle avslå motionerna 1972:651 och 1972:1456 såvitt gällde avskaffande av militära befattningshavares bestraffningsrätt samt anpassning i övrigt av den militära straffordningen till civila förhållanden.

Reservation hade avgivits av fru Kristensson (m), som ansett att utskottet under C bort hemställa,

att riksdagen

1. i anledning av motionerna 1972:901 och 1972:1904, såvitt däri yrkats arreststraffets bibehållande, dels skulle avslå 32 kap. 6 § i det i propositionen 1972:138 framlagda förslaget till lag om ändring i brottsbalken, förslaget till lag om disciplinstraff för krigsmän och förslaget till lag om ändring i militära rättegångslagen, dels hos Kungl. Maj:t skulle anhålla om förslag till sådan lagstiftning rörande militära straff och disciplinmedel som föranleddes av vad reservanten uttalat om ett bibehållande av arreststraffet i begränsad omfattning,

2. skulle avslå motionerna 1972:651, 1972:901 och 1972:1456 såvitt däri yrkats arreststraffets avskaffande.

Fru KRISTENSSON (m):

Herr talman! När justitieukskottet har behandlat föreliggande proposition om ändring i brottsbalken har vi haft en utgångspunkt gemensam, nämligen att det fortfarande behövs en militär straffordning men att den inte skall vara onödigt omfattande.

Det är kanske också den utgångspunkten som har gjort att hela utskottet tillstyrker propositionens förslag om att man skall avskaffa det militära dödsstraffet. Jag behöver inte orda mycket om detta, utan vill bara understryka att utskottet på den punkten är enigt.

Det är en synpunkt som utskottet ger uttryck åt i betänkandet som det finns anledning att understryka. Jag vill göra det mot bakgrund av vad departementschefen uttalat i propositionen. Utskottet säger att några överväganden rörande nödvändigheten av att i ett framtida krigsläge återinföra dödstraffet nu inte bör förekomma. Vi tycker att ett avskaffande nu även bör gälla framtiden.

På en punkt har utskottet stannat i olika uppfattning. Det gäller frågan om arreststraffet. Jag har blivit alldeles ensam på den reservation som är fogad till utskottets betänkande. Det kan kanske tyckas litet förmätet av den som inte gjort någon värnpliktstjänstgöring och än mindre suttit i militärarrest att ha någon så bestämd mening i det här ärendet. Men jag har ändå kommit fram till den uppfattningen att det är nödvändigt att ha en viss skillnad i bedömningen mellan den militära och den civila strafflagstiftningen. Skillnaden skulle motiveras av att försvaret i krig skulle fullgöra extraordinära uppgifter och att försvarets effektivitet i hög grad beror på hur pass väl utvecklad disciplinen och ordningen är. Det är alldeles klart att man inte kan spara med en sådan utbildning, tills man befinner sig i krigstillstånd. Hela den militära utbildningen i fredstid måste just inriktas på att försöka skärpa kraven på disciplin och ordning. Detta är anledningen till att brott mot ordning liksom indisciplinärt beteende inom det militära beivras på ett sätt som

väsentligt skiljer sig från civila förhållanden.

Till grund för propositionen ligger militärstraffsakkunnigas betänkande, som vägt för och emot i detta ärende. Till slut stannade kommittén för att behålla arreststraffet och underströk att det har en icke obetydlig brottsavhållande och disciplinfrämjande effekt. Såvitt jag kunnat finna har det alldeles övervägande antalet remissinstanser som yttrat sig över detta betänkande delat den här uppfattningen. Jag vill då särskilt nämna RÅ, vars ord väl väger ganska tungt i detta sammanhang, och kanske även militärpsykologiska institutet som ju lägger andra synpunkter på frågan men som ändå kommit till samma slutsats.

Jag vill också nämna att samtliga länder, vilkas rättsordningar möjligen kan tjäna som ledning för vår bedömning, fortfarande har bibehållit arreststraffet. Enbart dessa omständigheter kan leda den icke så väl invigde till den ståndpunkten att vissa skäl ändå måste tala för att man bibehåller arreststraffet.

Nu kan sägas att tillämpningen av arreststraffet successivt har minskat. Det är ju också riktigt. Men det betyder i och för sig inte att man kan utgå från att det inte längre behövs. Tvärtom kan det vara så att förekomsten av ett arreststraff ändå har en psykologisk effekt, som gör att man har lättare att klara disciplinproblemen i försvaret.

Som jag ser det måste man väl även i fortsättningen räkna med att krigsmän begår brott, som rent militärt och även civilt sett är så pass kvalificerade, att om man inte hade arreststraff, skulle fängelse kunna tänkas som påföljd. Vissa grövre lydnadsbrott och våldsbrott samt rymningar av allvarligare slag förekommer ju fortfarande, och rent allmänt har jag ingen känsla av att ordningen i försvaret blivit så pass mycket bättre, att man nu med den motiveringen skulle kunna säga att tiden är mogen att avskaffa arreststraffet. Har man inget arreststraff, är enda alternativet att låta vederbörande bli dömd av civil domstol och få fängelsestraff. Jag har bedömt saken så att fängelsestraff i alla fall är ett sämre alternativ för de värnpliktiga än arreststraffet. Det är nämligen en fördel med utdömandet av arreststraff så till vida, att man i alla fall stannar inom krigsmakten; man får inte för framtiden någon prick på sig som ett fängelsestraff i alla fall medför. Dessutom innebär ju fängelsestraffet att man som regel måste hemförlovas och riskerar ett avbrott i den militära utbildningen som man sedan får återuppta vid ett senare tillfälle.

Det fritidsstraff som departementschefen föreslår är maximerat till i regel 15 dagar. Jag tycker att det blir ett ganska stort glapp mellan det fritidsstraffet och fängelsestraff, som i alla fall har ett minimum på 30 dagar. De skäl jag här anfört tycker jag talar för att man behöver ett mellanting mellan fritidsstraffet och fängelsestraffet, en straffform som bibehålles inom den militära straffordningen.

Både i propositionen och i utskottsbetänkandet tar man avstånd från tanken att ett avskaffande av det militära arreststraffet skulle leda till någon påtaglig ökning av antalet fängelsestraff. Det är alltså inget alternativ som man vill ta med i bilden.

Nu säger både departementschefen och utskottets majoritet att man ändå har vissa alternativ ifall det skulle bli för besvärligt. Två alternativ

redovisas. Det ena är villkorlig dom eller skyddstillsyn. Jag måste fråga mig: Kan en skyddstillsyn ha någon särskilt brottsavhållande effekt? Det betvivlar jag.

Det andra alternativet är att man skall i ökad omfattning hemförlova de värnpliktiga. Det tycker jag förefaller ännu mera tveksamt som påföljd betraktat. Jag vet ju inte hur det fungerar, men jag skulle föreställa mig att många tycker att det egentligen är ganska bra att bli hemförlovad. Förmodligen kommer det synpunkter på detta från dem som är mera sakkunniga än vad jag är. Jag uppfattar det i varje fall inte som någon påföljd som skulle ge den effekt man är ute efter.

Jag menar alltså att ett avskaffande av arreststraffet kan leda till att man får ökade disciplinproblem inom försvaret, att försvarets effektivitet kommer att lida ytterligare. Jag menar att vi inte kan ta en sådan ordning på vårt ansvar.

Min konklusion blir alltså att jag skulle vilja biträda förslaget i motionen 1904 av herr Strindberg, där han föreslår att man skall minska maximitiden för arreststraff från 30 till 15 dagar.

Jag vill också säga att jag delar den uppfattningen att arreststraff endast bör förekomma när det verkligen är påkallat. Jag tror personligen att bara vetskapen om att den möjligheten finns kan ha en verkningsfull brottsavhållande effekt.

Med det jag nu har sagt, herr talman, vill jag yrka bifall till den reservation som är fogad till betänkandet.

I detta anförande instämde herrar Komstedt (m) och Magnusson i Borås (m).

Herr STRINDBERG (m):

Herr talman! Några kommentarer till det betänkande som just nu är aktuellt.

Det är ingen tvekan om att riksdagen i kväll går att fatta ett mycket viktigt beslut, som kommer att beröra, förmodar jag, rätt många årsklasser av vårt lands manliga ungdom. Arreststraffet föreslås avskaffat, och det föreslås införande av en ny straffform, det s. k. fritidsstraffet.

Jag vill gärna erkänna – och det framgår också av militärstraffsakkunnigas resonemang – att det här gäller svåra avvägningsfrågor. Jag tror ändå att när man i propositionen har föreslagit avskaffande av arreststraffet, kommer det att leda till att vi i den militära strafflagstiftningen kommer att sakna ett straff som står i rimlig relation till vissa brott som ändå kan tänkas bli begångna.

Låt mig emellertid först göra några kommentarer av en speciell art. I motionen 1904 som jag tillsammans med ett par medmotionärer väckt har vi tagit upp vissa problem som speciellt berör hemvärnet.

Vi pekar på att i hemvärnskungörelsen 1970:304 står det i 43 §: "I ärenden om disciplinär bestraffning eller tillrättavisning av hemvärnsman skall yttrande inhämtas från hemvärnsområdets förtroendenämnd. Yttrande behöver dock ej inhämtas under krig." Vi föreslår i motionen att denna bestämmelse skall intagas i militära rättegångslagens 8 §.

Utskottet säger: "Enligt utskottets mening kan i och för sig skäl

antöfas för en sådan ståndpunkt. Bestämmelsen om inhämtande av yttrande i de fall som avses är emellertid intagen under 8 § militära rättegångslagen i den sammanställning av bestämmelser för den militära rättsvården (Rättsvårds B) som utges av överbefälhavaren och allmänt används av de rättstillämpande befattningshavarna. — — — På grund härav synes någon riksdagens åtgärd i anledning av yrkandet inte erforderlig.”

Herr talman! Jag skall inte ställa något yrkande under denna punkt. Jag kan nöja mig med utskottets skrivning, även om jag anser att det i och för sig hade varit bra att få stadgandet i 43 § hemvärnskungörelsen infört i den militära rättegångslagen.

Mera betänksam är jag mot utskottets skrivning när det gäller begreppet hemvärnsrekryt. I motionen 1904 har vi framhållit att begreppet hemvärnsrekryt numera är borttaget och ersatt med hemvärnsungdom. Utskottet säger på s. 20 i betänkandet: ”Benämningen hemvärnsrekryt infördes i strafflagens definition av begreppet krigsman år 1948. Därmed avsågs bl. a. att markera att häri inte inbegreps hemvärnspojkar, vilka kunde antas redan vid 15 års ålder och inte avsågs fullgöra vapentjänst. Orden hemvärnsrekryter och hemvärnspojkar i en äldre hemvärnskungörelse ersattes i 1970 års hemvärnskungörelse med ordet hemvärnsungdom. Enligt samma kungörelse kan till hemvärnsungdom alltjämt antas den som fyllt 15 år. En justering i enlighet med motionärernas önskemål av 21 kap. 20 § brottsbalken — vilket lagrum för övrigt inte berörs av propositionen — skulle således kunna innebära en till sina verkningar inte närmare utredd saklig ändring, som inte lämpligen bör vidtagas i nu förevarande sammanhang. Icke heller i denna del bör därför motionen föranleda någon riksdagens åtgärd.”

Herr talman! Jag är helt införstådd med de tankegångar som ligger bakom utskottets ställningstagande, men i sak kan jag inte finna det riktigt att i brottsbalken använda benämningar som numera inte finns inom hemvärdnet. Om riksdagen beslutar ändringar i hemvärnskungörelsen, bör väl riksdagen rimligtvis följa upp det beslutet på de andra områden som kan vara berörda av förändringen.

Jag vill också säga några ord om arreststraffet.

Vi motionärer föreslår — och jag vill starkt understryka det — betydande förändringar i nu gällande bestämmelser. Vi understryker att arreststraffet är en nödlösning; även militärstraffsakkunniga har i ett enhälligt betänkande kommit till samma uppfattning. Vi motionärer vill inte avskaffa arreststraffet, men vi vill mildra det.

Vi föreslår att vid arreststraff minimitiden skall vara 3 dagar och maximitiden 15 dagar. För närvarande är minimitiden 3 dagar och maximitiden 30 dagar. Som fru Kristensson sade tidigare tror vi inte att det för den brottsavhållande effekten har någon betydelse om det är 15 eller 30 dagar. Vi motionärer föreslår att arreststraffet skall vara maximerat till 8 dagar utan tjänstgöring. Det skall vara maximerat till 8 dagar utan lön. För närvarande utgår inte lön när en till arrest dömd värnpliktig får fullgöra tjänstgöring.

Vi pekar också på behovet av förbättrade arrestlokaler, läkarkontroll före intagande i arrest osv. och understryker att det skall vara en stark begränsning vid tillämpning av arreststraff.

Bakgrunden till våra yrkanden är att vi motionärer betraktar ett bevarande av arreststraffet som mera humant än att nu avskaffa det. Ett avskaffande av straffet skulle möjligen kunna få till konsekvens att man i stället tvingas att i ökad utsträckning tillämpa fängelsestraff.

Herr talman! I propositionen 138 och i justitieuskottets betänkande nr 28 har förslag framlagts om dödsstraffets avskaffande även under krig. Det är en åtgärd, som det skulle finnas anledning att ägna rätt mycket tid åt.

Denna fråga behandlades av den socialdemokratiska partikongressen i år, där enligt protokollet en enhällig partistyreelse avstyrkt en motion från Borås om avskaffande av dödsstraff även under krig. Motionen vann över partistyrelsen, vilket inte är så förvånansvärt. Dödsstraffet är något, som vi väl alla reagerar emot med avsky och som vi med kraft måste vända oss emot, då det – globalt sett – börjar få en allt större tillämpning.

Att jag nu tar upp frågan beror uteslutande på att jag kraftigt reagerar mot det resonemang som går igen i justitieministerns formulering i propositionen. På s. 61 i denna säger han bl. a. följande: "Ställningstagandet till frågan om dödsstraff bör ske på grundval av de värderingar som är rådande i dag." I det uttalandet kan jag helt instämma. Men departementschefen fortsätter på följande sätt: "Det kan tänkas att dessa värderingar kan förändras under påverkan av förhållanden som uppkommer i ett krisläge. Frågan om dödsstraff får då bedömas på grundval av den situation som då råder. Det kan därvid inte helt uteslutas att man i ett sådant läge kan bli tvungen att återinföra dödsstraffet."

Med tillfredsställelse konstaterar jag att utskottet i sin skrivning inte accepterar detta resonemang. Det är nämligen ett ganska märkligt resonemang. Vi skall alltså i dag besluta om avskaffande av dödsstraffet under krig. Blir det krig -- ja, låt oss då uppta resonemanget om vi skall återinföra det!

Herr talman! Jag skall inte ställa något yrkande under denna punkt, men jag tror att det finns anledning att återkomma till frågan. Jag vill nämligen bestämt deklarerat, att en nation som vill vara en rättsstat – även i ett krisläge – skall stifta sina lagar för krisläget under normala förhållanden och inte under tryck av det hat och de aggressioner vilka lätt uppkommer under krig. Då riskerar man verkligen rättssamhällets grundvalar. Riksdagen måste därför under fredstid ta ställning – och en klar ställning – till de lagar som skall gälla under krig. Jag skall för min del inte opponera mig, om det ställningstagandet gör klart att någon som helst förändring ej får inträffa under ett krigsläge. Jag vill gärna återropa försvarsministerns inlägg vid SAP-kongressen. Han yttrade enligt protokollet bl. a. följande – jag tycker att det är utomordentligt värdefullt att detta blir utsagt:

"Vi" – alltså partistyrelsen – "har sagt oss att visst kan den nuvarande lagen tas bort. Om den olyckan inträffar att vi kommer i krig, med de stämningar som kan uppstå under och framför allt efter krig om vi haft brottslingar i Sverige av Quislings typ, kommer man dock att kräva dödsstraff, och man tvingas då ta en lag med retroaktiv verkan. I den stämning som råder under sådana förhållanden kan man riskera att lagen inte kommer att ge medborgarna det skydd – även den som vi nu

talar om -- som vi ändå håller på enligt våra rättsprinciper.

Det rör sig alltså om ett metodiskt försök att slippa ifrån den för svenska rättsprinciper omöjliga situationen att i händelse av krig tvingas -- därest den nuvarande lagen avskaffas -- att döma människor till döden enligt en lagstiftning som tas med retroaktiv verkan. Detta strider fullkomligt mot våra rättsprinciper."

I det uttalandet vill jag helt instämma.

Med detta ber jag att få yrka bifall till reservationen vid justitieutskottets betänkande nr 28.

Herr ALF PETERSSON i Malmö (s):

Herr talman! I justitieutskottets betänkande nr 28 behandlas propositionsförslag och motionsyrkanden gällande dels ändrad lagstiftning om militära straff och disciplinmedel, dels förslag till upphävande av den särskilda lagstiftningen om dödsstraff i vissa fall då riket är i krig.

Som framgått av fru Kristenssons anförande är utskottet enigt i sitt bifall till flertalet av de förslag som läggs fram i propositionen 138 medan det däremot uppstått meningsskiljaktigheter inom utskottet vad avser arreststraffets avskaffande. En kraftig utskottsmajoritet från samtliga fem partier har enats om arreststraffets avskaffande, såsom föreslås i propositionen och som yrkats i tre av de föreliggande fyra motionerna. Som utskottets fru ordförande själv sade, är hon ensam reservant på basis av moderatmotionen 1904 av herr Strindberg m. fl. med begäran om arreststraffets bibehållande. Jag skall därför fortsättningsvis uppehålla mig vid arreststraffet och utskottsmajoritetens syn på denna straffpåföljd.

Jag vill liksom utskottet till en början understryka den skillnad som föreligger mellan den militära verksamheten och annan samhällsverksamhet men vill samtidigt anförda att en särslagstiftning inte bör avvika från allmän lag mer än vad som är nödvändigt med hänsyn till dess ändamål att säkerställa försvarsmaktens effektivitet, och för detta ändamål anser vi inom utskottsmajoriteten att det inte är nödvändigt att ha kvar den otidsenliga straffform som arreststraffet utgör.

Det har riktats kritik mot arreststraffet, vilket bl. a. framgår av de föreliggande motionerna. Kritik har också framförts från flera håll vid remissbehandlingen, som redovisas i propositionen 138. Här har man bl. a. pekat på risken för psykiska skador i samband med avtjänande av straffet och på det avbräck som uppstår i utbildningen som följd av att straffet i stor utsträckning verkställs utan att arrestanten deltar i utbildningen. Vidare har straffformen betecknats som förnedrande och föga överensstämmande med moderna tankegångar inom kriminalpolitiken.

Utskottsmajoriteten har den uppfattningen att denna kritik inte är oberättigad utan väger mycket tungt. Jag skulle därutöver i motsats till vad fru Kristensson sade personligen vilja tillfoga att enligt de minnesbilder jag har från min egen militärtjänst hade arreststraffet inte någon positiv inverkan på de kamrater som drabbades av detta straff. Jag vill minnas att deras negativa inställning och aggression till militärtjänsten och det militära tvärtom förstärktes.

Experter i militärstraffsakkunnigas utredning och några av remissinstanserna har ansett det lämpligt att avskaffa arreststraffet för den fast anställda militära personalen. Såväl i utredningen som i flera av remissvaren har framhållits att som en konsekvens därav bör arreststraffet avskaffas även för de värnpliktiga. Utskottsmajoriteten delar denna uppfattning, bl. a. av de skäl som departementschefen framhåller i propositionen. Ordningen med två skilda påföljdssystem skulle för många framstå som omotiverad och odemokratisk och ytterst kunna få verkningar av negativ art på krigsmaktens effektivitet.

Vidare pekar utskottsmajoriteten på att möjligheten att avskaffa arreststraffet bör vara en logisk följd av att behovet att tillgripa arrest som påföljd ur disciplinär synpunkt minskat. År 1948 utdömdes 5 500 arreststraff, under åren 1964–1968 uppgick antalet till 4 000 per år, 1970 till 2 500 och 1971 till 2 000. Under första halvåret i år har utdömts 750 arreststraff. Detta är utvecklingen under en period då antalet värnpliktiga per år samtidigt ökat.

Det bör, vilket också framhålls i propositionen, därför vara lämpligt att för en minskande grupp av krigsmän med anpassningsproblem satsa på personalvårdande åtgärder samt i vissa fall ytterst hemförlöva vederbörande. Med anledning av vad fru Kristensson sagt vill jag emellertid understryka att det inte är utskottsmajoritetens mening att frikallelse från militärtjänst skall bli något som normalt följer vid brott i militära sammanhang.

Utvecklingen har ju hitintills gått mot ett ökat antal frikallelser. Det gör det lättare att undvara arreststraffet. Det är så man skall tolka utskottsmajoritetens skrivning på denna punkt.

Härav följer att de av fru Kristensson i reservationen och i hennes inlägg här för en stund sedan befarade riskerna att fängelsestraff skulle bli en ökad påföljd som konsekvens av att arreststraffet avskaffas inte heller rimligen kommer att bli verklighet. Utskottsmajoriteten understryker i betänkandet att så icke får bli fallet utan menar i likhet med departementschefen att med de sanktionsmedel som kommer att stå till buds, efter den reformering som vi hoppas kommer att beslutas om en stund bl. a. med tillkomsten av det nya fritidsstraffet och möjligheten att kombinera detta med disciplinbot föreligger ett väl avpassat påföljds-system. Utskottet delar departementschefens synpunkter beträffande de kontroll- och särskilda övervakningsinslag som måste till för dem som ålagts fritidsstraff.

Vidare har inte heller från utskottet satts i fråga att avskaffa gällande tvångsmedel, förvarsarrest och tagande i förvar, om det är av synnerlig vikt för krigslydnadens upprätthållande, respektive om någon uppträder ordningsstörande t. ex. på grund av onykterhet.

Till sist vill jag på utskottsmajoritetens vägnar med tacksamhet notera att möjligheterna att avskrika s. k. bagatellärenden ökar genom propositionens förslag. Härigenom hoppas vi slippa uppleva dessa s. k. "smörklicksärenden" inom försvaret.

Vidare föreslås i propositionen att den tillrättavisningsrätt som tillkommer militära chefer inskränks på så sätt att den inte längre skall omfatta överfurirer.

Sammanfattningsvis innebär utskottsmajoritetens ståndpunkt att vi är medvetna om att vissa nackdelar kan vara förbundna med ett avskaffande av arreststraffet men att fördelarna väger över i den grad att man inte bör tveka att nu ta steget fullt ut och helt göra sig fri från den otidsenliga kvarleva av ett auktoritärt tänkesätt som arreststraffet utgör.

Allra sist, bara några ord också om dödsstraffets avskaffande under krig. Till min glädje har utskottet enigt slutit upp kring departementschefens förslag härom. Skälen har redovisats av utskottets fru ordförande och framgår av utskottets skrivning, och jag skall nöja mig med att hänvisa till dem.

Fru talman! Med hänvisning till vad jag här anfört ber jag att få yrka bifall till justitieutskottets förslag i dess betänkande nr 28 på samtliga punkter.

Under detta anförande övertog fru andre vice talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Fru KRISTENSSON (m) kort genmäle:

Fru talman! Herr Alf Pettersson i Malmö åberopar några skäl för ett avskaffande av arreststraffet. Han säger att det kan åstadkomma psykiska skador, att det kan åstadkomma avbräck i utbildningen och att det inte stämmer med moderna tankegångar i kriminalpolitiken.

Vad beträffar det första skälet är det så, såvitt jag vet, att värnpliktig på grundval av läkares utlåtande kan slippa arreststraff, ifall det skulle vålla psykiska skador. Men när det gäller avbräck i utbildningen har vi i den motion som behandlats i utskottets betänkande tagit hänsyn till det genom att säga att tjänstgöring skall kunna fullgöras under tiden.

Beträffande de moderna tankegångarna i kriminalpolitiken är det väl ändå så att även en modern kriminalpolitik förutsätter att givna regler skall respekteras. Då kommer man in på frågan om ett avskaffande av arreststraffet kommer att leda till en minskad disciplin inom försvaret. Därvidlag har vi litet olika uppfattning, herr Pettersson och jag.

Herr Pettersson utgår nämligen ifrån att antalet fängelsestraff inte skall öka. Då frågar jag: Hur skall man på annat sätt upprätthålla lydningen? Om man tänker sig att någon bryter det fritidsstraff som är tänkt - kontrollmöjligheterna är ju där inte hundraprocentiga, utan man kan göra så vid upprepade tillfällen - vad har man då för någonting att sätta emot om inte just ett arreststraff, såvida man inte skall tillämpa ett fängelsestraff, som i alla fall är betydligt mera inhumant?

Herr Alf Pettersson kallar arreststraffet för en otidsenlig kvarleva från ett auktoritärt tänkesätt, eller hur orden föll. Så upplever jag det inte alls; min motivering är tvärtom att ett bibehållande av arreststraffet fungerar mera human än om man låter fängelset bli det enda alternativet. För om inte fängelset skall vara alternativet måste slutsatsen bli minskad disciplin och effektivitet inom försvaret, och det skulle jag inte vilja medverka till.

Herr STRINDBERG (m) kort genmäle:

Fru talman! När vi diskuterar strafflagstiftning skall vi inte ta upp frågan om förvarsarrest. Den har inte med straff att göra, och det ligger

ingen straffmätning bakom den. Den är ett tillfälligt omhändertagande för att undvika ytterligare olyckor.

Det är givet att man kan ha delade meningar om arreststraffet och olika erfarenheter av det från de år man har gjort militärtjänst. Jag vill bara hänvisa till militärstraffsakkunniga som gjort undersökningar såväl inom landet som utomlands och kommit fram till den enhälliga uppfattningen, att arreststraffet har en ingalunda oväsentlig brottsförebyggande effekt. Här står naturligtvis uppgift mot uppgift. Jag tror emellertid att man får tillmäta den militära sakkunskapen en viss betydelse.

Detta med hemförlovningen är ju intressant. Jag vill inte på något sätt upphöja herr Alf Pettersson till domare, men jag skulle vilja framlägga för honom det rent teoretiska fallet att en värnpliktig på kvällen kommer till förläggningen kraftigt berusad, han gör motstånd, är otidig mot befäl, han kanske t. o. m. slår ned befäl. Skall han hemförlovas, eller vad skall han få för straff? Skall han få fritidsstraff i kombination med disciplinbot? Nej, herr Alf Pettersson, jag tror att konsekvensen för honom blir fängelse, och det anser jag är inhumant jämfört med den strafflagstiftning vi har i dag på det militära området. Därför anser jag att arreststraffet bör bevaras.

Herr ALF PETTERSSON i Malmö (s) kort genmäle:

Fru talman! Disciplinmedlen och straffpåföljderna inom det militära är inte till för ett stort antal värnpliktiga — de är till för en minoritet av personer som inte kan anpassa sig till de militära reglerna och bestämmelserna. Som jag redovisade i mitt huvudanförande minskar den grupp som ådrar sig arreststraff.

Utskottet bedömer det så att de alternativ som föreslås i propositionen, bl. a. ett fritidsstraff på upp till 15 dagar — vilket alltså kommer att omfatta två veckoslut — har den psykologiska effekt som fru Kristensson efterlyser. Utsikten att få tillbringa två veckoslut inom kasernområdet gör att man inte onödigtvis utsätter sig för den risken.

När jag pekade på möjligheten av hemförlovning och frikallande gjorde jag det med anledning av att den individuella prövningen vid inskrivningen av värnpliktiga numera är mycket effektiv. Personer som inte kan anpassa sig och inte har fysiska eller psykiska förutsättningar att klara värnplikten kan numera både före utbildningen och efter dess påbörjande i större utsträckning än tidigare sällas bort. Härav bör rimligen följa en minskning av den grova brottsligheten bland de värnpliktiga och därmed också ett minskat behov av frihetsberövande påföljder. Vi har alltså inom utskottsmajoriteten kommit till samma bedömning som departementschefen, nämligen att de alternativa påföljder som erbjuds är tillräckliga.

Jag ber än en gång att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr HJORTH (s):

Fru talman! Arreststraffets avskaffande är enligt min mening bra. Jag tror inte alls att det kommer att leda till någon minskad disciplin, och jag ber helt att få instämma i vad herr Alf Pettersson i Malmö här anfört i frågan.

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

Militära straff

Jag har emellertid begärt ordet för att uttrycka min tillfredsställelse över att lagen om dödsstraff i krig upphävs. Sverige har ju varit en av de pådrivande staterna bakom FN- rekommendationen om begränsning av bruket av dödsstraff i fredstid liksom konventionen om de medborgerliga och politiska rättigheterna och även i övrigt aktivt verkat för en humanisering av strafftillämpningen.

I vad avser dödsstraff under krigstid i vårt land förväntades att militärstraffsakkunniga skulle komma med förslag. Detta förslag kom också, men det gick inte i den riktning som jag hade hoppats på, då man ansåg att dödsstraff i krig var så verkningsfullt att det inte kunde undvaras. Mitt hopp stod då till att regeringen skulle finna det förenligt med sina strävanden i FN att gå före med ett avskaffande av dödsstraff även under krig i vårt land. Den socialdemokratiska partikongressens klara avståndstagande från dödsstraffet fullföljs nu av regeringen, och mina förhoppningar har därmed infriats.

Sedan är det förstås en lång väg att gå innan alla länder insett det primitiva i att i vår starkt utvecklade och upplysta värld fortfarande skipa rättvisa genom halshuggning, strypning, elektriska stolen, gaskammaren, arkebusering eller hängning. Jag vill i detta sammanhang uttrycka min beundran för och uppskattning av Amnesty Internationals oförtrutna arbete för dödsstraffets avskaffande och strafflindring för politiska fångar.

Vad som är lika upprörande som dödsstraffet är den tortyr av fångar som i så stor utsträckning förekommer i många länder. Ohyggliga förhörsmetoder och omänsklig behandling av företrädesvis politiska fångar kommer då och då till allmänhetens kännedom genom pressen. Pervers bestialitet och ett fanatiskt hat orsakar ett lidande utan alla gränser och utplånar helt människovärdet. Jag vill uppmana regeringen och våra delegater i de internationella organen att gripa varje tillfälle att verka för humanare behandling av politiska och andra fångar.

Fru talman! Jag har inget annat yrkande än om bifall till utskottets hemställan.

Herr MÅBRINK (vpk):

Fru talman! Propositionen 138 innehåller bl. a förslag om det militära arreststraffets avskaffande. Detta förslag hälsar vi motionärer med tillfredsställelse, och det ligger också i linje med värnpliktsriksdagens krav.

I motion nr 1456 av mig och fru Ryding yrkas, förutom arreststraffets avskaffande, att militära chefers bestraffningsrätt skall upphävas. Den nuvarande straffordningen innebär att krigsmaktens organ samtidigt utövar utredande, anklagande och dömande funktioner. Detta förhållande kan inte ur demokratisk synpunkt anses godtagbart. Bland de värnpliktiga skapar den nuvarande ordningen irritation och missstro. Propositionen borde därför också ha innehållit förslag om att militära chefers bestraffningsrätt skulle avskaffas och att det i stället exempelvis skulle inrättas en disciplinnämnd.

Vi har inte fogat någon reservation till utskottets betänkande av den anledningen att utskottet gjort en välvillig skrivning. Där sägs det att man

förutsätter att även denna berörda fråga skall tas upp till bedömning i samband med att ämbetsansvarskommitténs förslag till reformering av reglerna om ämbetsansvar och disciplinärt ansvar i offentlig tjänst för närvarande är föremål för övervägande inom Kungl. Maj:ts kansli. Ämbetsansvarskommitténs förslag berör i vissa speciella avseenden direkt också den militära sektorn.

Jag har med dessa få ord velat understryka betydelsen av att den i motionen aktualiserade frågan om bestraffningsrätten med det snaraste får en positiv lösning. Jag yrkar bifall till utskottets hemställan.

Herr POLSTAM (c):

Fru talman! Jag skall fatta mig helt kort.

I fråga om arreststraffets avskaffande var jag personligen något avvaktande när det gällde bifall till den här propositionen, eftersom även jag var rädd för att ett avskaffande av arreststraffet skulle kunna leda till vad fru Kristensson bl. a. anförde här, nämligen en påtaglig ökning av antalet fängelsedomar vid militära brott. Det skulle i sin tur kunna leda till en onödigt belastning för våra domstolar. Även ur humanitär synpunkt skulle utvecklingen gå i motsatt riktning mot propositionens syften. Den dömda skulle också hamna i kriminalregistret, och den belastningen kunde sedan bli ganska besvärande i framtiden.

För att motverka en sådan utveckling och en sådan tolkning av den nya lagen enades utskottet om följande skrivning: "Reformen får inte leda till någon påtaglig ökning av antalet fängelsedomar vid militära brott. En sådan utveckling skulle strida mot ett av reformens huvudsyften, nämligen att åstadkomma en humanisering av den militära rättsvården grundad på moderna kriminalpolitiska överväganden. Fängelse bör som departementschefen framhåller komma till användning endast i undantagsfall."

Detta måste således innebära att fritidsstraff och disciplinbot i realiteten blir de straff som ersätter det nuvarande arreststraffet. Därmed har jag inte längre några större farhågor för att det skall bli ett ökat antal fängelsedomar i fortsättningen när det gäller militära brott. De brott som i fortsättningen kommer att gå till civil domstol blir i praktiken alla de militära brott som redan i dag överlämnas av militära förbandschefer till åklagarmyndigheterna, som efter polisutredning åtalar vid tingsrätterna – såvida åklagaren inte avskriver målet. Detta gäller i första hand sådana brott som också fru Kristensson anger i sin reservation, exempelvis tjänstefel, våldsbrott och grövre fall av rymning.

Att vi nu har anslutit oss till det här förslaget om arreststraffets avskaffande beror närmast på de motiveringar som tagits upp i motionen 901. Jag tycker, fru talman, att det inte är nödvändigt att läsa in de motiveringarna i kammarens protokoll, utan jag hänvisar till den här motionen och utgår ifrån att alla i kammaren har läst den.

Vi får hoppas att disciplinfrågorna klaras av befälet som – det utgår jag ifrån – är välutbildat och omdömesgillt. Jag är nämligen också rädd, speciellt efter den debatt vi haft här, att man skall få den uppfattningen att vi underkänner det militära befäl som vi har i dag.

Som en liten kommentar till herr Strindbergs anförande skulle jag vilja

säga att om det begås så allvarliga brott som att någon slår ner befäl i berusat tillstånd, så förskyller de redan i dag fängelsestraff. Det blir ju en civil process av det redan som bestämmelserna varit hittills.

Fru talman! Jag yrkar också bifall till utskottets hemställan.

Herr STRINDBERG (m) kort genmäle:

Fru talman! Jag är helt införstådd med herr Polstam beträffande straffutmätningen för de brott som jag här skildrade jag tog till ganska kraftigt. Jag vet att de redan nu förmodligen skulle överlämnas till civil domstol.

Men jag begärde egentligen ordet för att jag ville försäkra kammarens ledamöter och inte minst herr Polstam att när jag här har yrkat på arreststraffets bibehållande så har det definitivt inte varit någon form av underkännande av det befäl som vi i dag har inom vårt försvar. Jag har uteslutande sett detta som ett stöd för befälet när det gäller att upprätthålla disciplin och ordning inom förbanden.

Herr TORWALD (c):

Fru talman! Det är med största tvékan jag har begärt ordet, eftersom motiven för de åtgärder man föreslår så lätt vantolkas. Men under ett flertal krigsförbandsövningar har jag i min befattning nödgats tillämpa militära disciplinbestämmelser, och det är från den utgångspunkten jag vill göra några kommentarer med avseende på arreststraffets behandling i det här betänkandet. I övrigt tänker jag inte kommentera förslaget, utan jag tycker det finns anledning att tillstyrka det i alla övriga hänseenden.

När det gäller första tjänstgöringen för värnpliktiga tror jag inte att de nya bestämmelserna blir till någon större nackdel eller blir svåra att tillämpa. Men när det gäller krigsförbandsövningar, som man uppenbarligen inte alls har beaktat i betänkandet, tycker jag att situationen är helt annorlunda. Där rör det sig alltså om personer som inkallats i regel 18 dagar, och det är nu tal om 12 dagar och ännu kortare perioder. Det händer dess värre icke alltför sällan att några stycken infinder sig berusade. Men fylleri är väl inget problem, säger många bestämmelserna därvidlag är ju något som vi skall slopa. Det ligger emellertid inte så till i ett krigsförband, därför att ett krigsförband skall enligt gällande bestämmelser vara stridsberett inom första dygnet; ofta skall man avmarschera redan första dagens kväll. Den som då är berusad kan ju icke rimligen tillåtas att använda sitt vapen. Han kan heller icke, om han är bilförare, användas som sådan. Detta medför att krigsförbandet icke blir funktionsdugligt i vissa fall.

Då säger någon att om vederbörande nu har gjort sig skyldig till sådant här kan man ju hemförlöva honom. Men där har man tydligen inte klart för sig att förseelsen som sådan redan är begången när han inställer sig. Det förhållandet att vederbörande hemförlövas nästa dag – det händer ibland – leder automatiskt till att ärendet går till civil domstol. I de fall av detta slag som jag haft har straffet i regel blivit fängelse, eftersom fylleri vid inställelse bedöms såsom svikande av försvarspflicht, dvs. tjänstefel. Det är alltså icke fylleriet som sådant som straffutmätningen vid civil domstol grundar sig på, utan det är förhållandet att vederbö-

rande på grund av fylleri icke kan fullgöra de arbetsuppgifter som han redan första dagen skall kunna fullgöra. Därför bedöms alltså detta så hårt vid civil domstol.

Jag hyser således den farhågan – och jag tror tyvärr den är välgrundad – att om möjligheten till arreststraff slopas blir man skyldig att rapportera förseelse av det här slaget till civil domstol. Man försöker ju alltid vid straffutmätning göra en så mild bedömning som möjligt, och har man kunnat undvika att skicka ärendet till civil domstol, så har man hittills gjort det. Men om vederbörande hemförlovas har han ställts inför civil domstol och i regel ådömts fängelse.

Jag förstår att det förslag som utskottet här tillstyrkt har humanitära hänsyn som bakgrund. Men jag är dess värre av den uppfattningen att det är en felsyn och att man riskerar att fler personer kommer att drabbas av fängelsestraff.

Fru talman! Därför att jag alltså delar fru Kristenssons farhågor i detta avseende kommer jag att rösta för hennes reservation.

Herr SVANSTRÖM (c):

Fru talman! Jag hade egentligen inte för avsikt att delta i den här debatten; jag har med intresse lyssnat på den. Men eftersom jag har ett förflutet i de här sammanhangen och vid flera tillfällen har motionerat – tillsammans med andra, nu avgångna riksdagsledamöter – om arreststraffets slopande skulle jag ändå vilja markera den tillfredsställelse som jag och de övriga motionärerna känner över att vi nu äntligen har kommit fram till ett ställningstagande.

Det som gjort att jag vid flera tillfällen har verkat aktivt för ett slopande av arreststraffet är bl. a. det som herr Måbrink var inne på, nämligen det sätt på vilket arreststraffet utdöms. Jag förmodar att också utskottets ärade ordförande fru Kristensson känner till att det är en väsentlig skillnad mellan militärt straffutdömande och det civila domförfarande som i något fall – jag hoppas inte alltför många – kan bli aktuella i dessa sammanhang. Och likhet i behandlingen oavsett om man tjänstgör i det militära eller arbetar i det civila näringslivet är enligt min mening ur strafflikhetssynpunkt att eftersträva. Jag tror också att vi där har kommit ett stycke på väg.

Vidare tror jag att man har överdrivit riskerna för att disciplinsvårigheterna skulle öka genom den omläggning som här föreslås och som jag hoppas att vi i största möjliga enighet kommer att besluta om. I så fall underskattar man nog de nya synpunkter och tankegångar beträffande befälsföringen som väl alla moderna militära befälspersoner är beredda att praktisera. Min egen erfarenhet är visserligen inte så stor att den sträcker sig till straff i den s. k. buren, men som värnpliktig har jag i många sammanhang förstått att den bästa befälsföringen inte presteras av den som hotar med straff utan av den som rejält och kamratligt leder sin trupp. Det är en erfarenhet som jag tror att många av de värnpliktiga har haft möjligheter att göra, och det är som sagt min personliga uppfattning.

Fru talman! Med dessa ord ansluter jag mig till utskottsmajoritetens synpunkter och instämmer i yrkandet om bifall till utskottets hemställan.

Herr TAUBE (fp):

Fru talman! Fru Kristensson sade att hon inte har någon personlig erfarenhet av hur det är att sitta i arresten. Det slog mig då att jag kanske skulle upplysa henne om det.

Det har nu gått lång tid sedan 1944, när jag gjorde min första repetitionsövning efter att ha genomgått Karlberg. Jag var furir på den tiden. En gång var jag då ute i staden Eksjö och drack kaffe, och min klocka råkade stanna. Jag kom därför ungefär tolv minuter för sent till en larmövning, och det var givetvis mycket allvarligt, eftersom det var krigstid. Straffet utmättes också till tio dagars arrest, dag och natt, noga räknat 864 000 sekunder – som jag aldrig kommer att glömma i hela mitt liv!

Någon som helst hänsyn till att min klocka hade stannat togs inte, utan en barsk militär förklarade bara att sådan blir domen. Jag var ung och oförsändig då och överklagade inte. Givetvis råder det helt andra militära förhållanden nu, det vill jag med skärpa framhålla. Ett sådant straff som mitt skulle över huvud taget inte kunna utdömas nu. Det var helt andra förhållanden då.

Med dessa ord vill jag säga till fru Kristensson att jag inte alls delar hennes uppfattning. Jag är så att säga fackman på området, eftersom jag har en helt annan erfarenhet än fru Kristensson, och jag kommer därför helhjärtat att stödja utskottet.

Herr STRINDBERG (m):

Fru talman! Jag måste säga att den erfarenhet som herr Taube har efter att ha suttit i arrest ett så stort antal sekunder tycker jag är ett utomordentligt belägg för att man i varje fall inte drabbas av psykiska defekter av sådant straff.

Överläggningen var härmed slutad.

Punkterna A och B

Kammaren biföll vad utskottet i dessa punkter hemställt.

Punkten C

Mom. 1

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen av fru Kristensson, och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan fru Kristensson begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller justitieutskottets hemställan i betänkandet nr 28 punkten C mom. 1 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen av fru Kristensson.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då fru Kristensson begärde

rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja - 266
Nej - 37
Avstår - 7

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

Expropriationslag
m. m.

Mom. 2

Utskottets hemställan bifölles.

Punkterna D -- F

Kammaren biföll vad utskottet i dessa punkter hemställt.

§ 3 Föredrogs

lagutskottets betänkande nr 23 i anledning av motioner angående införande i föräldrabalken av stadgande om förbud mot aga och näringsutskottets betänkande nr 63 i anledning av motion om utvidgning av befogenheterna för revisorer i aktiebolag m. m.

Kammaren biföll vad utskotten i dessa betänkanden hemställt.

§ 4 Expropriationslag m. m.

Föredrogs civilutskottets betänkande nr 34 i anledning av Kungl. Maj:ts proposition 1972:109 med förslag till expropriationslag m. m. jämte motioner.

Kung. Maj:t hade i propositionen 1972:109, under återopande av utdrag av statsrådsprotokollet över justitieärenden för den 11 augusti 1972 och den 29 september 1972 samt av lagrådets protokoll den 28 september 1972, föreslagit riksdagen att anta vid propositionen följande förslag till

- 1) expropriationslag,
- 2) lag om ändring i jordabalken,
- 3) lag om ändring i lagen (1902:71 s. 1), innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar,
- 4) lag om ändring i vattenlagen (1918:523),
- 5) lag om upphävande av lagen (1947:290) om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom,
- 6) lag om ändring i civilförsvarslagen (1960:74),
- 7) lag om ändring i delgivningslagen (1970:428),
- 8) lag om ändring i rennäringslagen (1971:437).

Beträffande propositionens huvudsakliga innehåll anfördes följande:

”Genom propositionen läggs fram förslag till ny expropriationslag jämte förslag till vissa följändringar i annan lagstiftning. Förslaget innebär ett fullföljande av den lagreform på expropriationsrättens område som inleddes med de av riksdagen hösten 1971 beslutade ändringarna i den nuvarande lagen om expropriation.

Torsdagen den
14 december 1972

Expropriationslag
m. m.

I den föreslagna lagen ersätts den nuvarande lagens uppräknig av ändamål för vilka expropriation får ske av mera allmänt hållna bestämmelser. Vidgade möjligheter till expropriation föreslås för bl. a. miljöskydd, friluftsliv och näringsverksamhet. I vissa hänseenden medför förslaget ökade expropriationsbefogenheter för landstingskommun och kommunalförbund.

Förslaget innebär också en förstärkning av rättssäkerhetsgarantierna för enskilda. Som en allmän förutsättning för att expropriationstillstånd skall få meddelas krävs i en uttrycklig lagregel i förslaget att hänsyn tas till vissa motstående intressen. Expropriationstillstånd skall sålunda inte meddelas om ändamålet lämpligen bör tillgodoses på annat sätt eller om olägenheterna av expropriationen från allmän och enskild synpunkt överväger de fördelar som kan vinnas genom den.

Liksom hittills skall tillståndsfrågor i princip prövas av Kungl. Maj:t. I förslaget öppnas emellertid möjlighet för Kungl. Maj:t att i viss utsträckning överlämna beslutanderätten till underordnad myndighet, i första hand länsstyrelse.

Den som har fått tillstånd till expropriation skall liksom hittills fullfölja saken vid fastighetsdomstol inom den tid som tillståndsmyndigheten har bestämt. Den bestämda tidsfristen skall liksom f. n. kunna förlängas. Med hänsyn till de olägenheter som kan uppstå framför allt för fastighetsägaren, om expropriationsfrågan hålls öppen under alltför lång tid, krävs emellertid enligt lagförslaget särskilda skäl för att förlängning skall få ske. Vidare skall enligt förslaget tidsfristen kunna förkortas, om fastighetsägaren begär det och visar att hans olägenhet av att expropriationsfrågan hålls öppen avsevärt har ökat.

I ersättningshänseende föreslås att den år 1971 införda presumtionsregeln, som f. n. främst är tillämplig när kommun exproprierar för tätbebyggelse, skall tillämpas vid all expropriation.

Åtskilliga bestämmelser som rör domstolsförfarandet i expropriationsmål föreslås ändrade. En förkortning av handläggningstiden och begränsning av rättegångskostnaderna eftersträvas. I detta syfte föreslås bl. a. att fastighetsdomstolen regelmässigt skall besluta om vilken utredning som parterna enligt domstolens mening bör lägga fram. Förebringar sakägaren annan utredning, riskerar han att själv få stå för kostnaden.

Enligt förslaget skall fastighetsägaren och annan sakägare kunna få ersättning inte bara för sina rättegångskostnader vid domstolen utan också för kostnader i tillståndsärendet och i ärendet om fördelning av expropriationsersättning.”

I detta sammanhang hade behandlats motionerna

1972:1761 av herr Karl Bengtsson i Varberg m. fl. (fp, c, m) vari hemställdes att riksdagen för sin del skulle anta det vid propositionen fogade förslaget till expropriationslag med följande ändringar

1. att 4 kap. 3 § utgick,
2. att tidpunkten mellan expropriationstillståndet och dagen för anhängiggörandet av talan inför domstol skulle vara högst ett år,
3. att förslaget om inskränkningar i rätten för enskild person att få ersättning för processkostnader, som inte följde av domstols utredningsbeslut, skulle avslås,

4. att tomrättsupplåtelse som självständig expropriationsgrund skulle avslås,

5. att expropriationsrätt över bebyggda fastigheter skulle begränsas till fall då en planändring var nära förestående,

6. att expropriation inte fick äga rum utan föregående förhandlingar om frivillig uppgörelse och ej heller mot markägare som var villiga att utföra bebyggelser på skäliga villkor enligt kommunala bebyggelseplaner,

7. att på lika villkor statlig mark skulle kunna bli föremål för expropriation,

1972:1762 av herr Bohman m. fl. (m) vari hemstälts att riksdagen för sin del skulle besluta

1. beträffande expropriationsgrunderna

a) att tvångsköp (expropriation) av bebyggda fastigheter endast fick ske i nära anslutning till fysiska planeringsåtgärder för angelägen samhällsbyggnad,

b) att egnahemsfastigheter bara fick tas i anspråk när detta var oundgängligen nödvändigt för att genomföra angelägen samhällsbyggnad enligt fastställda planer,

c) att expropriation ej skulle förekomma mot den, som var villig att medverka till utveckling av bebyggelse på skäliga villkor,

d) att förslaget om värdestegringsexpropriation i 2 kap. 11 § skulle avslås,

e) att expropriation vid befarad grov vanvård endast skulle få ske om uppenbar risk därför förelåg,

2. beträffande expropriationsvärderingen

att förslaget om användning av upp till 10 till 15 år gamla fastighetsvärden vid betalning av exproprierad egendom (4 kap. 3 §) skulle avslås

3. beträffande uppskov med betalning vid expropriation

att praxis med långvariga expropriationstillstånd helt avskaffades och att regler infördes om rätt för enskilda att kräva betalning inför domstol senast ett år från beslutet om expropriation,

4. beträffande den enskildes skydd vid rättegången

att nuvarande regler om den enskildes skydd vid rättegång bibehölls och att förslaget om utredningsbeslut och begränsning av möjligheterna att få rättegångskostnaderna ersatta skulle avslås,

5. beträffande övergångsbestämmelser

a) att redan medgivna expropriationstillstånd begränsades enligt den av motionärerna föreslagna lagstiftningens regler,

b) att befogenheterna till expropriation av bebyggelsefastigheter reglerades enligt de av motionärerna föreslagna reglerna även då det gällde redan anhängiga ansökningar,

c) att varje verkan av reglerna i 1971 års lag om tillämpning av gamla fastighetsvärden undanröjdes,

1972:1763 av herr Claeson m. fl. (vpk) vari hemstälts att riksdagen i anledning av propositionen 1972:109 skulle besluta att övergångsbestämmelserna till förslaget till expropriationslag punkten 13 sista meningen

skulle erhålla följande ändrade lydelse: "Bestämmelserna i 4 kap. 3 § gäller ej värdeökning som inträffat före utgången av december 1959.",

- 1972:1765 av herr Grebäck m. fl. (c) vari hemställdes att riksdagen vid behandlingen av propositionen 1972:109 beslutade
1. att expropriation borde kunna ske också av mark eller särskild rätt som tillhörde staten,
 2. att tomträttsexpropriation inte borde utgöra självständig expropriationsgrund,
 3. att uttala att fastighetsdomstolens aktiva processledning inte borde innebära ett försämrat rättsläge för sakägaren,
 4. att införa en yttersta gräns om tre år för möjligheterna att hålla expropriationen öppen i enlighet med vad som anförts i motionen,

1972:1766 av herr Helén m. fl. (fp) vari hemställdes att riksdagen skulle vidta de ändringar i propositionens förslag till expropriationslag som föranleddes av följande yrkanden

1. att i 2 kap. 12 § första stycket tillägg gjordes: "Expropriation av småhusfastigheter som används som egnahem eller fritidsbostäder får endast ske när detta framstår som oundgängligt från samhällsbyggnads-synpunkt",
2. att i 2 kap. 1 § första stycket skulle erhålla den ändrade lydelse, i motionen angivits, innebärande att tomträttsexpropriation inte skulle utgöra en självständig expropriationsgrund,
3. att regler om återlösen av samma innehåll som i §§ 68–70 i nu gällande expropriationslag skulle intagas i den föreslagna expropriationslagen,
4. att 3 kap. 6 § första stycket skulle erhålla av motionärerna angiven lydelse, innebärande dels att beslut om expropriationstillstånd skulle innehålla bestämmelse om att talan skulle väckas vid domstol inom ett år, dels att en maximigräns om fyra år skulle införas för de långvariga expropriationstillstånden, vilken gräns skulle villkoras av att fastighetsägaren bestred förlängning av tidsfristen,
5. att 4 kap. 3 § första stycket skulle erhålla av motionärerna angiven lydelse, innebärande att presumptionsregeln ändrades så att bevisbördan lades på den exproprierande,
6. att 5 kap. 12 § andra stycket skulle erhålla av motionärerna angiven lydelse, innebärande att utredningsbeslut skulle meddelas endast när domstolen fann detta påkallat samt

1972:1767 av herr Hyltander m. fl. (fp, m) vari hemställdes att övergångsbestämmelserna utformades så, att enligt äldre rätt medgivna expropriationstillstånd skulle omprövas.

Utskottet hemställde

1. beträffande expropriation av kronojord att riksdagen med avslag å motionerna 1972:1761 yrkandet 7 och 1972:1765 yrkandet 1 skulle anta 1 kap. 1 § i det vid propositionen 1972:109 fogade förslaget till expropriationslag,

2. beträffande principerna för expropriation för tätbebyggelseändamål (huvudregeln) att riksdagen med avslag å motionerna 1972:1761 yrkandet 5 och 1972:1762 yrkandet 1 a, båda såvitt nu var i fråga, godkände vad utskottet anfört i denna del,

3. beträffande tomträttsexpropriation att riksdagen med avslag å motionerna 1972:1761 yrkandet 4, 1972:1765 yrkandet 2 och 1972:1766 yrkandet 2, samtliga såvitt nu var i fråga, godkände vad utskottet anfört i denna del,

4. beträffande expropriation för tätbebyggelseändamål att riksdagen med avslag å motionerna 1972:1761 yrkandena 4 och 5, 1972:1762 yrkandet 1 a, 1972:1765 yrkandet 2 och 1972:1766 yrkandet 2, samtliga såvitt nu var i fråga, skulle anta 2 kap. 1 § i förslaget till expropriationslag,

5. beträffande expropriation av vanvårdad egendom att riksdagen med avslag å motionen 1972:1762 yrkandet 1 e skulle anta 2 kap. 7 § i förslaget till expropriationslag,

6. beträffande värdestegringsexpropriation att riksdagen med avslag å motionen 1972:1762 yrkandet 1 d skulle anta 2 kap. 11 § i förslaget till expropriationslag,

7. beträffande förutsättningarna för expropriation av småhus att riksdagen med avslag å motionerna 1972:1762 yrkandet 1 b och 1972:1766 yrkandet 1 skulle anta 2 kap. 12 § första stycket i förslaget till expropriationslag,

8. beträffande markägares erbjudna medverkan att riksdagen skulle avslå motionerna 1972:1761 yrkandet 6 och 1972:1762 yrkandet 1 c,

9. beträffande återlösen av exproprierad egendom att riksdagen skulle avslå motionen 1972:1766 yrkandet 3,

10. beträffande expropriationstillstånds giltighet att riksdagen med avslag å motionerna 1972:1761 yrkandet 2, 1972:1762 yrkandet 3, 1972:1765 yrkandet 4 och 1972:1766 yrkandet 4 skulle anta 3 kap. 6 § i förslaget till expropriationslag,

11. beträffande grunderna för beräkning av expropriationsersättning (presumtionsregeln) att riksdagen med avslag å motionerna 1972:1761 yrkandet 1 och 1972:1762 yrkandet 2 godkände vad utskottet i denna del anfört,

12. beträffande byggnadslovs inverkan på presumtionsregeln att riksdagen skulle avslå motionen 1972:1764,

13. beträffande presumtionsregelns innehåll att riksdagen med avslag å motionerna 1972:1763 och 1972:1766 yrkandet 5 skulle anta 4 kap. 3 § i förslaget till expropriationslag,

14. beträffande processledning att riksdagen med avslag å motionerna 1972:1762 yrkandet 4, såvitt nu var i fråga, 1972:1765 yrkandet 3 och 1972:1766 yrkandet 6 skulle anta 5 kap. 12 § andra stycket i förslaget till expropriationslag,

15. beträffande rättegångskostnader att riksdagen med avslag å motionerna 1972:1761 yrkandet 3 och 1972:1762 yrkandet 4, såvitt nu var i fråga, skulle anta 7 kap. 1 § andra stycket till förslaget till expropriationslag,

16. beträffande äldre bestämmelsers tillämpning på anhängiga ären-

den om expropriationstillstånd att riksdagen med avslag å motionerna 1972:1762 yrkandet 5 a och 1972:1767 skulle anta punkten 11 i övergångsbestämmelserna till förslaget till expropriationslag,

17. beträffande övergångsbestämmelserna i övrigt att riksdagen med avslag å motionen 1972:1762 yrkandena 5 b och c skulle anta dessa,

18. beträffande förslaget till expropriationslag i vad det ej omfattades av hemställan ovan under 1, 4–7, 10 och 13–17 att riksdagen skulle anta förslaget,

19. beträffande övriga lagförslag, som fogats till propositionen, att riksdagen skulle anta dessa.

Reservationer hade avgivits

1. beträffande expropriation av kronojord av herr Grebäck (c), fröken Ljungberg (m), herr Andersson i Knäred (c), fru Olsson i Hölö (c) och herr Adolfsson (m), som ansett att utskottet under 1 bort hemställa,

att riksdagen – med förklaring att det till propositionen 1972:109 fogade förslaget till expropriationslag inte kunnat i oförändrat skick antas – ræd bifall till motionerna 1972:1761 yrkandet 7 och 1972:1765 yrkandet 1 för sin del skulle anta 1 kap. 1 § i förslaget med av reservanterna föreslagen lydelse,

2. beträffande principerna för expropriation för tätbebyggelseändamål (huvudregeln) av fröken Ljungberg (m) och herr Adolfsson (m), som ansett att utskottet under 2 bort hemställa,

att riksdagen med bifall till motionerna 1972:1761 yrkandet 5 och 1972:1762 yrkandet 1 a, båda såvitt nu var i fråga, godkände vad reservanterna anfört i denna del,

3. beträffande tomträttsexpropriation av herrar Grebäck (c) och Tobé (fp), fröken Ljungberg (m), herrar Andersson i Knäred (c) och Ullsten (fp), fru Olsson i Hölö (c) samt herr Adolfsson (m), som ansett att utskottet under 3 bort hemställa,

att riksdagen med bifall till motionerna 1972:1761 yrkandet 4, 1972:1765 yrkandet 2 och 1972:1766 yrkandet 2, samtliga såvitt nu var i fråga, godkände vad reservanterna anfört i denna del,

4. beträffande expropriation för tätbebyggelseändamål av herrar Grebäck (c) och Tobé (fp), fröken Ljungberg (m), herrar Andersson i Knäred (c), Ullsten (fp), fru Olsson i Hölö (c) samt herr Adolfsson (m) som – under förutsättning av bifall till reservationerna 2 och 3 – ansett att utskottet under 4 bort hemställa,

att riksdagen – med förklaring att propositionen i denna del inte kunnat oförändrad godtas – för sin del med bifall till motionerna 1972:1761 yrkandena 4 och 5, 1972:1762 yrkandet 1 a, 1972:1765 yrkandet 2 och 1972:1766 yrkandet 2, samtliga såvitt nu var i fråga, skulle anta 2 kap. 1 § i förslaget till expropriationslag med av reservanterna föreslagen lydelse,

Ljungberg (m) och herr Adolfsson (m), som ansett att utskottet under 5 bort hemställa,

att riksdagen – med förklaring att propositionen i denna del inte kunnat oförändrad godtas – med bifall till motionen 1972:1762 yrkandet 1 e för sin del skulle anta 2 kap. 7 § i förslaget med av reservanterna föreslagen lydelse.

6. beträffande värdestegringsexpropriation av fröken Ljungberg (m) och herr Adolfsson (m), som ansett att utskottet under 6 bort hemställa,

att riksdagen med bifall till motionen 1972:1762 yrkandet 1 d för sin del beslutade

- a. att ej anta 2 kap. 11 § i förslaget till expropriationslag,
- b. att efterföljande paragraf omnumrerades med hänsyn härtill,

7. beträffande förutsättningar för expropriation av småhus av herr Tobé (fp), fröken Ljungberg (m) samt herrar Ullsten (fp) och Adolfsson (m), som ansett att utskottet under 7 bort hemställa,

att riksdagen – med förklaring att propositionen i denna del inte kunnat oförändrad godtas – för sin del med bifall till motionerna 1972:1762 yrkandet 1 b och 1972:1766 yrkandet 1 skulle anta 2 kap. 12 § första stycket i förslaget till expropriationslag med av reservanterna föreslagen lydelse,

8. beträffande markägares erbjudna medverkan av fröken Ljungberg (m) och herr Adolfsson (m), som ansett att utskottet under 8 bort hemställa,

att riksdagen med bifall till motionerna 1972:1761 yrkandet 6 och 1972:1762 yrkandet 1 c hos Kungl. Maj:t skulle anhålla om förslag till komplettering av förslaget till expropriationslag i enlighet med vad reservanterna anfört,

9. beträffande expropriationstillståndets giltighet

a. av herrar Grebäck (c), Tobé (fp), Andersson i Knäred (c) och Ullsten (fp) samt fru Olsson i Hölö (c), som ansett att utskottet under 10 bort hemställa,

att riksdagen – med förklaring att propositionen i denna del inte kunnat oförändrad godtas – för sin del dels med avslag å motionerna 1972:1761 yrkandet 2 och 1972:1762 yrkandet 3, dels med bifall till motionen 1972:1766 yrkandet 4 och i anledning av motionen 1972:1765 yrkandet 4 skulle anta 3 kap. 6 § i förslaget till expropriationslag med av reservanterna föreslagen lydelse,

b. av fröken Ljungberg (m) och herr Adolfsson (m), som ansett att utskottet under 10 bort hemställa,

att riksdagen – med förklaring att propositionen i denna del inte kunnat oförändrad godtas – för sin del med avslag på motionerna 1972:1765 yrkandet 4 och 1972:1766 yrkandet 4 samt med bifall till motionerna 1972:1761 yrkandet 2 och 1972:1762 yrkandet 3 skulle anta 3 kap. 6 § i förslaget till expropriationslag med av reservanterna föreslagen lydelse,

10. beträffande grunderna för beräkning av expropriationsersättning (presumtionsregeln) av fröken Ljungberg (m) och herr Adolfsson (m), som ansett att utskottet under 11 bort hemställa,
att riksdagen med bifall till motionerna 1972:1761 yrkandet 1 och 1972:1762 yrkandet 2 godkände vad reservanterna anfört,

11. beträffande presumtionsregelns innehåll

a. av herrar Grebäck (c), Tobé (fp), Andersson i Knäred (c) och Ullsten (fp) samt fru Olsson i Hölö (c), som ansett att utskottet under 13 bort hemställa,

att riksdagen – med förklaring att propositionen i denna del inte kunnat oförändrad godtas – för sin del med avslag å motionen 1972:1763 och med bifall till motionen 1972:1766 yrkandet 5 skulle anta 4 kap. 3 § i förslaget till expropriationslag med av reservanterna föreslagen lydelse,

b. av herr Claeson (vpk), som ansett att utskottet under 13 bort hemställa,

att riksdagen i anledning av motionen 1972:1763 samt med avslag på motionen 1972:1766 yrkandet 5 skulle

a. anta 4 kap. 3 § i förslaget till expropriationslag,

b. hos Kungl. Maj:t hemställa att vid 1973 års vårriksdag lades fram förslag till ändring av presumtionsregeln i enlighet med vad reservanten anfört,

12. beträffande processledning

a. av herrar Grebäck (c), Tobé (fp), Andersson i Knäred (c) och Ullsten (fp) samt fru Olsson i Hölö, som ansett att utskottet under 14 bort hemställa,

att riksdagen skulle

a. för sin del – med förklaring att propositionen i denna del inte kunnat oförändrad godtas – med avslag å motionen 1972:1762 yrkandet 4, såvitt nu var i fråga, och med bifall till motionen 1972:1766 yrkandet 6 anta 5 kap. 12 § andra stycket i förslaget till expropriationslag med av reservanterna föreslagen lydelse,

b. med bifall till motionen 1972:1765 yrkandet 3 ge Kungl. Maj:t till känna vad reservanterna anfört beträffande fastighetsdomstolens processledning,

b. av herrar Wennerfors (m) och Adolfsson (m), som ansett att utskottet under 14 bort hemställa,

a. att riksdagen – med förklaring att propositionen i denna del inte kunnat godtas – för sin del med avslag å motionen 1972:1766 yrkandet 6 och med bifall till motionen 1972:1762 yrkandet 4, såvitt nu var i fråga, beslutade att ej anta 5 kap. 12 § andra stycket i förslaget till expropriationslag,

b. att motionen 1972:1765 yrkandet 3 inte föranledde någon riksdagens åtgärd,

13. beträffande rättegångskostnader av herrar Wennerfors (m) och

Adolfsson (m), som ansett att utskottet under 15 bort hemställa,
att riksdagen — med förklaring att propositionen i denna del inte kunnat godtas — för sin del med bifall till motionerna 1972:1761 yrkandet 3 och 1972:1762 yrkandet 4, såvitt nu var i fråga, beslutade att ej anta 7 kap. 1 § andra stycket i förslaget till expropriationslag,

14. beträffande äldre bestämmelsers tillämpning på anhängiga ärenden om expropriationstillstånd

a. av herrar Grebäck (c), Tobé (fp), Andersson i Knäred (c) och Ullsten (fp) samt fru Olsson i Hölö (c), som ansett att utskottet under 16 bort hemställa,

att riksdagen — med förklaring att propositionen i denna del inte kunnat oförändrad godtas — för sin del med avslag å motionen 1972:1762 yrkandet 5 a och med bifall till motionen 1972:1767 skulle anta punkten 11 i övergångsbestämmelserna i förslaget till expropriationslag med av reservanterna föreslagen lydelse,

b. av herrar Wennerfors (m) och Adolfsson (m) som — under förutsättning av bifall till reservationen 9 b — ansett att utskottet under 16 bort hemställa,

att riksdagen — med förklaring att propositionen i denna del inte kunnat oförändrad godtas — för sin del med avslag å motionen 1972:1767 och med bifall till motionen 1972:1762 yrkandet 5 a skulle anta punkten 11 i övergångsbestämmelserna i förslaget till expropriationslag med av reservanterna föreslagen lydelse,

15. beträffande övergångsbestämmelserna i övrigt i förslaget till expropriationslag av herrar Wennerfors (m) och Adolfsson (m), som — under förutsättning av bifall till reservationerna 4, 6 och 10 — ansett att utskottet under 17 bort hemställa,

att riksdagen med bifall till motionen 1972:1762 yrkandena 5 b och c skulle

a. för sin del anta övergångsbestämmelserna,

b. hos Kungl. Maj:t anhålla om förslag till komplettering av dessa i enlighet med vad reservanterna anfört.

Herr GREBÄCK (c):

Fru talman! Jag vill börja med att påminna om den långa och inträngande debatt vi förra hösten förde här i kammaren i anledning av propositionen om ändringar i byggnads- och expropriationslagstiftningen och civilutskottets betänkande i anslutning härtill. Det finns därför enligt min mening knappast någon anledning att på nytt upprepa argumenteringen från den debatten nu. Jag kommer därför i det följande i huvudsak att uppehålla mig vid de viktigare nyheterna i det nya förslaget.

Civilutskottets betänkande nr 34 behandlar regeringens förslag till ny expropriationslag jämte de ändringar i annan lagstiftning som blir en nödvändig följd av förslaget. Den lagreform, som inleddes och beslutades av höstriksdagen 1971 och som innebar ändringar i den nuvarande lagen om expropriation, fullföljs nu i vad gäller återstående avsnitt av

Torsdagen den
14 december 1972

Expropriationslag
m. m.

expropriationslagstiftningen.

Som framgår av propositionen ersätts i den föreslagna lagen den nuvarande lagens uppräknig av ändamål, för vilka expropriation får ske, av mera allmänt hållna bestämmelser. Vidgade möjligheter till expropriation föreslås för bl. a. miljöskydd, friluftsliv och näringsverksamhet.

I vissa hänseenden medför förslaget ökade befogenheter till expropriation för landstingskommun och kommunala förbund. Med tanke på den allmänna samhällsutvecklingen och de krav i fråga om miljöskydd, friluftsliv och näringslivets utveckling som är och i ännu högre grad kan väntas bli en följd av den komplicerade värld samhället måste anpassas till, måste enligt min mening en sådan utvidgning godtas.

Enligt statsrådet Lidboms uppfattning innebär förslaget också en förstärkning av rättssäkerhetsgarantierna för enskilda. Motiveringen till detta påstående anges vara att för att expropriationstillstånd skall få meddelas krävs en uttrycklig lagregel att hänsyn tas till vissa motstående intressen. Expropriationstillstånd skall sålunda inte få meddelas om olägenheterna av expropriationen från allmän och enskild synpunkt överväger de fördelar som kan vinnas genom den. Jag tror att det är klokt att först avvakta hur den nya lagstiftningen kommer att fungera i praktiken innan man godtar statsrådets försäkring om att rättssäkerheten för den enskilde förstärks om förslaget går igenom.

En annan nyhet i förslaget som kan förtjäna påpekas är att den år 1971 införda presumtionsregeln som för närvarande är tillämpad vid expropriation i tätbebyggelsefall skall tillämpas vid all expropriation.

Vid förra höstens behandling i civilutskottet av propositionen om ändringar i expropriationslagstiftningen reserverade sig center- och folkpartirepresentanterna mot presumtionsregelns införande i lagstiftningen. Några erfarenheter av hur regeln fungerar i praktiken föreligger ännu icke. Men den har med sin föreslagna utvidgade tillämpning blivit föremål för granskning av ett stort antal remissmyndigheter och därvid till övervägande del tillstyrkts eller lämnats utan erinran. Om presumtionsregeln över huvud taget skall godtas är det, som också utskottet framhåller, en avgjord fördel att ersättningsreglerna vid tvångsinlösen blir enhetliga och inte beroende av för vilket ändamål expropriation eller inlösen sker. Enligt förslaget kommer därför även vid inlösen enligt naturvårdslagen och byggnadslagen presumtionsregeln att bli fullt tillämplig. Av dessa skäl har vi i år icke på denna punkt fullföljt vår reservation från förra hösten. Vi kommer i stället att med uppmärksamhet följa hur presumtionsregeln tillämpas och fungerar i praktiken.

Men redan nu har vi kommit till den uppfattningen att vid en utvidgning av regelns tillämpning måste själva regeln formuleras om. Enligt vår mening föreligger stora svårigheter när det gäller värdering av t. ex. byggnader att utreda ingångsvärden, som kan ligga mer än 15 år tillbaka i tiden. Om presumtionsregeln enligt förslaget utvidgas att tillämpas vid all expropriation, föreslår vi reserveranter i avsikt att minska svårigheterna för den part som är föremål för expropriation att bevisbördan kastas om och i stället läggs på den exproprierande.

Åtskilliga bestämmelser som rör domstolsförfarandet i expropriationsmål föreslås ändrade. Sålunda hoppas föredragande statsrådet att dessa

ändringar skall leda till en förkortning av handläggningstiden och en begränsning av rättegångskostnaderna. I detta syfte föreslås bl. a. att fastighetsdomstolen skall besluta om vilken utredning parterna lämpligen bör lägga fram. Läger sakägaren fram annan utredning riskerar han att själv få betala fiolerna.

Vid remissbehandlingen mötte förslaget om utredningsbeslut stark kritik framför allt från domstolarnas sida. Lagrådet tillstyrkte dock förslaget, och med tanke på det önskvärda i att rättegångskostnad och tidsåtgång kan nedbringas anser vi reseranter att institutets utredningsbeslut får prövas. Men vi vill också understryka att det ur rättsäkerhets-synpunkt är viktigt att beslutet föregås av ingående diskussioner och förhandlingar med berörda parter. En aktiv processledning får inte innebära att sakägarnas rättsläge försämrats.

Fru talman! Detta var i all korthet några ord om de viktigaste nyheterna i det nya förslaget till expropriationslag och därav föranledda reservationer där mitt namn förekommer. Vad beträffar tomträttsexpropriation skall jag inte nu på nytt upprepa argumentationen från förra höstens utförliga debatt på denna punkt utan nöjer mig med att yrka bifall till reservationen 3. De ytterligare reservationer under vilka mitt namn förekommer och som jag icke berört i mitt anförande kommer att behandlas av andra talare.

Innan jag avslutar mitt anförande vill jag i likhet med vad vi också gör i centermotionen 1765 framhålla värdet i att denna översyn av expropriationslagstiftningen blivit gjord. Samhällsplaneringen befinner sig för närvarande i ett expansivt stadium. Den fysiska riksplaneringen innebär att samhällets möjligheter att tillförsäkra sig mark för olika ändamål måste säkerställas, men naturligtvis under förutsättning att den enskilde sakägarens berättigade intressen tillgodoses.

Bestämmelser om tvångsinlösen finns för närvarande spridda på ett stort antal olika lagar förutom expropriationslagen. Detta har lett till att reglerna varit svåröverskådliga. Vi delar således föredragande statsråds bedömning i vad avser behovet av en ny expropriationslag. Vi finner det också vara motiverat att inte nu vidta några genomgripande förändringar beträffande områden som för närvarande är föremål för omfattande utredningsarbete.

Även om en del av innehållet i förslaget till ny expropriationslag fått en utformning som vi inte finner till alla delar tillfredsställande, finns det trots allt anledning att instämma i lagrådets uppfattning att genom förslaget den föreliggande lagstiftningsuppgiften lösts på ett förtjänstfullt sätt.

Fru talman! Jag ber att få yrka bifall till alla reservationer i civilutskottets betänkande nr 34 där mitt namn återfinns och i övrigt till utskottets hemställan.

Herr TOBÉ (fp):

Fru talman! Förra året hade vi en ingående diskussion om ändringar i den gamla expropriationslagen, som förnyats och förändrats många gånger. Det var huvudsakligen materiella frågor som behandlades. Vi invände redan då från vårt håll att en förnyelse av expropriationslagstift-

ningen var förberedd till årets riksdag, varför man borde ha skjutit på alltsammans och tagit upp hela ärendet på en gång. Mot detta invändes att det bara var processuella regler som skulle fatställas i år och att man därför kunde besluta om det materiella innehållet redan förra året.

Nu behandlar den här propositionen en del materiella regler, bl. a. beträffande presumtionsregelns utvidgning och en del annat också. Vi tycker nog fortfarande att man borde ha slagit ihop ärendena till *en* behandling och vi hade helst sett att denna hade kunnat komma under vårriksdagen. När utskottet emellertid nu har fått denna proposition under höstriksdagen, samtidigt som utskottet haft att behandla riksplaneringen, har det varit mycket svårt att hinna sakbehandla ärendet — det måste statsrådet förstå. Kanhända framgår det också att behandlingen inte har varit så noggrann som man borde ha kunnat vänta sig när det gäller en så viktig lagproposition.

Den presumtionsregel som jag nämnde är kanske i sak inte så omfattande, men den innebär den kanske största och viktigaste principiella ändringen i lagen. Det fanns olika åsikter på denna punkt; förra året sades det att bara kommunerna skulle få tillämpa denna regel och endast vid expropriation för tätbebyggelse. Sedan föreslogs regeln utvidgad i den lagstiftningspromemoria som kom från departementet. i mars. Där hette det att den bör kunna användas vid expropriation för stat och kommuner. Nu gäller den *all* expropriation. Jag har ingen invändning mot denna vidgade tillämpning — den betyder inte särskilt mycket — till all expropriation, eftersom regeln ändå finns, men logiskt sett kan man inte hålla ihop det hela. Avsikten med presumtionsregeln har ju sagts vara att man skall komma till rätta med den oförtjänta markvärdestegringen, och det är huvudsakligen kommunerna som har åstadkommit att värdet på marken stiger. Man talar om det allmänna, men man menar kommunen. I en del remissuttalanden har t. o. m. ifrågasatts, om staten skulle kunna använda sig av presumtionsregeln, eftersom staten inte har gjort någonting för att man har fått högre markvärde i en viss kommun. Enligt det nu framlagda lagförslaget skall även en enskild person kunna tillgodogöra sig presumtionsregeln för att slippa betala s. k. oförtjänt markvärdestegring. Logiskt sett hänger detta resonemang inte riktigt ihop, mer: det må vara hänt; det kanske inte är så många gånger man har att göra med den saken.

Vi talade förra året ganska mycket om rättssäkerhet, men statsrådet slog ifrån sig flera gånger och sade att vad vi kallade rättssäkerhet inte var det — han ansåg att vi hade en befängd uppfattning om vad som var rätt. Den här gången har statsrådet i alla fall sagt ganska mycket om just rättssäkerheten, och det tycker jag är bra. Det har också tagits in regler i lagstiftningen som innebär en förstärkning av rättssäkerheten: hänsyn skall tas till motstående intressen, man får vidare inte expropriera om ändamålet kan tillgodoses på annat sätt, och möjlighet till frivillig uppgörelse skall prövas — det senare står visserligen inte i själva lagtexten, men det står på flera ställen i motiven. Det utvidgade användandet av presumtionsregeln har inte heller tillbakasyftande verkan.

När jag först fick se själva uppläggningsen av lagen, undrade jag litet hur den var upprättad. Man hade tidigare den här katalogen i 1 § med

olika expropriationsändamål. Man kunde lägga till en punkt då och då. Ibland kanske man gjorde det i litet väl hastig takt. Jag vet inte hur många punkter det blev till slut, men i varje fall var det omkring ett tjugotal.

Nu gör man ett särskilt kapitel och har en paragraf för varje ändamål. Man har då fått lov att hålla dessa regler mycket allmänt. Detta har man gjort för att slippa göra förändringar i lagen. Skulle det komma upp ett nytt ändamål, kan man göra en del tillägg utan att bryta hela paragrafordningen. Vårt samhälle är ju inte statiskt, och skall den här lagen räckta lika länge som den gamla från 1917 lär det bli en del tillägg. Men de paragrafer som redan står där är mycket allmänt hållna. Som exempel kan man ta grov vanvård av fastigheten. Jag föreställer mig att de regler som nu gäller jordbruksfastighet och de särskilda regler som gäller vanvårdad fastighet -- numera är de hopslagna och gäller alla fastigheter -- är utfärdade därför att man vill disponera det hela så att man kan göra en allmän sammanfattning och hoppas att detta skall ordnas i samband med tillståndsgivningen.

Jag vill understryka att tillståndsmyndigheterna, som numera inte bara är Kungl. Maj:t utan även annan myndighet -- främst länsstyrelsen -- här får ett mycket större ansvar än tidigare. De måste alltså bedöma dessa ändamål på ett annat sätt än efter de mer preciserade regler som fanns i den gamla lagen. Man är särskilt intresserad av hur reglerna skall tillämpas när man vill expropriera för näringsverksamhet. Här kan en enskild för att idka näring få rätt att expropriera konkurrent tillhörig mark men mark som denne inte har tillfälle att just nu ställa i ordning för sin näringsverksamhet. Det kan alltså bli mycket känsliga frågor som skall avgöras där. En expropriation meddelas alltså för en viss person. Det gäller visserligen ett ändamål, men denne person kan sedan expropriationen är gjord överlåta den till en annan person som man kanske är mera tveksam om trots att det finns vissa korrektiv för att inte använda marken för annat ändamål. Det kanske inte är avsikten här, men det kan vara en annan person eller ett annat företag som man annars inte på samma sätt skulle ha kunnat ge tillstånd.

Jag skulle vilja beröra några av de reservationer jag undertecknat. Jag börjar då med reservationen om tomträten. Med stor förvåning konstaterar man att det fortfarande släpas efter med en regel som är helt befängd. Den togs med förra gången, och man försökte då försvara den. Det enda man nu gjort är att i formuleringen byta ut ordet eljest mot annars. Regeln är eljest densamma som förut.

Det finns knappast några inskränkningar i kommunens rätt att expropriera mark. Varför skall man då lura in kommunerna i att expropriera för tomträtt? Anständigtvis måste en kommun då upplåta marken med tomträtt. Man kanske inte gör detta förrän om 10, 15, 20 år. Det är kanske helt andra förhållanden som råder, men har man exproprierat för att upplåta den med tomträtt, måste man göra det. Det kanske inte alls ligger i linje med den markpolitik man då har. Det är alldeles onödigt för kommunerna att ha denna rätt, och varför skall man envisas med att ta upp den som en särskild expropriationsgrund. Den är alldeles onödig. Det finns inte någon som helst partipolitisk mening i att

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

Expropriationslag
m. m.

ha den heller, utan det är väl något slags prestigetänkande. Eftersom man en gång försvarat saken går det inte att rubba på den, vilket jag tycker är beklagligt.

Reservationen 7 rör ett förslag från vår sida att inskränka möjligheten att expropriera fastigheter för egnahem. Vi har velat begränsa möjligheten så att expropriation endast får ske när det framstår som oundgängligt från samhällsbyggnadssynpunkt att använda marken. Vi har gjort detta kanske delvis inspirerade av förra årets proposition, som när det gällde presumptionsregeln tog in en bestämmelse om att man vid beräkning av ersättning beträffande egnahemsfastigheter skall se till att vederbörande kompenseras så att han kan skaffa sig en ny motsvarande bostad. Det blev ganska mycket diskussion om den saken då. Det visade sig också att omedelbart efter det att lagen trätt i kraft var det några kommuner som begärde expropriationstillstånd för ganska stora områden med egnahemsbebyggelse. Det är alltså inte utan anledning som vi stryker under här att man skall vara försiktig med sådan mark. Statsrådet har själv sagt att man bör undvika att ta sådan mark i anspråk. Vi vill ytterligare understryka det och föreslår att det skall komma med också i lagen.

I folkpartiets partimotion om expropriationslagen hade vi även tagit upp att bestämmelsen om återlösen av exproprierad fastighet borde finnas kvar. Efter de diskussioner som förts i utskottet har vi inte fört saken vidare i en reservation, sedan vi har studerat närmare hur det ligger till. Det finns en del korrektiv mot missbruk här. Det är väl i huvudsak när enskild exproprierar som det är viktigt. När en kommun vill ha mark till tätbebyggelse, kan kommunen säga att marken ligger inom ett influensområde för omedelbar eller senare tätbebyggelse, och när staten gör det är det också ganska klart, men det finns alltså vissa risker beträffande expropriation för enskilt ändamål för näringsverksamhet. Någon av remissmyndigheterna har också sagt att när detta införs skulle det kanske vara bra att ha återlösningsmöjligheten kvar. Det kunde väl också hända att i så fall frivilliga uppgörelser lättare nås än nu.

Vi har alltså avstått från att reservera oss men vill påpeka att det inte är utan vidare man tar bort en sådan regel. Även om den inte används, har den kanske påverkat möjligheten att återlösa sådan mark som inte kommer till användning för det ändamål den är exproprierad för.

Sedan kommer jag till reservationen 9, som handlar om giltigheten av expropriationstillstånd.

Där har faktiskt statsrådet ansträngt sig -- eller det kanske gått utan ansträngning, vad vet jag -- att skriva ganska mycket om att det är olämpligt -- jag ville hellre använda ordet otillständigt -- med långa expropriationstillstånd. Här i Stockholm och på en del andra ställen har man i några fall gått över 20 år. Man har alltså fått en kort första frist på ett år, och den har sedan utökats. Några tillstånd vi har fått reda på är förlängda till 1979, och det är ju en ganska lång tid.

På denna punkt har utskottet skrivit "såsom utskottet tolkat motionsyrkandet"; och utskottet har tolkat alldeles rätt att vi menar fyra år -- ett år för expropriationstillstånd och sedan tre års förlängning. Detta har vi alltså föreslagit i vår reservation.

Sådana här regler är inte vattentäta. Som det står i propositionen kan

man, när tillståndet gått ut, söka på nytt. Då är det sagt att det skall vara särskilda skäl. Det hade kanske varit bättre om det hade stått synnerliga skäl, så att man fått en ännu hårdare prövning, men det torde i alla fall gå att få förnyat expropriationstillstånd, och därför har kanske sådana regler inte annat än uppfostrande verkan. De kan vara värdefulla i alla fall.

Det är ju inte särskilt tillfredsställande att man nu inte har stöd i lag för de förlängningar som man begär. Visserligen strider de inte heller mot lag, eftersom området är helt oreglerat, trots att det är synnerligen viktigt och har uppmärksammats mycket när man diskuterat expropriationsförhållanden. Man har fäst sig vid den långa och besvärliga processen, men också vid de långa expropriationstillstånden, där man inte kommit i gång med det hela förrän efter 20–25 år. Det kan ju inte vara rimligt och har inte heller varit avsikten när lagen skrevs.

Statsrådet har tagit upp en del frågor i anslutning till remissuttalanden om att man skulle kunna tänka sig att en markägare kan väcka talan efter en viss tid för att själv få frågan prövad inför domstol. Statsrådet har i stället gått en administrativ väg, där tillståndsmyndigheten skall kunna medge förlängning och även kunna minska tiden för förlängningen, om markägaren kan åberopa särskilda skäl för detta.

I reservationen 11 har vi tagit upp presumtionsregeln. Där har vi, som också herr Grebäck anförde, berört bevisbördan. Vi har ansett att detta är en besvärlig sak, och den diskuterades mycket ingående förra året. Vi var över huvud taget emot presumtionsregeln och ville att frågan skulle uppskjutas så att vi kunde få en diskussion på en gång.

Om vi i dag skall göra en värdering av en fastighet vid expropriation, skall vi gå ett och ett halvt år tillbaka i tiden. Men om 15 år måste vi gå tio gånger så långt tillbaka i tiden, alltså 15 år efter presumtionstidens utgång, och vi har många gånger så svårt att få reda på fastighetens rätta värde. Det är då viktigt att man gör parterna något så när jämbördiga. Det ligger mycket i tanken att den som vill vidta en åtgärd måste bevisa varför han inte skall betala för det marknadsvärde som är den egentliga regeln vid värdering av fastighet.

Jag tror att detta egentligen inte skulle behöva betyda särskilt mycket. Kommunerna har ju inom fastighetskontoren rutin i fråga om de här sakerna. Har man exproprierat ett antal gånger har man skaffat sig en apparat som man lätt kan mobilisera, under det att den enskilde markägaren i regel är utsatt för detta endast en gång i livet och har svårare att klara sig. Jag tror inte det skulle göra så stor skillnad i processkostnader osv., men vi tycker det är orimligt att markägaren skall befinna sig i underläge.

I vår motion föreslås en genialt enkel ändring. Vi sätter in ett ord och tar bort tre, och paragrafen är nästan oförändrad. Det kanske beror på att paragrafen var så fint formulerad från början. Vi tycker att man borde kunna göra denna lilla förändring, och jag hänvisar till motionens innehåll.

I samband med presumtionsregeln har statsrådet skrivit en del om värdestegringen och talat en del om redan tillåten markanvändning. I det ärende som vi skall diskutera i morgon förekommer ett uttryck som kallas pågående markanvändning. Det är egendomligt att vi i dag skall

behandla en proposition där det talas om tillåten markanvändning och i morgon skall behandla en tvångslagstiftning där det ingår ett annat uttryck, nämligen pågående markanvändning. Det visar sig att skillnaden inte är särskilt stor. Statsrådet säger att man skall ge en generös tolkning av begreppet pågående markanvändning. Då tycker jag att man i enhetlighetens tecken borde kunna ha samma regel.

Herr Ernulf har väckt en motion om att man skall jämföra givet byggnadslov med fastställd byggnadsplan och stadsplan. Det gäller ju särskilda regler för beräkning av presumtion där. Den motionen har väl blivit gynnsamt behandlad, eftersom utskottet har sagt att utskottet finner motionärens farhågor helt ogrundade. Jag har skrivit under detta. Jag tycker det var litet av en näsknäpp för att man har motionerat i onödan, men det är viktigt att vi får den här saken klargjord. Motionären är väl nöjd med att det var riktigt tänkt men att det inte var klart utsagt i propositionen. Det hade naturligtvis varit trevligare om det av motionärerna aktualiserade fallet hade behandlats i själva lagtexten. Nu redovisas det inte i propositionen utan man får leta i utskottsbetänkandet för att få reda på att de anförda farhågorna var ogrundade.

Vi har i reservationen 12 framfört förslag om en uppmjukning av reglerna för processledning. Dessa regler är mycket underligt formulerade. Det finns, som statsrådet säger, en regel i rättegångsbalken 35:7, där det stadgas att man inte skall göra utredningar, utarbета sakkunnigutlåtanden osv. i onödan. Man kan alltså på det sättet begränsa processmaterialet. Statsrådet säger att denna regel av domstolarna har tillämpats mycket restriktivt. Men då är det väl också skäl att ändra på denna regel, så att domstolarna kan tillämpa den och åstadkomma en likartad behandling vid allt processande av denna typ.

Man anser dock att det inte är något att göra åt detta förhållande och låter regeln stå kvar i rättegångsbalken. Det missnöje som statsrådet uttalat mot att regeln använts restriktivt - jag utgår från att det är kritik han därvid framför mot domstolarna - resulterar i stället i att man skapar en särskild regel för expropriation, där man går till den andra ytterligheten. Man skriver att domstolen skall fatta beslut om utredningen, om detta ej är uppenbart obehövt. Det är ju att gå till den rakt motsatta ståndpunkten. Man får alltså knappast i något fall underlåta att fatta beslut om utredning. Vi har föreslagit att man skall formulera regeln så att utredningsbeslut skall fattas när så är behövt.

Det är mycket svårt att formulera ett utredningsbeslut av ifrågavarande slag. Jag har talat med flera domare, och de säger att det måste vara oerhört svårt. Också statsrådets och lagrådets exemplifieringar visar att det är svårt att göra formuleringen positiv, så att den innebär att ett visst förfarande är tillåtet. Det är lättare att göra den negativ. Den föreslagna skrivningen är emellertid inte negativ utan har den innebörden att visst utredningsarbete skall eller får genomföras.

Jag föreställer mig att man kommer att få begränsa sig till en procentberäkning av hur stor del av fastighetsvärdet som står på spel och det är en mycket svag grund. Detta kommer troligen att skapa mycket stora svårigheter alldeles i onödan. Man kan ha en fast processledning, där domhavanden bestämmer att vissa utredningar skall göras, men en regel

som säger att utredningsbeslut skall fattas, om detta ej är uppenbart obehövt, tror jag kommer att skapa svårigheter.

Jag har medverkat som expropriationstekniker vid ett expropriationsmål, där sökanden erbjöds 844 kronor och markägaren ville ha 1,2 miljoner. Det är svårt att fastställa vad som skall utredas i sådana fall, där uppfattningarna går isär så radikalt.

Man kan vidare ha skäl att göra en invändning, som vi på grund av brådska inte hunnit ta upp vare sig i motion eller reservation. Statsrådet förutsätter i sina motiv att man i stämmningsansökan och i förberedelsearbetet skall ta med alla uppgifter som kan bilda underlag för ett utredningsbeslut. Men det står mycket litet i den paragraf det gäller, 5 kap. 5 §. Beträffande en viss del vill jag ifrågasätta det lämpliga i vad statsrådet uttalat i detta sammanhang, nämligen att avsikten är att regeringen skall utfärda bestämmelser för hur domhavanden skall förbereda utredningsbeslut. Det gäller visserligen den tekniske ledamoten av domstolen, men han är dock ledamot av domstolen. Brukar Kungl. Maj:t utfärda bestämmelser om hur en domstol skall göra när det gäller att skaffa fram och disponera sitt material?

Däremot finns det i lagen en direkt bestämmelse om att Konungen kan delegera rätten att ge tillstånd, och beträffande detta måste det naturligtvis utfärdas bestämmelser. Men även i frågan om hur processen skall ledas har alltså statsrådet uttalat att han tänker låta Konungen utfärda bestämmelser. Jag vill ifrågasätta lämpligheten härav och även huruvida det förkommer i något annat sammanhang. Jag kan naturligtvis inte de här sakerna helt och hållet, men principiellt tycker jag att det inte kan vara riktigt att göra så.

Reservationen 14 gäller övergångsbestämmelserna. Där tycker vi att de nya bestämmelserna som statsrådet har infört – att man skall vara restriktiv beträffande förlängning av expropriationstillstånd och att man skall kunna avbryta dem om det är av särskild vikt för markägaren – bör gälla även äldre expropriationer, alltså t. ex. de som är förlängda till 1979. Jag vet inte hur man kunnat göra en så lång förlängning.

Min förhoppning är att den här lagen nu, när den blivit fullbordad, skall användas så litet som möjligt men verka genom sin existens. Jag kan bara från egen erfarenhet säga att det går med gott handlag. När kommuner inte klarar sin markpolitik utan expropriation, beror det på både okunnighet och dåligt handlag med de här frågorna. Det finns kommuner – jag känner närmast till min hemkommun Uppsala men jag känner till Örebro också – som har klarat sin markberedskap i stort sett utan expropriation. I Uppsala har expropriation skett en gång sedan 1949, när den senaste stora lagändringen ägde rum. I Örebro har man tydligen skaffat sig för mycket mark. Där har man svårt att klara sitt stora markinnehav, som i huvudsak anskaffats utan expropriation. Kommunerna skall ha god markberedskap, men att tro att de måste ha den här lagstiftningen för att kunna klara den är att tillmäta denna lag en för stor vikt. Erfarenheten visar att det kan gå ändå.

Fru talman! Med dessa ord ber jag att få yrka bifall till reservationerna 3, 4, 7, 9 a, 11 a, 12 a och 14 a.

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

*Expropriationslag
m. m.*

Herr WENNERFORS (m):

Fru talman! Vi står nu inför några ganska historiska dygn. Jag tänker inte närmast på det stora antalet talare i slutskedet av 1972 års riksdag. Jag tänker inte på det ovanliga att även lördagen måste tas i anspråk för det alltmer ökande riksdagsarbetet, och jag tänker inte heller på att riksdagen för första gången skall ta ställning till en s. k. riksplan, något som i och för sig är historiskt.

Nej, fru talman, under de här dygnen skall några av de sista grundstenarna i det socialistiska byggnadsverket på markpolitikens område läggas. Vi börjar i dag med ändringarna i expropriationslagstiftningen, vi fortsätter i morgon och på lördag med andra ändringar på lagstiftningens område och även i synsätt och principer som har urgammal hävd liksom bred och djup förankring i folkmedvetandet. De verkligt genuina socialisterna i landet kan känna sig belåtna. För dem står skördetiden för dörren. Marksocialiseringen börjar närma sig sin fullbordan, och den som har läst betänkandet "Konkurrens i bostadsbyggandet" och annat vad som sker i en del andra utredningar kan här notera att socialisterna håller på att nå sitt mål på i varje fall ett område.

Allt det här sker sannerligen inte med trumpetstöt, demonstrations-tåg, möten och buller och bång. Ånej, det vågar man inte. Steg för steg har den marksocialistiska utvecklingen i tysthet närmat sig målet. Om socialisering skall vi inte tala för högt på gator och torg, undervisade Gunnar Sträng för något år sedan i den socialdemokratiska Katrineholms-föreningen.

Lagstiftningsarbetet på det markpolitiska området har alltså under efterkrigstiden medfört betydande inskränkningar i den enskildes rätt att förfoga över och äga fast egendom. Systematiskt har äganderätten urholkats. Flera av förändringarna har närmast haft administrativ karaktär. De har syftat till att anpassa byggnadsplanering och markanvändning till samhällsbyggandets krav men samtidigt ökar riskerna för godtycke och minskad rättssäkerhet och inte minst, som jag tidigare nämnde, urholkat äganderättsbegreppet.

Jag skall be att få redovisa en liten katalog på vad som har skett under de gångna decennierna. 1945 tillkom jordförvärvslagen och 1947 lagen om statens förköpsrätt. 1947 ändrades också expropriationslagen, och en ny expropriationsgrund infördes som innebar rätt för det allmänna att inlösa annan jord- och skogsbruksfastighet för att stärka ofullständigt jordbruk. 1947 fick vi också den nya byggnadslagen, som gav kommunen det s. k. planmonopolet. 1949 ändrades på nytt expropriationslagen, vilket bl. a. innebar försämrade värderingsregler för markägaren. 1950 kom den nya strandlagen. 1953 infördes bl. a. begreppet zonexpropriation och tomtexpropriation, jordförvärvslagen förlängdes, och samma år tillkom en lag om rätt till sand-, grus- och stentäkt inom allmänt vattenområde. 1955 blev det en ny jordförvärvslag.

Sedan är det intressant att i slutet av 1950-talet hände det inte så mycket på det här området. Varför det? Ja, den minnesgode minns att det var en motgångens tid för socialisterna och det socialdemokratiska partiet. Oväsentligt i det här sammanhanget är inte heller att högerpartiet då var det största oppositionspartiet, med andra ord något av en garanti mot marksocialisering.

Men på 1960-talet kom marksocialiseringen i gång igen, och 1964 infördes naturvårdslagen, som i ersättningsavseende missgynnade markägaren. 1966 ändrades expropriationslagen så att den enskilde markägarens möjlighet att föra talan i högre instans försämrades. 1967 infördes förköpsrätt för kommunerna vid försäljning av mark, realisationsvinstbeskattningen ändrades och en statlig lånefond för kommunala markförvärv inrättades. 1971 – i december för ett år sedan – ändrades expropriationslagen på nytt liksom byggnadslagen och naturvårdslagen, vilket tillsammans utgjorde en uppseendeväckande utmaning gentemot den enskilde.

Moderata samlingspartiet och tidigare högerpartiet har konsekvent försvarat den enskilda äganderätten. Konsekvent har vi motsatt oss inskränkningarna. När vi nu står inför de första momenten i ett slutskede av den marksocialistiska utvecklingen måste jag dess värre beklaga att det rejäla stödet från centerpartiet och folkpartiet har uteblivit. Jag vill inte direkt påstå att de här båda partierna har framlagt förslag för att socialisera mark eller för att flytta fram positionerna när det gäller marksocialisering. Men jag måste fråga: Var står de här båda partierna? Jag tycker att den frågan är angelägen i dag, när vi står inför de här viktiga besluten och ett fullföljande av vad vi inledde för ett år sedan, nämligen 1971.

Vi upplever inte en klar och entydig markpolitik. Varför agerar dessa partier så passivt i de här frågorna? Kanske är det fel att slå ihop de båda partierna. I vissa fall skiljer sig folkpartiet från centerpartiet. Men det är som sagt svårt att klara ut, och jag tycker det vore bra, om vi fick besked på den här punkten.

Att landets renlärliga socialister är belättna förstår jag. Hur folk i allmänhet, som ännu inte har blivit informerade tillräckligt om vad som sker, kommer att reagera får framtiden utvisa. Att folk i allmänhet har en annan uppfattning om äganderätsfrågorna än vad flertalet riksdagsledamöter tycks tro, är jag ganska övertygad om. För en sådan uppfattning får man stöd av bl. a. den SIFO-undersökning som gjordes i våras angående svenska folkets inställning till markägande, tomträtt, boende m. m. Av de tillfrågade föredrog 89 procent att äga den mark på vilken villan eller radhuset står. Det framgick t. o. m. att omkring 50 procent ansåg att flerfamiljshuset skulle stå på enskilt ägd mark. Kom sedan och säg, som statsrådet Lidbom gjorde under förra årets behandling, att det numera är otidsenligt att äga!

I stora stycken är det nu fråga om en repetition av vad vi gjorde i december 1971. De stora nyheterna i expropriationslagstiftningen tillkom för ett år sedan; kommunerna fick då praktiskt taget oinskränkt rätt att tvångsköpa byggnadsmark med hänvisning till den framtida utvecklingen. Tvångsrätten skulle också gälla inom bebyggda områden, och värderingen skulle utgå från 10–15 år gamla fastighetsvärden. Detta yrkade vi i moderata samlingspartiet självfallet avslag på. Centerpartiet och folkpartiet uttalade sig för de allmänna syftena men begärde uppskov. Nu skall den s. k. lagreformen fullföljas, och utöver upprepningarna finns det en del nyheter.

I reservationen 2 behandlas huvudregeln, nämligen att kommun får

Torsdagen den
14 december 1972

*Expropriationslag
m. m.*

expropriationsbefogenhet beträffande mark som med hänsyn till den framtida utvecklingen krävs för tätbebyggelse eller därmed sammanhängande anordning. Vi yrkar avslag på huvudregeln, och vi är ensamma om det. Här går tydligen en klar skiljelinje mellan majoriteten socialdemokrater, kommunister, centerpartister och folkpartister å ena sidan och moderater å andra sidan.

Centerpartiet och folkpartiet instämmer således i utskottets uttalande, att det inte nu finns anledning att ompröva beslutet från december 1971 om den viktiga och grundläggande s. k. huvudregeln. Då begärde ju centerpartiet och folkpartiet uppskov, men nu har man tydligen accepterat den regeln. Här får man således ett första svar på frågan om dessa partiers markpolitik. Eller har jag möjligen fel? I så fall finns det ännu möjlighet att rätta till det felet - eller det eventuella olycksfallet i arbetet.

Reservationen 3 behandlar en detalj, nämligen tomträttsexpropriationen. Låt mig här få säga att utskottet har arbetat under mycket stark tidspress. I hög grad har det berott på att regeringen kom med tre stora och omfattande höstären den som vårt utskott skulle behandla - det var frågan om de tomma lägenheterna, ändringarna i expropriationslagen och den fysiska riksplanen. Allt detta kom flera veckor för sent. Att vi också måste arbeta på detta otillfredsställande sätt i slutet på höstrikdagen och kanske t. o. m. fortsätta i julveckan anser jag faktiskt vara regeringens fel.

I den här brådskan har tyvärr en mening i reservationen 3 inte observerats av oss från moderata samlingspartiet. Jag skall be att få citera den: "Mot bakgrund av att huvudregeln om expropriation för tätbebyggelseändamål ger möjlighet att i god tid förvärva erforderlig mark är den särskilda regeln om tomträttsexpropriation enligt utskottets mening obehövlig." Detta stämmer inte överens med vad vi säger i reservationen 2. Egentligen skulle jag kanske inte ha yrkat bifall till reservationen 3 trots att vi står med på den, men jag gör det ändå. Vi måste emellertid då undanta denna mening, vilket jag alltså anmäler för kammaren på detta sätt.

I reservationen 5 anför fröken Ljungberg och herr Adolfsson att en rätt till expropriation av vanvårdad egendom kan införas, om "fastighetsägaren klart visar brist på intresse eller förmåga att hålla fastigheten i skick". Här går majoriteten längre, och det är därför vi från vårt parti har reserverat oss.

Reservationen 6 utgör en repetition från 1971 och gäller värdestegringsexpropriation. Vi anser att grunderna är alldeles för oklara. Den som utsätts för tvångsåtgärder riskerar att bli sämre behandlad än andra medborgare, som fritt får sälja sin fastighet till aktuella priser. Här är vi också ensamma. Även här står centerpartiet och folkpartiet markpolitiskt på samma grund som socialdemokrater och kommunister.

Markpolitiskt intressant är också reservationen 7, i synnerhet i vad beträffar centerpartiet. Jag hoppas att jag får ett klargörande av hur centerpartiet ser på just den här delen av markpolitiken. Jag kanske skall nämna att på den här punkten kommer herr Adolfsson senare att särskilt behandla frågan om villaägarna, men jag vill ändå uppehålla mig ett ögonblick vid dem. Vi i moderata samlingspartiet vill återigen garantera

villaägarnas rätt, och här gör vi det tillsammans med folkpartiet. Expropriation får enligt vår och folkpartiets mening ske "endast när detta framstår som oundgängligt från samhällsbyggnadssynpunkter".

Här hänvisar majoriteten – och det kommer man väl att göra i den framtida debatten – till 2 kap. 12 § i lagförslaget. Jag ber att få citera:

"Expropriationstillstånd skall icke meddelas, om ändamålet lämpligen bör tillgodoses på annat sätt eller olägenheterna av expropriationen från allmän och enskild synpunkt överväger de fördelar som kan vinnas genom den."

Det här skulle alltså anses innebära att något slags skydd för villaägarna nu skulle införas. Men för det första tycker jag att det inte alls är något nytt. Det har funnits något liknande i tidigare lagstiftning, det har bara utvecklats. För det andra anser jag att det är alldeles för allmänt skrivet.

Framför allt skall man jämföra den här paragrafen med vad som står på s. 40 i betänkandet. Där skriver nämligen vänsterpartiet kommunisterna, socialdemokraterna och centerpartiet att "kommunerna skall ha en obetingad företrädesrätt till mark, som skall bli föremål för tätbebyggelseåtgärder, och att företrädesrätten skall kunna göras gällande genom markförvärv på ett tidigt stadium av planeringsprocessen".

Jag måste ställa frågan till talesmännen för centerpartiet: Var står ni här? Skall man ta hänsyn till paragrafen eller skall man ta hänsyn till det som står på s. 40, vilket är ett uttalande av utskottet i anslutning till behandlingen av just den här paragrafen?

Om markägaren är villig att utföra bebyggelse enligt kommunala bebyggelseplaner skall inte expropriation behöva ske. Det är någonting som behandlas i reservationen 8.

Beträffande giltigheten anser vi att ett år efter det att expropriationstillstånd ges skall talan vid domstol kunna anhängiggöras, och det har vi yrkat på i reservationen 9 b.

Reservationen 10 behandlar presumptionsregeln, dvs. att man vid värderingen går tillbaka 10--15 år. Vi gick emot detta 1971, och kritiken kvarstår. Den gäller också den utvidgning som nu sker.

Frågan om processledningen kommer att behandlas senare av herr Winberg.

Jag ber nu, fru talman, att få yrka bifall till samtliga reservationer för vilka fröken Ljungberg, herr Adolfsson eller jag själv står.

Slutligen: Är vi då i moderata samlingspartiet helt emot expropriation? Det kan ju tänkas att några får den uppfattningen någon gång när vi diskuterar de här frågorna – i varje fall hörs det ibland i de s. k. politiska buskarna. Jag vill naturligtvis deklarerat att det är vi visst inte. Tvångsovertagande kan vara motiverat. Men jag vill understryka att det enligt vår syn skall förekomma i nära anslutning till planeringen och bara under förutsättning att det framstår som nödvändigt för att genomföra en angelägen samhällsbyggnad.

Den lagstiftning om tvångsovertagande som majoriteten nu står i begrepp att besluta om är klart konfiskatorisk, och den ger utrymme för osäkerhet, otrygghet, orättvisa och godtycke. Vi i moderata samlingspartiet beklagar det. Vi anser att personlig äganderätt, fri företagsamhet och

spridande av ägandet är viktiga förutsättningar för stigande materiellt välbefinnande. Äganderätten, ansvarstagandet och förvalterskapet av mark eller egendom för en enskild är utomordentligt betydelsefulla faktorer i det framåtskridande samhället och utgör grundprinciper i vår markpolitiska syn.

Herr GREBÄCK (c) kort genmäle:

Fru talman! Jag förstår uppriktigt sagt inte herr Wennerfors' mening med att ge den här debatten den inriktning han givit den när han kräver ett svar från centern och folkpartiet om var vi står i fråga om den enskilda äganderätten och om vår inställning till markpolitiken över huvud taget. Det är förfärliga överdrifter som herr Wennerfors gör sig skyldig till. Herr Wennerfors säger att moderata samlingspartiet är en garanti mot marksocialism. Ni förfogar ju inte över mer än 41 röster i kammaren. Då kan ni väl inte vara någon garanti emot marksocialism, vad jag förstår. Det är i så fall en förfärligt bräcklig garanti.

Om jag skulle vara elak – och det tycker jag att har rätt att vara i det här sammanhanget – skulle jag säga att om ni är en garanti mot marksocialism så är ni också en garanti för markspekulation. Jag kan inte förstå annat än att när herr Wennerfors så ivrigt slår vakt om detta markägande – vilket vi också vill göra men kanske från andra utgångspunkter – så glömmar han helt bort att säga någonting om markspekulationen, om det nu är en debatt om centerns markpolitik herr Wennerfors är intresserad av.

Ni säger i er motion: "Allmän enighet råder om kommunernas rätt att för samhällsbyggande förvärva, även tvångsvis, enskilt ägd mark. Vi uppfattar dock markförvärv inom expropriationslagstiftningens ram som extra ordinära och anser att expropriation endast får tillgripas när det är av avgörande betydelse för samhällets utbyggnad och då endast under absoluta rättssäkerhetsgarantier." Jag vet inte att vare sig folkpartiet eller vi i något sammanhang har deklarerat någon annan inställning till expropriationsfrågan. T. o. m. utskottsmajoriteten säger att expropriation endast skall tillgripas i undantagsfall. Om man går till statistiken och undersöker i hur många fall samhället använder expropriation, så skall det visa sig att det är ett oändligt dåligt instrument för att genomföra en socialisering av marken. Då finns det mycket effektivare och enklare medel än att använda expropriationslagstiftning här för.

Herr TOBÉ (fp) kort genmäle:

Fru talman! Jag kan i stort sett instämma i vad herr Grebäck sade. Det är en litet egendomlig situation man har kommit i att i andra eller tredje anförandet i den här debatten bli anklagad för att medverka till en marksocialisering. Jag föreställer mig att om herr Wennerfors läser vårt nyantagna partiprogram och även tidigare partiprogram skall han finna att där finns inte några linjer i den riktningen. Jag utgår från att de reservationer vi avgivit och behandlingen i övrigt i utskottet stämmer med partiprogrammet. Det har inte antytts någonting annat från partihåll.

Jag kanske framförde min kritik för det var kritik av propositionen på väsentliga punkter – i en stillsam ton och inte riktigt i den ton som

herr Wennerfors använde. Och jag tror att det skall gå att komma till ett resonemang om dessa saker senare som visar att vi inte helt gått på propositionens linje när det gäller väsentliga punkter.

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

*Expropriationslag
m. m.*

Herr WENNERFORS (m) kort genmäle:

Fru talman! Herr Tobé säger att han har hamnat -- jag förmodar att herr Grebäck upplever det så också -- i en egendomlig situation. Ja, men det beror faktiskt inte på mig. Det beror på innehållet i betänkandet. Det är många fler än ni anar som just undrar var ni står markpolitiskt.

När jag ställer den frågan säger herr Grebäck att jag kommer med överdrifter. Han framför också argumentet att vi i moderata samlingspartiet inte förfogar över särskilt många röster och att vad vi står för sannerligen inte är en garanti mot marksocialism utan en garanti för markspekulation. Men snälla herr Grebäck, om vi tre nu hade varit överens här, då hade det ju verkligen utgjort en garanti mot fortsatt marksocialisering. Ni hade kunnat hjälpa oss när det gäller huvudregeln, när det gäller villaägarskyddet, när det gäller värdestegringsexpropriation och när det gäller presumtionsregeln.

Herr Grebäck läste ju själv upp vad vi har anfört i vår motion, och jag vill slutligen än en gång upprepa detta: Vi säger inte nej till sådant tvångsovertagande som är nödvändigt för att samhället skall kunna byggas vidare, men vi säger nej till sådant som jag kallar för konfiskatoriska ingrepp och sådant som givit utrymme för godtycke och orättvisa. Det är sådant som vi säger nej till. Vi vill väldigt gärna ha stöd från både centerpartiet och folkpartiet.

Herr GREBÄCK (c) kort genmäle:

Fru talman! Vad herr Wennerfors senast anförde gäller ju värderingar i dessa olika sammanhang. Om man är så tvärsäker som herr Wennerfors, att man förkunnar den enda saliggörande läran, så begriper jag hur oförstående herr Wennerfors är, när det gäller centerns syn på dessa frågor.

Herr Wennerfors frågar bl. a.: Varför är ni inte med och stöder vår reservation angående villorna t. ex.? Ja, det beror helt enkelt på att vi jämfört vad som sagts i propositionen, vad majoriteten har sagt och vad man har sagt i reservationen, och vi kan inte se, att det är någon större skillnad i betraktelsesättet. Propositionen slår vakt om villaägarna, och det gör reservanterna också. Det är här bara fråga om variation i ordvalet, och då säger vi från centerpartiets sida: Skall man kosta på en reservation på sådant?

Herr WENNERFORS (m) kort genmäle:

Fru talman! I en socialistisk proposition kan det inte bara vara fråga om ord och ordval. Jag tycker faktiskt det är en väldig skillnad på vad utskottet skriver och vad folkpartiet och vi har enat oss om i reservationen 7. I den reservationen slår vi vakt om villaägarna och säger att "expropriation får ske endast när detta framstår som oundgängligt från samhällsbyggnadssynpunkter". Försvaret mot sådan expropriation återfinnes i 12 §, mycket allmänt utformad, som skall ställas mot det

Torsdagen den
14 december 1972

*Expropriationslag
m. m.*

uttalande som centerpartiet, kommunisterna och socialdemokraterna gör på s. 40, nämligen att kommunerna skall ha en obetingad företrädesrätt. Visserligen är det bara ord. Men det ligger inte bara värderingar i dessa ord. Det betyder också väldigt mycket "att kommunerna skall ha en obetingad företrädesrätt till mark, som skall bli föremål för tätbebyggelse-åtgärder, och att företrädesrätten skall kunna göras gällande genom markförvärv på ett tidigt stadium av planeringsprocessen". Ni anser alltså i centerpartiet att man skall kunna expropriera tio år innan man över huvud taget vet vad man skall göra med ett område. Det tar vi i moderata samlingspartiet avstånd från.

Här är det inte bara fråga om ord och ordval. Det föreligger tydligen skiljaktigheter på några mycket viktiga punkter i den svenska markpolitiken.

Herr CLAESON (vpk):

Fru talman! Markspekulation och markvärdestegringringar begränsar kommunernas möjligheter att bedriva en aktiv markpolitik. Markfrågorna har en avgörande betydelse för all samhällsplanering, och här utgör expropriationslagstiftningen ett mycket viktigt inslag.

Det är nödvändigt att lagstiftningen förbättras och utformas på sådant sätt att mark kan överföras till samhället utan att ersättningen för sådan mark påverkats av förväntningsvärden eller annan oförtjänt markvinst. Bostadsbyggandet och serviceinrättningar m. m. har i många år fördyrats bl. a. på grund av bristen på effektiva medel att snabbt och till skäliga priser få överta lämplig mark. Detta har många gånger lett till bostadsområden som blivit överexploaterade och även i övrigt otillfredsställande från miljösynpunkt.

Då markkostnaderna har stor betydelse för boendekostnaderna är det nödvändigt att genom lagstiftning se till att den markvärdestegring som skett framför allt under 1960-talet inte får slå igenom i priserna på den mark samhället förvärvar. För att kommunerna skall kunna utnyttja möjligheterna och trygga tillgången på mark måste kommunerna ges ökade ekonomiska resurser för att förvärva mark och fastigheter, liksom till bostadsbyggandets följdinvesteringar, för gator och vägar, vatten och avlopp, skolor, barnstugor och olika slag av service.

Praktiskt taget alla i denna kammare är överens om att värdeökningar som beror av samhällsinsatser inte skall ersättas till markägare utan komma samhället till godo. Samhällets behov av inflytande över marken har år från år ökat. Det framgår inte minst av de problem som vi skall börja diskutera under morgondagen i anslutning till propositionen 111. En av de viktigaste frågorna i den proposition och det betänkande som vi nu behandlar gäller hur man skall kunna skapa tillräckliga garantier för en eliminering av markvärdevinster.

De vidgade möjligheter att expropriera mark för tätbebyggelseändamål och tomrättsupplåtelse som infördes under fjolåret var betydande framsteg, även om vänsterpartiet kommunisterna velat gå väsentligt längre.

Vi noterar också som framsteg de förslag till förbättringar och förenklingar i hanteringen av expropriationsförfarandet som framläggs i

nu föreliggande proposition. De beslutade och föreslagna förändringarna innebär vissa förbättringar i kommunernas möjligheter att tillgodose sina markbehov. Nu föreliggande förslag angående förfarandet vid expropriation bör såvitt vi kunnat finna både förenkla och påskynda proceduren vid expropriation.

Ett av de krav som framfördes i fjolårets vpk-motion, nr 1953, har nu blivit tillgodosett, nämligen kravet "att i expropriationslagen införa bestämmelse om att primärkommunernas rätt till expropriation skall kunna utövas även av landsting och kommunalförbund", och vi noterar detta med tillfredsställelse.

Några större erfarenheter av de förändringar som infördes i expropriationslagstiftningen under fjolåret finns naturligt nog inte ännu. Vi har från vår sida bl. a. därför inte nu i vidare bemärkelse tagit upp de markpolitiska problemen och de åtgärder som behövs för att komma till rätta med dem. Jag vill hänvisa till de synpunkter och förslag vi tidigare framfört, bl. a. i motionen 513 år 1971, och understryka att vad som där sägs alltså är giltigt. Vi återkommer till dessa frågor i annat sammanhang.

En mycket viktig sak har vi emellertid återkommit till i årets motion – detta är något av en kärnfråga – och det gäller ersättningsberäkningar enligt presumtionsregeln. Vi ansluter oss till de skäl som anförts i propositionen för en utvidgning av presumtionsregeln och tillstyrker att en utvidgning nu genomförs. Om presumtionsregeln skall få någon verklig betydelse när det gäller att nu komma till rätta med och vara ett verkligt effektivt medel mot den typ av oförtjänt markvärdestegring som det här är fråga om, måste presumtionstidpunkten läggas fast vid en bestämd tidpunkt. Den av utskottsmajoriteten föreslagna presumtionstidpunkten kommer på sikt att skjutas framåt i tiden och prisnivån att stiga ytterligare.

Rent allmänt har från olika håll uttalats sympatier för vårt förslag om en fast presumtionstidpunkt, men det har invänts att det skulle innebära betydande svårigheter vid tillämpningen. Man har sagt att man inte kan följa vårt förslag, bl. a. beroende på att ju längre tidsperiod det gäller, ju svårare blir det att göra riktiga bedömningar.

Enligt vpk:s uppfattning måste man – om man vill ge ett ordentligt bidrag till kommunernas möjligheter att förvärva mark till rimliga priser – bestämma en fast tidpunkt, efter vilken den värdestegring som beror på samhällets utbyggnad inte skall ersättas. Vidare måste kommunerna få ökade ekonomiska resurser, bl. a. genom väsentligt ökade anslag till lånefonden för kommunala markförvärv.

Att utforma värderingsreglerna bör inte vara svårare än att den saken skall kunna klaras – kanske på det sätt som vpk tidigare föreslagit, nämligen genom särskilda markvärderingsnämnder i varje län. Avgörande är emellertid om man vill vara med om åtgärder i syfte att ytterligare begränsa och förhindra markspekulationer.

Fru talman! Jag yrkar bifall till reservationen 11 b till civilutskottets betänkande nr 34.

Torsdagen den
14 december 1972

Expropriationslag
m. m.

Herr BERGMAN (s):

Fru talman! Här står man mellan två höttappar och vet inte hur man skall bära sig åt. Det Wennerforsska inhoppet i den här frågan var fascinerande. Under första delen av herr Wennerfors' anförande kom jag att tänka på när han och jag var tillsammans i Amerika i höstas på allmänna medel. Herr Wennerfors skildrade här i sitt anförande ett samhälle där människornas frihet begränsas på grund av lagar och förordningar som tillkommer genom socialdemokratiskt maktövertagande. Men herr Wennerfors borde minnas det vi fick se i Amerika av vad man med ett egendomligt ord skulle kunna kalla privatsocialism, där de privata markägarna minsann inte sparade på inskränkningar i allmänhetens frihet att få vistas på de markbitar som de behövde bosätta sig på för sitt uppehälles skull.

Men tankarna på den här amerikaresan försvann snart när herr Wennerfors fortsatte sitt anförande och man fick uppleva ett fascinerande skådespel, speciellt mot bakgrunden av den i dag offentliggjorda opinionsundersökningen. Jag sätter mycken liten tillit till opinionsundersökningar, men denna opinionsundersökning har ju gjorts av statistiska centralbyrån med av riksdagen anslagna medel. Den visar att moderater, centerpartister och folkpartister, om det hade varit val i dag och enligt de premisser som denna undersökning utgått ifrån, skulle ha fått över 50 procent av väljarna. De skulle alltså ha kommit i regeringsställning.

Vi har här alldeles nyss fått uppleva den första konseljen. Så skulle det alltså gå till i fortsättningen med helt skilda ståndpunkter i mycket centrala och väsentliga frågor. Det blir naturligtvis spännande och skojigt – om man skall se saken på det sättet. Men jag tror inte att människorna så värst länge kommer att uppfatta det som särskilt skämtsamt; det här med politiken är mycket allvarliga saker. Det vore emellertid intressant att få veta – och herr Wennerfors borde kanske kunna ge det beskedet eftersom han väckt denna diskussion – vilket slags markpolitik ni avser att föra om ni kommer i den situationen att ni tillsammans med de andra borgerliga skall bedriva regeringspolitik. Det lär vara fler som är nyfikna på den saken än de som är nyfikna på den politik som herrar Grebäck och Tobé är företrädare för.

Jag skall avhålla mig från ytterligare kommentarer i det avseendet.

Herr Claeson tog upp frågor – och det har även de andra talarna gjort, framför allt herr Wennerfors – som var uppe till diskussion vid förra årets behandling av denna fråga. Diskussionen fördes även den gången på en torsdag – den 9 december – och då framfördes principiella synpunkter. Jag skall inte närmare gå in på dessa, bl. a. därför att jag sett på talarlistan att statsrådet Lidbom har anmält sig till debatten. Det är skönt när statsråd talar om i förväg att de skall delta i debatten. Det är en god service till oss alla att vi får veta att statsrådet tänker göra det -- man kan då stanna kvar för att få lyssna till de intressanta saker han förmodligen har att säga. Jag antar att vi kommer att få en del kommentarer till just de principiella avsnitt som här tagits upp. Jag avser alltså att helt avstå från att kommentera dem.

Till herr Claeson vill jag bara säga att presumptionstidpunkten var uppe till diskussion under förra höstens debatt. Om presumptionstidpunkten

kan man ha delade meningar. De tio åren, som kan bli femton år, är väl inte något heligt tal, och ingen kan säga att talet är alldeles riktigt. Det kunde naturligtvis vara några år mer eller mindre, men någonstans skall gränsen gå. Att läsa sig vid en tid och sitta kvar där i evighet som kommunisterna har föreslagit, har vi ansett vara alltför besvärligt. Åren går, och det är svårt att skönja något långt bort i det historiska töcknet. Ändringar av byggnaderna kan ske, och om tidrymden blir kolossalt lång kan det bli mycket svårt att definiera värdeförändringarna. Man har fått stanna vid en begränsad tidsperiod och har då ansett tio år vara skäligt.

Låt mig till herrar Grebäck och Tobé säga att vi är tacksamma för den anslutning till propositionen som de uttalat. Jag förmodar att herr Lidbom kände sig nöjd inför de vänliga omdömen som herrarna fällde över propositionen. Det är skönt när så är fallet.

Men när de försöker ge sken av att det är så enkelt att göra den lilla ändring som herr Tobé kallade för minus ett år plus tre, håller jag inte med dem. En central punkt i den nya lagen, herrar Tobé och Grebäck, är ju att man har vänt på bevisbördan så att den åvilar den som gör anspråk på att få ersättning för en värdestegring som han inte medverkat till, en ersättning som skall betalas av den som skapat det nya värdet. Det är inte en så liten sak, som någon kanske kan föreställa sig, men på vissa punkter måste man markera att man skiljs någonstans. Vi är dock tacksamma för det stöd i övrigt som har givits åt förslaget.

En fråga som herr Tobé, herr Grebäck och även herr Wennerfors var inne på och som i utskottets betänkande behandlats under rubriken "Processledning och vissa rättegångskostnader" gäller utredningsbesluten. Beträffande dessa föreslås i propositionen att fastighetsdomstolen i ett inledningsskede skall meddela parterna vilken utredning den anser behövs i målet. Beslutet får omprövas men bara då särskilda skäl kan föreligga. Kommer en sakägare med bevisning utanför denna ram, får han ersättning för kostnaderna bara i den mån bevisningen påverkat utgången av målet till hans förmån.

Reservationen 12 b, som moderaterna står för, innebär ett rent avslagsyrkande i fråga om utredningsbesluten. I reservationen 12 a, som centern och folkpartiet står för, godtas förslaget på prov, om man får säga så, men reservanterna vill dock luckra upp innehållet och låta domstolen avgöra när beslut behövs. Man skall även vara försiktig i övrigt vid tillämpningen.

Utskottsmajoriteten har också sagt att domstolen självfallet skall iaktta viss försiktighet. Inga olika meningar finns om att beslutet måste förberedas noga. Det är vi alla överens om. I varje fall var det klart vid utskottsbehandlingen att sakägarnas rätt inte skall trädas för när.

Såvitt jag förstår är motsättningarna mellan majoriteten och de som står bakom reservationen 12 a inte så stora som det först kan synas. Vi tycks nämligen också vara ense om att åtgärder av den här typen kommer att förbättra handläggningen. Jag vill erinra om att ett enhälligt lagråd har tillstyrkt förslaget om utredningsbeslut. Jag anser alltså att mycket starka skäl finns för utskottets ställningstagande på denna punkt, när utskottet tillstyrker vad som är föreslaget i propositionen.

En annan fråga som också har rönt ett visst intresse i diskussionen är

frågan om expropriationstillståndets giltighet. Alla är vi överens om att expropriationstillstånden bör bli så korta som möjligt. Propositionen innehåller föreskrifter i 3 kap. 6 § som säger att tillstånd skall gälla viss tid, men möjlighet skall finnas att förlänga tiden. I propositionen sägs vidare att kraven på särskilda skäl kommer att skärpas ju äldre tillståndet är. Fastighetsägarens intresse skall också beaktas. Nytt tillstånd, om det gamla har löpt ut, får ges bara om särskilda skäl föreligger. Det öppnas också möjlighet att förkorta tillståndet om fastighetsägarens olägenhet har ökat. För att skapa en fast praxis kommer regeringen enligt propositionen tills vidare inte att delegera den här beslutanderätten.

Nuvarande praxis innebär att tillstånd i regel gäller ett år. Moderaterna föreslår i reservationen 9 b att ettårsgränsen lagfästs. Utskottet i övrigt har funnit att en sådan stupstock är orealistisk vid större expropriationer.

Center- och folkpartiledamöterna föreslår i reservationen 9 a att man skall sätta en maximigräns vid fyra år om fastighetsägaren inte går med på förlängning. Utskottet har medgivit att denna lösning kan te sig tilltalande, men — eftersom förhållandena växlar — kan i många fall en sådan tidsgräns också vara för snäv. Möjligheten att söka nytt tillstånd, på särskilda skäl, skulle kvarstå. Slutsatsen har blivit att den enda praktiskt tillämpliga lösningen är att regeringen får pröva frågan från fall till fall — och då givetvis beakta olägenheterna av en förlängning.

Det finns naturligtvis skäl att gå in på även andra reservationer, men jag skall inte göra det i detta läge; jag vill bara i anslutning till diskussionen om småhusen säga att det inte bara är ett fasthållande vid den ståndpunkt som fanns beskriven i förra årets beslut, utan att statsrådet i årets proposition klart har uttalat sina synpunkter på tolkningen. Jag skall inte direkt citera det, men jag vill minnas att det längst upp på s. 219 står en förklaring till hur just den biten i lagstiftningen bör bedömas. Den tycker jag i varje fall att folkpartiet borde ha kunnat nöja sig med, eftersom centerpartiet har kunnat följa majoriteten på den punkten.

Jag skall avstå från övriga frestelser, även om det som bekant kan vara rätt besvärligt — även med frestelser av den här typen — och sluta med att yrka bifall till utskottets hemställan i dess betänkande nr 34.

Herr CLAESON (vpk) kort genmäle:

Fru talman! Bara ett par ord till det herr Bergman sade beträffande presumptionsregeln och presumptionstidpunkten! Det är ju en väsentlig skillnad på de regler som man nu föreslår och de regler som vänsterpartiet kommunisterna vill ha.

I realiteten beror markpriset helt på *när* en kommun begär expropriation. Vid expropriation skall den värdestegring som beror på samhällsutbyggnaden tio år före ingivningen av ansökan om expropriation räknas bort.

All värdestegring fram till den 1 juli 1971 skall ersättas. Det finns inga garantier för att man drar in ens den värdestegring som inträffar efter den tidpunkten, utan det blir beroende av när kommunen begär expropriationen. Presumptionstidpunkten flyttas följaktligen framåt hela tiden.

Jag tror inte att det här förslaget får någon större och mera avgörande

betydelse för att pressa ner markpriserna de närmaste åren – det måste förflyta rätt lång tid innan värderingsreglerna och presumtionstidpunkten får någon större effekt. Förhållandet blir under mycket lång tid detsamma som med den nuvarande lagen om förköpsrätt för kommunerna, nämligen att kommunerna får förvärva marken bara om de betalar det höga markpris som är överenskommet.

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

*Expropriationslag
m. m.*

Herr TOBÉ (fp) kort genmäle:

Fru talman! Inte nog med att man här blir angripen från moderata samlingspartiets huvudtalare i debatten. Sedan får man också beröm av socialdemokraternas huvudtalare. Som tur var höll inte herr Bergman stilen riktigt, utan han gav sig in på en kritik av vad jag hade sagt. Han raljerade med att jag antytt att den ändring som kunde göras var så liten beträffande tillämpningen av bevisbördan i fråga om presumtionsregeln. Jag framhöll att skillnaden var stor men att vårt förslag till ändring var genialiskt enkelt: man tog bort ett ord och satte dit tre. Därigenom blev det en omkastning av innehållet. Dessutom bör jag väl påpeka för herr Bergman att detta inte är någon av de viktigaste nyheterna denna gång utan den var med redan vid förra årets lagstiftning.

Vad beträffar de långa väntetiderna innan processen börjar får jag ge statsrådet Lidbom en eloge för att han värtaligt har skildrat hur besvärligt det är. Man väntar sig nästan att han skulle dra slutsatsen att man faktiskt skall sätta stopp för detta och ange en tidslängd av ett plus tre år som vi har gjort. Det är i alla fall en framgång att statsrådet har framhållit vikten av att tidslängden skall bli så kort som möjligt. Men vi anser att det skall lagstiftas om detta. Det skall inte bara vara en tid som är mycket oviss utan en bestämd tid, ett år första gången och tre års förlängning. Sedan får man söka på nytt, om man har särskilda skäl därtill.

Herr WENNERFORS (m) kort genmäle:

Fru talman! Herr Bergman ställde frågan: Vilken markpolitik skall ni borgerliga tillsammans föra? Han verkade mycket road av den frågan.

Om det föreligger skillnader mellan oss i de här frågorna, är de nog inte så stora som man tror, när man läser betänkandet. De är kanske inte större än att vi kan uppnå enighet.

Låt mig än en gång konstatera, att vårt parti inte slår vakt om något slags markspekulation eller oförtjänt markvärdestegring. Vi vill inte frångå urgamla rättsprinciper på det här området. Vi anser att folk måste få känna rättssäkerhet när det gäller sådant som de äger. Vi anser också att folk måste få skälig ersättning.

Jag kan inte tänka mig att det i centerpartiet egentligen finns förankring för något slags marksocialisering, och jag har velat klargöra att det självfallet inte heller i vårt parti finns någon som helst förankring för detta. När de ståndpunkter som framgår av betänkandet jämförs, får man emellertid en känsla av att så är fallet. Det är detta som vi måste komma till rätta med. Jag tror nämligen att vi trots allt bör kunna diskutera oss fram till en gemensam markpolitisk syn som har bred förankring i det svenska folket.

Herr GREBÄCK (c) kort genmäle:

Fru talman! Får herr Wennerfors fortsätta sitt resonemang här, verkar det som om det skulle finnas vissa förutsättningar för att vi skulle kunna bli överens. Dels kan han tänka sig att expropriera mark, dels kan han tänka sig att avstå från markspekulation och oförtjänt markvärdestegring. Då har vi i alla händelser kommit ett stycke på väg mot samförstånd.

Jag skulle i alla fall vilja lugna herr Bergman, som tydligen blivit en aning skakad av den i dag publicerade valprognosen, med att i den regering, som skall tillträda 1973 och som herr Bergman tydligen otåligt väntar på, kommer knappast herr Wennerfors att ingå. Det kanske skulle underlätta en fortsatt diskussion att komma överens om markpolitiken inom den regeringen.

Herr BERGMAN (s) kort genmäle:

Fru talman! Jag vill för herr Claeson bara göra klart att hans sakbeskrivning av presumptionsregeln har jag ingen invändning mot, men de konsekvenser han drar delar jag inte, och kopplingen till förköpslagen finner jag inte särdeles korrekt.

Till herr Tobé vill jag säga att jag är fullt medveten om hans stora kunnighet i de här frågorna i förhållande till min nästan totala okunnighet och därför har jag försökt hålla mig till texterna så mycket jag kan. Men jag var inte så okunnig att jag inte visste vad vi beslöt förra året. Herr Tobé borde kanske ha förstått att jag måste ha gjort en felsägning.

Jag skall inte ge mig in på vad herr Wennerfors sade sist. Det framstår så rart mot det som han sade tidigare. Men det är så sköra trådar att det vore nog oförsiktigt att röra vid dem.

Herr statsrådet LIDBOM:

Fru talman! Förslaget till ny expropriationslag är ett fullföljande av förra årets ändringar i expropriationslagstiftningen. Det skall också ses i samband med de ändringar i byggnads- och naturvårdslagarna som civilministern föreslår i propositionen 111. Tillsammans blir det ett paket med, vågar jag säga, den största markpolitiska reformen på åtskilliga decennier.

Jag skall ta tillfället i akt att med expropriationslagstiftningen och annan aktuell marklagstiftning som utgångspunkt anställa några allmänna betraktelser över markägandet och dess funktion i samhället. Det blir några tankar bl. a. kring ämnet marklagstiftningens betydelse för utformningen av våra bostads- och fritidsmiljöer och för tillvaratagandet av naturvärden och naturtillgångar.

Den som bläddrar i gamla årgångar av riksdagstrycket kan inte undgå att upptäcka att markpolitiska frågor ofta har orsakat hårda drabbningar i riksdagen. Meningsmotsättningarna har i regel gått tillbaka på ideologiskt betingade skillnader i sättet att se på äganderätten till mark och vatten. Den privata äganderätten som sådan har aldrig på allvar ifrågasatts, men det har funnits grundläggande skillnader i sättet att nalkas frågan om markägandets ställning i samhället.

Det ena är ett socialt synsätt, som främst ser till flertalets intressen

och lägger tonvikten vid markägarnas ansvar gentemot andra människor. Det andra är ett i grunden naturrättsligt synsätt som är präglad av markägarnas intressen och äldre tiders liberala åskådning och obetingade förtröstan på marknadskrafterna. Det synsättet lägger tonvikten vid markägarens rätt att utnyttja sin egendom på det för honom ekonomiskt mest lönsamma sättet.

Det sociala synsättet formulerades med pregnans redan i det sakkunnigutlåtande som låg till grund för ministären Edén-Brantings förslag till vattenlag vid 1918 års riksdag. Jag skall citera ett stycke ur utlåtandet: ”Såsom redan förut antytts, är den grundägaren tillkommande rådgigheten över vattnet, denna må nu kallas äganderätt eller nyttjanderätt, begränsad av de skrankor som lagstiftningen själv uppställer därför. I fråga om all enskild rätt gäller, att över densamma står det allmännas rätt, det allmännas bästa, samhällsnyttan. Åt den enskilda rätten får icke ges ett innehåll som står i strid häremot. Av förhållandenas egen utveckling följer att uppfattningen om det allmännas rätt kan tid till annan växla. De en gång fastslagna gränserna för den enskilda rätten kunna vid sådant förhållande inte vara orubbliga. Den enskilde är pliktig att finna sig i de inskränkningar i hans rätt, vilka det till följd av förändrad uppfattning om det allmännas rätt finnes nödigt att lagstadga.”

Det sociala betraktelsesättet har inspirerat åtskilliga markpolitiska reformer genom tiderna. Samhällets ansvar för planering och markushållning har steg för steg utvidgats. 1947 års byggnadslag, 1949 års ändringar i expropriationslagstiftningen, 1952 års strandlag och 1964 års naturvårdslag är några exempel på den utvecklingen. 1940-talets reformer ökade kommunernas möjligheter att styra utvecklingen av tätbebyggelse. 1950- och 1960-talens reformer gav samhället ökad makt att skydda värdefull natur och hålla kuster och andra områden öppna för bad- och friluftsliv.

Men samtidigt som vi säger detta måste vi konstatera att färden mot de sociala målen på det markpolitiska området tidvis har varit ganska knagglig. Vägen har kantats av kompromisser och eftergifter åt markägarintressena. Det är sant att samhällets möjligheter att lösa in mark och förbjuda olämplig användning av mark har vidgats vartefter, men begränsningar har fått stå kvar, som har gjort det svårt att styra utvecklingen. När inskränkningar har gjorts i markägarens rätt att förfoga över marken, har lagstiftaren ofta samtidigt infört bestämmelser som har gett markägaren rätt till ersättning för intrång efter normer som varit utomordentligt generösa. Generösa mot markägarna men dyra för andra. Erfarenheten visar att eftergifterna till markägarintressena har kostat det stora flertalet medborgare åtskilligt både i form av sämre bostads- och fritidsmiljöer och i form av högre skatter och priser.

Den nya lagstiftning som vi nu diskuterar innebär inte – som man skulle kunna tro att döma av de upprörda tonfallen i vissa motioner och även av de upprörda tonfallen från herr Wennerfors nyss – något uppgivande av privat äganderätt till mark.

Våra tillgångar på mark och vatten är emellertid inte obegränsade. Framför allt i de expanderande tätorterna och regionerna och i kustområdena har efterfrågan på mark stigit oavbrutet under hela

efterkrigstiden. Utvecklingen kräver att vi vidgar samhällets möjligheter att planera för framtiden och tillvarata våra gemensamma intressen. Nya sociala förpliktelser måste förknippas med äganderätten, därför att förhållandena förändras och därför att överksamhet från lagstiftarens sida skulle betyda oersättliga förluster för både nuvarande och kommande generationer.

Som framgår av den passus jag citerade nyss ur förarbetena till 1918 års vattenlag betyder det inte att vi bryter med svenska traditioner på lagstiftningens område. Äganderätten har inte något en gång för alla givet innehåll, och den enskilde måste rimligen acceptera de inskränkningar i hans rätt "vilka det till följd av förändrad uppfattning av det allmännas rätt befinnes nödigt att lagstadga".

Jag skall inte här göra någon fullständig genomgång av den nya expropriationslagen eller den övriga nya marklagstiftningen. Låt mig emellertid erinra om några huvudpunkter.

Först tätbebyggelsen, där den nya lagstiftningen innebär att kommunerna får möjlighet att bygga upp en långsiktig markberedskap. De kan skaffa sig mark för tätbebyggelse åtskilliga år innan en exploatering ännu är aktuell. De kan bryta en markägares byggmonopol. Kommunerna blir inte bundna vid att låta markägarna själva bygga utan kan vid behov komma åt marken och lämna ut byggandet på entreprenad efter anbudskonkurrens.

När kommunens och markägarens åsikter om exploateringen och planinnehållet går isär skall kommunen ha det avgörande ordet. Kommunerna skall också kunna köpa eller lösa in mark utan att behöva betala ersättning för förväntningsvärden av spekulativ art. Det bör kunna verka återhållande på markpriserna.

Tillsammans innebär dessa regler att kommunerna får bättre förutsättningar att skapa trivsamma miljöer i tätorterna. När vi i framtiden skall bygga ut våra primära och regionala centra kommer den nya markpolitiken att ge oss möjligheter att planera och bygga så att de människor som skall bo där också kommer att känna sig hemma. Rimligare priser på marken kommer att bli till fördel för både hyresgäster och blivande villaägare.

För att sedan gå över till marken utanför tätbebyggelse och den betydelse lagstiftningen har där vill jag påpeka, att det i den nya expropriationslagen finns en bestämmelse, som gör det möjligt att exproprieras för att bevara mark för naturvårdsändamål och för att säkerställa att mark finns tillgänglig för allmänhetens behov av idrott och friluftsliv. Att planera så att det också i framtiden finns utrymme för det rörliga friluftslivet är en av huvuduppgifterna för den fysiska riksplaneringen. Genom ändringar i byggnads- och naturvårdslagarnas bestämmelser om ersättning och inlösen befrias samhället från skyldighet att ersätta fiktiva bebyggelsevärden, som i dag ofta betalas med ganska orimliga belopp.

Det är inte fråga om att vi skulle försöka hindra eller tränga tillbaka glesbebyggelsen. Visst skall vi fortsätta att utveckla glesbebyggelse i vårt vidsträckta land. Men vad det är fråga om är att vi skall få en planmässig utveckling och att samhället utan oskäliga kostnader skall kunna sörja för

att naturen utnyttjas på bästa sätt och marktillgångarna blir lämpligt fördelade på olika ändamål, t. ex. glesbebyggelse, fritidsbyar och orörd natur för ett rörligt friluftsliv. Inte minst är det naturligtvis fråga om att kunna bevara ännu obebyggda kuster öppna och tillgängliga för alla.

Då jag har sagt här att utvecklingen tvingar oss att ställa ökade sociala krav på markägarna bör det inte missförstås därhän att jag skulle förutsätta någon motsatsställning mellan markägare i gemen och andra människor. Det stora flertalet markägare — villaägare, sommarstugeägare och jordbrukare — har samma intresse som befolkningens majoritet av att vi får välplanerade bostadsområden, att vi kan bevara landskapets skönhet och att vi kan hushålla med våra naturtillgångar. De har samma intresse som andra av att skatter och priser inte stiger på grund av att förväntningsvärden skjuter priserna på mark i höjden. Den som funderar på att i framtiden köpa sig en villa eller sommarstuga eller den som vill bli jordbrukare har också allt att vinna på att markpriserna hålls nere. Det är givet att anspråken hos den som redan äger en markbit med ett hus för sig och sin familj kunske framför allt inriktar sig på att han skall kunna känna sig trygg i sin besittning, och den garantin får han också i all rimlig utsträckning i den nya lagstiftningen. Även jordbrukarna bör kunna känna sig trygga. I riksplane-propositionen, proposition nr 111, slås det nämligen fast, att det om möjligt skall undvikas att man tar högvärdig jordbruksmark i anspråk för andra ändamål. Det är klart att några absoluta garantier inte kan ges, eftersom det alltid kan tänkas situationer då en expropriation är ofrånkomlig. Men så har det ju varit tidigare också. När en småhusfastighet eller en jordbruksfastighet någon gång måste tas i anspråk av samhället, bör emellertid ägaren ha en ersättning som ger honom möjlighet att skaffa sig en likvärdig bostad eller ett likvärdigt jordbruk. Även på den punkten innehåller den nya lagstiftningen garantier, som bör vara tillräckliga. Särskilt väl skyddade är villaägarna och sommarstugeägarna. Kvar står då de stora markägarna, exploatörerna och markspekulanterna. Det är i det hela bara de som kan förlora på att samhället får möjlighet att effektivt försvara våra gemensamma intressen. Och de förlorar bara i den speciella meningen att de eventuellt går miste om lukrativa affärer eller oskäligt höga statliga ersättningar.

Ytterligare en sak i detta sammanhang. Även när beslutet har tagits under denna höstriktsdag, kommer det att finnas kvar luckor och brister i marklagstiftningen. Byggnadslagstiftningen är, som vi alla vet, föremål för en allsidig översyn i bygglagutredningen. Dess förslag kan komma att återverka även på expropriationslagens regler. Naturvårdslagen behöver kompletteras, bl. a. med bättre skydd för våra grusåsar. Ett förslag i det ämnet hoppas jag att vi skall kunna förelägga riksdagen nästa år. Hushållningen med tillgångarna under jord kommer att behandlas i en proposition med förslag till ny gruvlag som industriministern avser att lägga fram för vårriksdagen. Men även utan dessa kompletteringar är det ingen tväkan om att det är en markpolitisk reform av stora dimensioner som vi nu står inför.

Man kan då fråga: Behövs alla dessa markpolitiska åtgärder, som regeringen ber riksdagen att sanktionera? Är verkligen den avvägning som

regeringen vill göra mellan samhällets och markägarnas intressen rimlig och rättvis? När dessa frågor har ställts, har den gamla skiljelinjen mellan det sociala och det naturrättsligt präglade synsättet på markägandet trätt i dagen igen. Diametralt motsatta uppfattningar står mot varandra. Den partipolitiska gränsen går rakt igenom borgerligheten. Vi fick alldeles nyss en liten illustration till det vid repliksiftet mellan herr Grebäck och herr Wennerfors.

Moderaterna menar att samhällsinflytandet redan är för stort. I varje fall behövs det ingen utvidgning av statens och kommunernas möjligheter att lösa till sig mark. De nya värderings- och ersättningsreglerna avvisar de, som vi nyss har hört, kategoriskt. Deras yrkande är i korthet: Tillbaka till den lagstiftning som gällde före den 1 januari 1972.

Mittenpartierna har förmodligen haft en provningens tid. Förra året sköt de ifrån sig de då aktuella ändringarna i expropriationslagstiftningen och begärde uppskov. I år har de övervunnit det mesta av sin tvekan och anslutit sig till grundsynen i propositionerna. De har också i huvudsak godtagit de framlagda lagförslagen. Men tyvärr finns det i deras reservationer vissa yrkanden — bl. a. beträffande värderingsreglerna i expropriationslagen — som avsevärt skulle försvaga den nya marklagstiftningen, om de godtogs av riksdagen. Jag skall dock inte uppehålla mig vid det nu. Jag nöjer mig med att välkomna deras förändrade inställning och deras anslutning till vår grundsyn.

Men eftersom en inte obetydlig grupp här i kammaren, moderaterna och enstaka mittenpartister, påstår att den nya lagstiftningen över huvud taget inte behövs, får det ligga på regeringens företrädare att prestera bevis.

Låt oss se på vad erfarenheterna säger oss om den lagstiftning som gällde före den 1 januari 1972 och som moderaterna nu vill ha tillbaka. Hur har markpriserna utvecklats? Hur har kommunerna kunnat hävda sig gentemot byggnadsföretagen vid planering och exploatering? Har samhällets organ haft tillräckliga möjligheter att värna om naturvärden och naturtillgångar?

En stor del av expropriationsdebatten i riksdagen förra året handlade om kommunernas och byggnadsföretagens konkurrens om knappa tillgångar på mark för tätbebyggelse. Från de stora byggnadsföretagens sida är det i och för sig inte någon onaturlig politik att de försöker säkerställa sin produktion och sin avsättning genom att i god tid köpa strategiskt välbelägna markbitar på olika håll i landet. De har råd att betala höga markpriser. För dem har rätten att bygga utan konkurrens på egen mark och utsiktarna att kunna påverka innehålllet i kommunernas planer haft ett högt värde.

En vice verkställande direktör i ett av våra större byggnadsföretag gav en bekräftelse på det i en intervju i tidningen Byggnadsarbetaren förra året. Han formulerade det så här: "Vi har mycket egen mark och det är en bra råvara i dåliga tider."

För kommunerna har denna utveckling betytt långtgående begränsningar i möjligheterna att hävda kommuninvånarnas intressen. Det har inte sällan varit byggföretagen som i praktiken haft mest att säga till om, när man ute i kommunerna diskuterat, om man skall ha en glesare eller

en hårdare exploatering, om man skall bygga låga eller höga hus osv. Det innebär i och för sig ingen kritik av byggföretagen, om jag säger att man kan utgå från att deras vinstintressen och företagsekonomiska intressen ofta pekat i en annan riktning än kommunernas egna önskemål.

Höga priser har på många håll hårt beskurit kommunernas möjligheter att själva skaffa sig den mark de behövt för sanering eller expansion. Herrar Högström och Persson i Karlstad och flera andra ledamöter av denna kammare med kommunal erfarenhet kunde förra året ge åtskilliga aktuella exempel på kommunernas bekymmer i dessa sammanhang. Andra exempel har kommit till i den offentliga debatten sedan dess. Kramfors, Karlskoga, Täby, Nacka och andra ortsnamn från skilda delar av landet har figurerat i debatten här i riksdagen och på andra håll.

I Kramfors flerdubblades kvadratmeterpriset på marken i stadens centrum, när kommunala saneringsplaner fick aktualitet. I Karlskoga köpte ett byggföretag upp ett markområde för 1,5 miljoner kronor och erbjöd kort tid efteråt kommunen att köpa samma markområde för 10 miljoner kronor. I Täby tilltvang sig ett byggföretag rätten att bygga 50 småhus på stadsplanelagd mark som villkor för att sälja en markbit i en annan del av samhället än där företaget skulle bygga. I Nacka krävde, som vi kanske minns, ett byggkonsortium 23 miljoner kronor av kommunen för ett markområde som var avsett att användas till centrumbebyggelse. Med tillämpning av de markpriser som var aktuella vid den tidpunkten när det gällde andra frivilliga affärer borde marken ha kostat inte 23 miljoner kronor utan 8 miljoner kronor. Kommunen kunde naturligtvis inte acceptera, utan Nackaborna fick vänta på sitt centrum. Det är bara att konstatera att de fortfarande väntar.

Den som vill ha ytterligare dokumentation när det gäller otillräckligheten i den gamla marklagstiftningen och dess negativa effekter för tätbebyggelseutvecklingen kan hänvisas till byggkonkurrensutredningen, som har gjort en särskild undersökning om byggföretagens markförvärv. Det är en läsning som helt och hållet bekräftar vittnesbördet i denna kammare.

Det är ingalunda svårare att skaffa fram bevisen för otillräckligheten i den gamla lagstiftningen när det gäller marken utanför den egentliga tätbebyggelsen. Det har varit väldigt besvärligt för samhället att försvara t. ex. friluftslivets intressen mot andra konkurrerande intressen. Priserna på den mark det här är fråga om har också snabbt rakat i höjden. Några stickprov från Ornö i Stockholms skärgård, Tryserum i Östergötland och Skäftö i Bohuslän visar att det förekommer att priserna mer än tiodubblats under de senaste 20 åren. Den ofta spekulativt uppdrivna prisnivån återverkar på de ersättningar som staten får betala enligt naturvårds- och byggnadslagstiftningen. När mark avsätts till naturreservat eller grönområde har markägaren rätt till ersättning inte bara för intrång i den faktiska användningen av fastigheten — det är helt naturligt att han skall ha det — utan han får också betalt för värden som beror på förväntningar om just det användningssätt som inte kan tillåtas. De högsta ersättningarna utgår ofta för mark i skärgårdarna och längs kusterna. Länsstyrelserna har naturligtvis under sådana förhållanden svårt att få pengarna att räcka till för att betala vad det kostar att förbjuda en

Torsdagen den
14 december 1972

*Expropriationslag
m. m.*

inte önskvärd bebyggelse vid en insjö eller på en strandremsa.

Jag kan ta som exempel Ägnö på Erstaviks fideikommiss i Tyresö. Länsstyrelsen meddelade strandskyddsförordnande för Ägnö med ett mindre undantag och vägrade tillstånd för fideikommisset att uppföra fritidsstugor inom de strandskyddade områdena. Fideikommissarien yrkade ersättning efter olika alternativ – det högsta löd på 5,5 miljoner kronor jämte indextillägg. Staten medgav ersättning med 140 000 kronor. Det var onekligen en viss spännvidd i utgångsbuden. Expropriationsdomstolen bestämde inträngsersättningen – det var alltså inte fråga om att fideikommissarien skulle avstå någon egendom – till 2 450 000 kronor. Så mycket skulle det alltså kosta att freda denna enda lilla bit av vår natur från bebyggelse. Efter domslutet upphävde länsstyrelsen strandskyddsförordnandet, och nu pågår process om verkningarna av detta beslut. Men det är en annan historia.

Ja, detta var tätorter, kuster, grönområden och strövområden. Men det finns också andra inslag i vår natur än badstränder och strövområden som behöver skyddas med hjälp av lagen. Jag nämnde nyss att vi förbereder vissa ändringar i naturvårdslagen som gäller bl. a. grusåsar.

Före naturvårdslagens ikraftträdande exploaterades grusåsar ofta så att betydande skador uppstod på naturen. I några fall har ingreppen resulterat i vidsträckt kraterlandskap som vi kanske litet var har sett t. ex. på Ekerö och utefter motorvägen genom Upplands Väsby. Exploateringen har ofta skett planlöst och utan hänsyn till allmänna intressen.

Nu skall det väl sägas att det har blivit bättre. Men även på den här punkten är ersättningsreglerna i naturvårdslagen sådana att det blir allt dyrare att skydda naturen och bevara landskapsbilden. Markägaren skall nämligen ha betalt för uteblivna lukrativa affärer, om han på grund av utfärdade förbud inte får exploatera en grusfyndighet på sin egendom.

Även priserna på grusfastigheter har stigit kraftigt under efterkrigstiden, för övrigt betydligt snabbare än priserna på jordbruksmark, som är det närmast jämförliga. Låt mig illustrera med ett exempel från Sundbyholmsåsen utanför Eskilstuna. Sundbyholm är en jordbruksegendom som 1943 köptes för 108 000 kronor. Egendomen omfattar 146 hektar åker och 30 hektar skog. Av köpeskillingen, 108 000 kronor, kan man anse att några få procent, eller låt oss säga 5 000 kronor, belöpte sig på grusdelen av fastigheten. När staten nyligen skulle köpa den här grusåsen för att skydda landskapet, vad fick man då betala? Det var inga 5 000, det var 1 miljon kronor.

De prisstegringar på tätbebyggelsemark, skärgårdsmark och grusfastigheter som jag här har redovisat ganska utförligt har redan vållat allvarliga bekymmer. Men det allvarligaste är naturligtvis tendensen – om vi inte gör någonting för att hejda utvecklingen. Uppgiften när vi lagstiftar är ju framför allt att lösa morgondagens problem. Utan förnyelse av lagstiftningen skulle tillgången på mark och vatten bli allt knappare i de attraktiva områdena, och priserna skulle fortsätta att stiga. Om samhället skulle få betala de förväntningsvärden som då uppstod, skulle det bli allt svårare att hävda intresset av att bevara naturen i konkurrens med exploateringsintressena. Markexploatörer, byggbolag, grusexploatörer

och några andra skulle kunna göra lysande affärer. Men de som skulle förlora, det är alla de som inte har råd att köpa sig ett stycke av vår natur för privat bruk utan som i stället får glädja sig åt naturen på de ställen dit allemansrätten ger dem tillträde. Det är med andra ord ungdomen som vill ha stora strövområden att röra sig i. Det är naturvårdsintresserade. Det är alla vi som gläds åt en naturidyll eller en storslagen landskapsbild.

Vår inställning är klar. Det får inte vara så att spekulation i mark alltid är en riskfri affär därför att samhället garanterar ägaren ersättning om hans förhoppningar på en lönsam exploatering slår fel. Det får inte vara så att lagstiftningen tillåter byggföretag och andra stora markägare att avvisa de demokratiskt valda kommunala organens önskemål och planer när det gäller utformningen av våra bostads- och fritidsområden. Det får inte vara så att allmänheten skall kunna utestängas från den vackraste naturen och de bästa badställena därför att samhället inte har makt eller råd att hävda de många människornas intressen gentemot kapitalstarka exploateringsintressen.

Marknadsekonomin har i vissa sammanhang stora förtjänster. Men vi måste rimligen inrätta oss så att vi genom samhället får möjlighet att forma framtiden på ett sätt som stämmer med människornas värderingar, behov och önskemål. När det gäller marken måste ovillkorligen miljösynpunkter, sociala synpunkter och samhällsekonomiska intressen komma i första rummet. Det är en uppgift för lagstiftaren att se till att det blir så. Detta är tanken bakom den expropriations-, byggnads- och naturvårds-lagstiftning som nu ligger på riksdagens bord och också bakom det förberedelsearbete för ytterligare reformer på marklagstiftningens område som nu bedrivs i utredningar och departement.

Den verklighetsbakgrund som jag här har tecknat skall man ha klar för sig – också de exempel jag nämnde – när man tar del av moderaternas partimotioner om marklagstiftningen. I motionen 1762 heter det: "Den lagstiftning beträffande kommunal expropriation som gällde fram till 1971 tillgodosåg enligt vår mening alla de möjligheter som var erforderliga för att tvångsvis förvärva enskilt ägd mark och fastighet." Den markpolitik som regeringen företräder betecknas i moderaternas partimotioner som "ren konfiskationspolitik" och den sägs "ifrågasätta enskilds rätt att äga och förvalta fast egendom".

Den moderata synen är att utvecklingen helt enkelt går i fel riktning. Låt mig citera ur den andra partimotionen, nr 1807: "Genom successiva lagändringar under det gångna kvartsseket har innehålllet i den enskildes äganderätt undergrävt. De nu aktuella förslagen innebär inte bara att äganderätten ytterligare urholkas utan också att ett stort mått av rättsotrygghet kommer att vidläda innehavet av mark och vatten."

Samma inställning kommer ännu tydligare till uttryck i ett pressmeddelande som moderata samlingspartiets marklagsgrupp offentliggjorde förra hösten. Där sägs om 1947 års byggnadslag: "Redan i 1947 års byggnadslag kom dessa tendenser" – dvs. till marksocialisering – "till klart uttryck. Då avskaffades markägares fria exploateringsrätt inom tätbebyggelseområden utan att de tillförsäkrades vederlag. Bevakningen mot denna form av smygsocialisering var tyvärr vid denna tid inte

Torsdagen den
14 december 1972

*Expropriationslag
m. m.*

utvecklad, vartor beslutet kunde genomföras under politisk enighet. Detta kan numera beklagas." För säkerhets skull tilläggs i pressmeddelandet att efter 1947 års byggnadslag har den socialistiska målsättningen förverkligats även på annat sätt. "Exempel är" -- säger marklagsgruppen -- "förköpslagen, strandskyddslagen, naturvårdslagen och andra liknande lagar, där den enskildes rätt fått vika för ett ökat samhälleligt inflytande."

Det här visar ändå, menar jag, att moderaterna är totalt kallsinniga inför sådana missförhållanden som jag har talat om här i dag och som också diskuterades ganska livligt under förra årets expropriationsdebatt. Man frågar sig vilken samhällsplanering och vilken naturvård vi skulle kunna hålla oss med om moderaterna fick råda.

Men för moderaterna är det inte i dessa sammanhang fråga om miljö och sociala förhållanden. Det handlar om ideologi. Moderaternas ideologi när det gäller markfrågor är den som jag inledningsvis betecknade som i grunden naturrättslig och färgad av en äldre tids liberala övertro på marknadskrafterna. I den ideologin ingår föreställningen att äganderätten egentligen innefattar en absolut förfoganderätt. Om markägarens förfoganderätt inskränks genom lag, så skall han ovillkorligen ha ersättning av samhället.

En konsekvens av en sådan uppfattning om äganderättens principiella ocränkbarhet är att moderaterna också måste slå vakt om förväntningsvärden. Vid expropriation eller annan markinlösen skall enligt moderaternas åsikt marknadsvärdet alltid ersättas, och marknadsvärdet innefattar begreppsmässigt även förväntningsvärden. Så här heter det i motionen 1807: "Marknadsvärdet betingas av hur fastigheten används och hur den kan komma att användas i framtiden. Kan det antas att fastigheten kan bli föremål för bebyggelse, ökar värdet regelmässigt. Detta innebär att en presumtiv köpare av fastigheten är beredd att vid köpet betala även för det värde som ligger i möjligheten att senare bebygga fastigheten. Marknadsvärdet omfattar alltså förväntningar om att kunna utnyttja fastigheten på ett annat sätt än det för tillfället aktuella."

Ersättning för förväntningsvärden skall alltså enligt moderaterna alltid utgå t. ex. till den som inte tillåts uppföra byggnader som stör landskapsbilden eller hindrar det rörliga friluftslivet eller till den som inte får tillstånd att förvandla grusåsar till kraterlandskap. Om marknadskrafterna inte tillåts verka fritt, skall samhället åtminstone till sista öret ersätta allt som ägaren annars i bästa fall skulle ha kunnat ta ut ur marken. Har det aldrig fallit moderaterna in att vår natur inte är någon lämplig valplats för marknadskrafterna? De misslyckanden som marknadskrafterna då och då åstadkommer i form av undermåliga konsumtionsvaror brukar i allmänhet ganska snart ta död på sig själva. Men de misslyckanden som marknadskrafterna skulle kunna åstadkomma när det gäller hushållningen med mark och vatten, om inte samhället gick in med vissa förbud, de skulle ligga där för 50 eller 60 år framåt, om det var fråga om bebyggelse, och i värsta fall för århundraden och årtusenden, om det gällde grusintäkter, stenbrott och sådant.

Herr Eohman har i den borgerliga pressen namn om sig att vara en samarbetsman som inte i onödan förstör de borgerliga partiernas utsikter

att åstadkomma ett regimskifte. Han sägs stå de andra borgerliga partierna nära i sina åsikter. Må så vara. Men i markpolitiken är i varje fall moderaterna under herr Bohman mer misstänksamma och avoga mot en förstärkning av samhällets inflytande än högern varit under en hel rad tidigare partiledare. Den gamle högerledaren och statsministern Arvid Lindman remitterade för mer än 40 år sedan till lagrådet ett förslag till stadsplanelag som gav vissa möjligheter till värdestegringsexpropriation. Det institutet kan moderaterna inte godta i dag. Fritiof Domö godtog 1947 års byggnadslag. Det gör inte den av herr Bohman tillsatta marklagsgruppen. Inte heller Jarl Hjalmarson och Gunnar Heckscher tycks enligt pressmeddelandet från samma marklagsgrupp ha varit tillräckligt vaksamma mot socialdemokraternas smysgsocialisering på det markpolitiska området. I motionen 1807, som jag nyss citerade, vänder sig herr Bohman mot att den enskilda äganderätten undergrävs genom successiva lagändringar under det gångna kvartsseklet. Det är inte litet det, att med svepande formuleringar underkänna vad som gjorts på det markpolitiska området under de senaste 25 åren.

Någon kanske säger att om moderaterna är exklusivt konservativa borde det vara föga oroväckande och inte mycket att uppehålla sig vid eftersom moderaterna trots allt är ett ganska litet parti här i riksdagen. Det är visserligen sant att det numera finns en överväldigande majoritet för den socialt inriktade markpolitik som socialdemokraterna företräder. Jag har redan sagt att jag betraktar det faktum att mittenpartierna i år anslutit sig till vår grundsyn som något mycket glädjande. Men fördenskull är inte moderaternas inställning ointressant. Den är både intressant och oroväckande i perspektivet av den borgerliga trepartiregering som både moderaterna och mittenpartierna eftersträvar. Markpolitiken är en hjärteangelägenhet för herr Bohman och hans partikamrater. Det märker man inte minst på det temperament som kommer till uttryck i moderaternas partimotioner. Man får väl ändå utgå från att det är totalt uteslutet att herr Bohman i regeringsställning skulle vilja medverka i en politik som han själv betecknar som konfiskationspolitik. Under de betingelserna har jag svårt att se att en borgerlig regering skulle kunna föra någon markpolitik alls. Det är en ganska dyster slutsats, men den förefaller mig ofrånkomlig.

Herr GREBÄCK (c) kort genmäle:

Fru talman! Riksdagen befinner sig nu i en ganska underlig situation vid den här tiden, då spöktimmen brukar infalla. Om mindre än nio timmar börjar vi här en debatt om propositionen 111, "Hushållning med mark och vatten". Jag tycker att statsrådet Lidbom borde ha givit sig till tåls till dess med sitt utspel om markpolitiken.

Herr Lidboms anförande omfattade ju inte bara expropriationslag utan också byggnadslag och naturvårdslag och över huvud taget alla de problem som behandlas i propositionen 111. I och för sig var det mycket intressanta synpunkter som herr Lidbom gav uttryck åt, och det skulle vara mycket intressant att diskutera dem mera ingående, men tiden medger tyvärr inte detta nu. Det får vi göra i morgon, då vi också får lyssna till partiledarna, som antagligen även de kommer att göra

Torsdagen den
14 december 1972

Expropriationslag
m. m.

ideologiska utblickar över detta vida fält.

Så till saken. Herr Lidbom sade att mittpartierna har ändrat inställning till dessa frågor sedan i höstas, men det var väl inte en helt riktig beskrivning. Vi efterlyste ett bättre underlag för att kunna bedöma det nya förslag som regeringen här har lagt fram. I år har det också till utskottets förfogande ställts ett material, som delvis remissbehandlats och därigenom blivit särskilt värdefullt men också underlättat bedömnin- gen. Det saknades i fjol. Och när vi nu fått ett sådant material till vårt förfogande, som underlättat för oss att ta ställning i frågan, så är det väl inte underligt att vi också gör det.

Låt mig alltså säga att dessa frågor bäst diskuteras utifrån proposi- tionen 111, "Hushållning med mark och vatten". Ytterst är det nämligen en fråga om att hushålla med de knappa resurser i form av mark och vatten som vi och världen förfogar över.

Herr TOBÉ (fp) kort genmäle:

Fru talman! Jag har inga möjligheter att här hålla något markpolitiskt anförande, som herr Lidbom gjorde. Han påminde om den nyutnämnde komministern som talade över alla texter på en gång, och det finns nu ingen möjlighet för mig att i en replik ta upp allt vad herr Lidbom sade. Vi har ju en debatt i morgon också.

Jag avslutade mitt förra anförande med att uttrycka förhoppningen att lagstiftningen som sådan inte skall behöva användas så särskilt mycket. Statsrådet Lidbom tog nu upp dessa frågor som om det var det viktigaste som gjorts för att kommunerna skall kunna föra en ordentlig markpolitik – och på sätt och vis är det mycket viktigt, eftersom prisfrågorna har kommit i ett annat läge. Också vi har accepterat detta med presumtionsregelns tillämpning som den återhållande kraften just för att undvika att förväntningsvärdena höjer priserna så att kommunerna inte kan skaffa mark. Men själva expropriationen, tvångsmedlet, tror jag inte kommer att användas.

Statsrådet tog också upp att man har rätt att expropriera för naturvård. Jag vet inte om det någonsin har skett. Bestämmelser härom har funnits i expropriationslagen i många år, men såvitt jag vet har den möjligheten aldrig använts. Nu har vi i stället naturvårdslagen som kan utnyttjas i sådana fall, men inte heller där har man behövt gå fram tvångsvis så särskilt många gånger.

Jag var litet rädd för att jag inte skulle få någon replik, eftersom statsrådet helt undvek att gå in på den detaljkritik som jag gjorde i mitt förra anförande, men sedan fick jag en replik i alla fall, och då är det en punkt som jag tycker att jag nu kan ta upp. Den gäller frågan om ersättning för egnahemsfastigheter. Jag tog upp frågan att man inte skulle få expropriera egnahemsfastigheter annat än om de oundgängligen behövdes för samhällsbyggnadsändamål. Nu säger statsrådet att man i vissa fall får full ersättning så att man skall kunna skaffa sig en ny sak och nämner samtidigt jordbruksfastigheter. Men när det gäller jordbruks- fastigheter finns ju inte någon sådan garanti. Skönhetsfelet med förslaget är just att *en* markägarkategori får sådan ersättning att man kan skaffa nytt, men inte en annan. Vad får en jordbrukare? Han förblir i samma

förmögenhetstillstånd. Han kanske inte kan skaffa sig en egendom motsvarande den han hade tidigare, om det nu gäller en sådan.

Slutligen skulle jag beträffande byggföretag och andra som har stora marker vilja säga att det dock finns ett planmonopol. På den punkten måste jag också rätta herr Wennerfors, som sade att planmonopolet kom till 1948. Det gjorde det ingalunda. Det kom till 1932 genom den proposition som statsrådet Lidbom nämnde, och då var det fråga om att hävda kommunernas rätt, inte gentemot någon enskild utan gentemot staten; det gällde Gärdet, en del områden i Trollhättan och några andra kommuner.

I vårt partiprogram i år har vi sagt att vi är emot all markspekulation. Vi har påpekat att bristen i det enskilda markägandet för exploatörer är att man inte kan ha anbudskonkurrens.

Beträffande tomträtten sade statsrådet inte någonting. Jag efterlyser fortfarande svar på frågan: Varför finns det med?

Herr WENNERFORS (m) kort genmäle:

Fru talman! En hel av det som herr Lidbom anförde hörde till den här debatten, men en hel del hörde till morgondagens debatt. Denna senare del får vi väl behandla då. Men jag tyckte ändå att det var litet väl magstarkt att beröra en partimotion – nr 1807 – som skall behandlas i morgon. Den får vi som sagt återkomma till.

Herr Lidbom talade om den lille markägaren, den lille jordbrukaren och den lille villaägaren. När man talar om dessa som ett mindre problem tycker jag att man skall påminna sig att 50 procent av marken i hela landet ägs just av dessa mycket små markägare. Det är 70–80 procent av marken om man enbart ser till de södra delarna av Sverige, som ägs av dessa små.

Statsrådet Lidbom sade att det nu finns garantier för den enskilde villaägaren. Jag har tidigare sagt att paragrafen är mycket diffust utformad. Den står dessutom i utskottets betänkande tillsammans med ett uttalande som upphäver värdet av 12 §. Det heter där att kommunerna skall ha en obetingad företrädesrätt till mark som skall bli föremål för tätbebyggelseåtgärder och att företrädesrätten skall kunna göras gällande genom markförvärv på ett tidigt stadium av planeringsprocessen. Detta är alltså vad riksdagen kommer att besluta om en stund.

Att jag tar avstånd från markspekulanterna, har jag flera gånger tidigare sagt. Sedan kom då statsrådet Lidbom in på de stora markägarna. Vad menas? Socialdemokratisk jordbrukspolitik har ju exempelvis gått ut på att skapa just större enheter och att skapa förutsättningar för de s. k. större markägarna. Dessutom tycker jag att man bör erinra sig att dessa större markägare fyller sin samhällsuppgift, de gör sin insats exempelvis på bostadsbyggnadsområdet i enlighet med samhällets lagar och bestämmelser, i enlighet med samhällets ramar och villkor, och inte minst dessa medverkar enligt min uppfattning till den konkurrens som krävs för konsumenternas bästa.

Beträffande markpriserna vill jag säga att herr Lidbom tycks överdriva markprisets betydelse för hur stor hyran blir. I det sammanhanget glömde herr Lidbom vidare att tala om den verkliga markspekulanten,

Torsdagen den
14 december 1972

Expropriationslag

m. m.

nämligen staten. Jag tänker bl. a. på den affär som gjordes upp mellan staten och några kommuner norr om Stockholm – Sollentuna, Järfälla, Solna och Sundbyberg – om Järvafältet. Det var, herr Lidbom, markspekulation det! Det var många miljoner det var fråga om.

Herr ADOLFSSON (m):

Fru talman! När statsrådet Lidbom i början av sitt anförande talade om ändrad sinnesstämning inom oppositionen konstaterade jag – inte utan en viss tillfredsställelse – att statsrådets berömmade ord inte var riktade till mitt parti.

Jag skall endast ta upp ett avsnitt i expropriationslagen, det som berör villaägarna.

Den nya expropriationslag, som riksdagen står i begrepp att fastställa, innebär ett slag emot landets villa- och fritidshusägare och emot den fria äganderätten. Vad betyder försäkringar och uttalanden om särbehandling av villaägarna om lagen ger kommunerna praktiskt taget oinskränkta möjligheter att tvångsinlösa all mark och alla fastigheter utan att precisera sina behov. Vi har redan under det gångna året sett exempel på – t. ex. i Huddinge och Tullinge – hur kommunerna begär tillstånd att få expropriera villaområden om 150–300 villor och fritidshus. Inga garantier ges för att kommunerna skall handla i lagens anda. Menade man allvar med sina löften och försäkringar skulle man i lagtexten ge uttryck för detta, t. ex. genom att i expropriationslagen undantaga de fastigheter som i förköpslagen är undantagna från den kommunala förköpsrätten. Förköpsrätten kommer nu att helt kunna sättas ur spel genom tillämpning av expropriationslagens bestämmelser i stället.

Skyddsregeln är redan i dag illusorisk. Det låter bra att man vid tvångsinlösen skall ge villaägaren möjlighet att förvärva en motsvarande fastighet med motsvarande standard och med ett motsvarande läge. Men var kan man infra dessa löften, t. ex. i fråga om närhet till kommunikationer, motsvarande restider och resekostnader till arbetsplats och affärscentra m. m.? Och hur skall den ekonomiska ersättningen slutgiltigt bestämmas när konkurrensen och prisutvecklingen upphör till följd av att kommunerna blir enda intresserade köpare? Villaägarna är ju dessutom inte undantagna ifrån regeln att värderingen skall grundas på tio år gamla värden. Hur går detta ihop? Lägg därtill att kommunerna ges möjlighet att köpa på kredit, dvs. avvakta med köpeskillings erläggande i tio år eller mera. Hur skall man med sådana bestämmelser kunna hålla enskilda villaägare skadeslösa.

Det torde stå helt klart att den enskilde medborgaren inte har en aning om det som är på väg att hända. Den dag – och den torde inte vara alltför avlägsen – då landets 1,2 miljoner småhusägare och nära en halv miljon fritidshusägare blir upplysta och medvetna om vad riksdagen är på väg att besluta, kan vi förvänta en våldsam reaktion. Vi skall väl ändå komma ihåg, att endast 5 procent av landets villor har ett taxeringsvärde som överstiger 150 000 kronor. Den övervägande delen – ja, den förkrossande majoriteten av landets småhusägare hör hemma i låginkomst- och medelinkomstklasserna. Den förvirrade debatt på detta område, som utmålar villaägaren som höginkomsttagare och ägare av

lyxvillor, är fullständigt snedvriden och felaktig.

Vi bör väl också komma ihåg, att det inte är så många decennier sedan som både regering och riksdag understödde bildandet av egnahem. I den situationen behövde kommunerna den enskilde medborgarens medverkan för att lösa den akuta bostadsbristssituationen. Nu är vi på väg att lösa den, och mer än hälften av landets befolkning har fått sin boendefråga löst genom villaägarnas insatser i form av frivilligt sparande, frivilliga arbetsinsatser genom ett positivt utnyttjande av fritiden och investeringar i realvärden som vi inte kan bortse ifrån då vi betraktar vår sammanlagda nationaltillgång. Skall detta nu raseras och bestraffas? Vem vill egentligen stå till svars för sådana åtgärder?

Lägg därtill det förslag som framförts av byggkonkurrensutredningen. I stället för en öppen och fri konkurrens – som vi uppfattade syftet med denna utredning – har man föreslagit ett fullständigt kommunalt markmonopol. Det borde ha räckt med det nuvarande kommunala planmonopolet i samband med den kommunala förköpsrätten. Det är väl helt uppenbart att våra kommuner inte räckt till för att utnyttja dessa rättigheter på ett tillfredsställande sätt. Skall vi då ge dem ökade befogenheter och samtidigt förkväva allt enskilt initiativ?

En nyligen genomförd SIFO-undersökning, som tidigare återopats i debatten, har visat, att 85 å 90 procent av landets befolkning av alla kategorier – oavsett levnadsålder, oavsett politisk partitillhörighet och oavsett socialgruppstillhörighet – vill bo i småhus, i marknära bostäder på mark, som de själva äger. Är det då inte vår skyldighet att se till att den framtida samhällsplaneringen sker efter folks önskemål?

De stora bostadssubventionerna som utgår i dag skulle kunna reduceras i vår hårt ansträngda budget om vi toge större hänsyn till den enskilda människans önskemål i fråga om boendeformen. De tomma lägenheterna får inte öka i antal. Låt oss inse att antalet "övergångsbostäder" i våra betong- och stenöknar redan är för många. Jag tror benämningen övergångsbostäder är riktig i sammanhanget.

Låt oss upphöra med de långvariga byggnadsförbuden, som leder till en onödig förslumning av befintliga villaområden och en oansvarig kapitalförstöring. Låt oss förvalta det befintliga realkapitalet på ett nationalekonomiskt riktigt sätt genom upprustning och förvaltning av befintliga bostäder. Då tätorterna växer ut; förvandla fritidshusen till åretruntbostäder i stället för att riva och bygga nytt.

Låt oss medverka till att avskaffa myten om att villaägarna är en prioriterad grupp i samhället. I den allmänna samhällsdebatten återkommer man ständigt till påståendet om att gäldränteavdragen är en skattesubvention, som endast villaägare har nytta av. I denna församling torde det vara onödigt att erinra om att gäldränteavdrag inte är någon exklusiv förmån för villaägare. Alla gäldräntor är avdragsgilla, oavsett för vilket ändamål man lånar pengar. Pengarna kan sedan användas på olika sätt. Vem är villig att påstå, att lånade pengar kan användas på bättre sätt än genom investering i ett eget hem – i realkapital, som ökar landets samlade tillgångar?

Gäldränteavdraget har betydelse för unga och nyetablerade småhusägare, som har stora lån på sina fastigheter. Men lånen måste amorteras.

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

Expropriationslag
m. m.

Gäldräntan blir mindre och mindre och försvinner helt, då innehavaren når mogen ålder. Det är inte på långt när alla villaägare, som har några lån kvar och följaktligen inte heller någon gäldränta att erlægga. Framför allt gäller detta äldre småhusägare och pensionärer, och dessa torde uppgå till minst hälften av landets villaägare. Den allmänna debatten är följaktligen osaklig på denna punkt.

I ett annat avseende är debatten lika osaklig. Man glömmer bort dels att långgivaren äger så stor del av fastigheten som lånet uppgår till, medan fastighetsskatt betalas efter taxeringsvärdet, dvs. till stor och i början övervägande del på långgivarens pengar, dels att långgivaren vid sin deklaration är skyldig att uppgiva utlånat kapital för förmögenhetsbeskattning, dels att långgivaren är skyldig att uppgiva den erlagda gäldräntan som inkomst av kapital, vilken därvid regelmässigt torde bli högre beskattad än om den helt beskattades hos låntagaren. Samhället och övriga skattebetalare gör följaktligen inga som helst förluster utan snarare en vinst på gällande skattesystem.

Vi skall väl heller inte glömma bort att villaägarna själva svarar för sina reparations- och administrationskostnader. Dessa kostnader är inte avdragsgilla för villaägarna, vilket medför att stat och kommuner kan tillgodogöra sig villaägarnas egna insatser för drygt hälften av landets befolkning.

De gravationsfria -- eller näst därintill -- fastigheterna och småhusen är en betydelsefull nationaltillgång, som vi bör slå vakt om i stället för motsatsen. Det är åtskilliga avgifter som småhusägarna har att erlægga och som de lojalt erlägger för förmånen att åtnjuta en boendeform, som i alla avseenden är samhällstillvänd och människovänlig. Det är anslutnings- och förbrukningsavgifter av olika slag, som i andra boendeformer erläggs av hyresvärd eller bostadsrättsförening. Det är försäkringsavgifter, renhållningsavgifter, gatubyggnadskostnader och gatumarkersättningar, uppvärmningskostnader och mycket annat. Alla dessa kostnader -- plus beskattningen på själva boendet -- den enda boendeform, som är beskattad i detta samhälle -- medför en hyreskostnad, som normalt överstiger boendekostnaden i andra former av boende.

Fru talman! Med det anförda har jag velat betona att villa- och småhusägarna i dagens samhälle är en resurstillgång, som vi har all anledning att slå vakt omkring, och jag yrkar därför bifall till de reservationer som moderata samlingspartiet står bakom.

Herr WINBERG (m):

Fru talman! Statsrådet Lidbom spekulerade mycket om markpolitiken i en borgerlig regering. Det kanske är förklarligt att han gör det i kväll med hänsyn till den opinionsundersökning som just har publicerats och som pekar på att den socialdemokratiska regeringen kanske inte kommer att kunna sitta så förfärligt länge till.

Skillnaden i synen på expropriationsinstitutet mellan den socialism som bl. a. har statsrådet Lidbom till företrädare och den syn vi från moderata samlingspartiet har på institutet, är att det enligt statsrådet Lidbom innebär ett helt ordinärt förfarande och ett vanligt sätt att förvärva mark för stat och kommun. Hur vi ser på det kan jag

sammanfattningsvis säga genom att citera bara ett par meningar ur motionen 1762: "Allmän enighet råder om kommunernas rätt att för samhällsbyggande förvärva, även tvångsvis, enskilt ägd mark. Vi uppfattar dock markförvärv inom expropriationslagstiftningens ram som extraordinära och anser att expropriation endast får tillgripas när det är av avgörande betydelse för samhällets utbyggnad, och då endast under absoluta rättssäkerhetsgarantier."

Alltså, fru talman: Vi accepterar expropriationen, men den skall ske bara när det är av avgörande betydelse för samhällets utbyggnad och under absoluta rättssäkerhetsgarantier.

Jag avser att i mitt inlägg i huvudsak beröra två frågor i den nu aktuella propositionen, nämligen de som gäller domstolens processledning och problemen med ersättning för vissa rättegångskostnader.

Här föreslås nu i 5 kap. 12 § att fastighetsdomstolen enligt huvudregeln skall vara skyldig att meddela s. k. utredningsbeslut, vilket då skall innehålla gränserna för den bevisning som bör förebringas i målet. Part som förebringar utredning i strid med beslutet skall enligt 7 kap. 1 § inte få ersättning för den kostnaden för så vitt inte utredningen trots allt kommer att ha betydelse för utgången i målet.

Det steg som man tar genom det här förslaget tycker jag tyder på att det är ett led i en ganska tydlig utveckling, nämligen att statsmakterna vill minska det skydd som tidigare har funnits för den enskilde att kunna ta till vara sina rättigheter när tvångsförvärv av mark från det allmännas sida av en eller annan anledning blir aktuellt.

Vid det beslut om ändringar i expropriationslagstiftningen som riksdagen fattade för ungefär ett år sedan gjorde vi från moderata samlingspartiets sida gällande att den utvidgning som då skedde var betänkelig inte minst ur rättssäkerhetssynpunkt. Jag tillät mig att i kammardebatten då framhålla — särskilt mot bakgrund av den ändrade bevisbördefördelningen i allmänhet och de ändrade värderingsreglerna för att förebygga oförtjänt värdestegring vid expropriation för tätbebyggelseändamål — att det framkom en klar tendens att på det expropriationsrättsliga området inskränka och försvåra den enskilde individens möjligheter att ta till vara sin rätt gentemot en mycket stark statsmakt och mycket starka kommuner.

Om beslutet i dag genomgående blir det som civilutskottets majoritet föreslår, fortsätter nu den tendens jag påpekade i fjol.

Som skäl till bestämmelserna om utredningsbeslut har anförts en önskan att vilja komma till rätta med långa handläggningstider och oproportionellt höga rättegångskostnader i expropriationsmål. Det är en strävan som förtjänar allt stöd, men den får inte innebära införandet av bestämmelser som medför att enskilda individer kan befaras komma i kläm.

Både i den promemoria som utarbetats i justitiedepartementet och i propositionen antyds att det är den enskilde fastighetsägaren — sakägaren, expropriaten, vad vi nu kallar honom — som utnyttjar nu gällande regler på ett otillbörligt sätt och i en sådan omfattning att nya regler måste till. Men det stämmer inte med de uttalanden som har gjorts av dem som praktiskt sysslar med dessa frågor. Stockholms tingsrätt vänder

sig i sitt remissyttrande mot uttalanden om att sakägarnas vidlyftiga utredningar skulle vara en huvudanledning till lång handläggningstid och höga rättegångskostnader. Stockholms tingsrätt är väl landets största expropriationsdomstol, och dess erfarenhet och uppfattning torde därför väga tungt. Advokatsamfundet har den meningen att det är expropriationerna som i minst samma och sannolikt större utsträckning än sakägarna bidrar till den stora utredningsvolymen.

Nu gällande regler i rättegångsbalken för att styra processen och inskrida mot rättegångsmissbruk är enligt propositionen inte tillräckliga. Åtskilliga remissinstanser – domstolar och andra – har här en annan mening. Jag ber statsrådet Lidbom om överscende om jag erinrar om Svea hovrätts yttrande, trots att väl många minns att statsrådet i motsvarande debatt för ett år sedan i ganska klara ordalag uttryckte sin skepsis gentemot det remissyttrande som denna hovrätt då hade lämnat.

Det förslag som nu föreligger om att domstolen på ett tidigt stadium av expropriationsmålet skall avgöra vilken utredning som skall få förebringas kommer av sakägaren mycket lätt att uppfattas som en begränsning i hans möjligheter att lägga fram den utredning han anser erforderlig. Det är verkligen inte att stärka den enskildes tilltro till en domstols opartiskhet när sådana regler införs som tvingar en domstol att redan på ett mycket tidigt stadium i en process ange vilken utredning som parterna enligt domstolens bedömning då lämpligen bör införa i målet och sätta en gräns utöver vilken utredning inte får förekomma, i vart fall om parterna vill att kostnaderna för den skall behandlas som övriga rättegångskostnader.

Det är inte förvånande att många remissinstanser ställer sig avvisande till det här förslaget. Den föreslagna bestämmelsen blir än mer olämplig när den sätts i relation till den presumtionsbestämmelse beträffande expropriation för tätbebyggelse som infördes förra året och som nu föreslås vidgad så att den skall vara tillämplig vid all expropriation. Presumtionsbestämmelsen betyder ju att expropriaten måste vara beredd att föra fram en mycket stark utredning i vissa fall, om han skall ha möjlighet att bryta den presumtion som så att säga går honom emot. Nu skall tydligen domstolen på ett tidigt stadium ange vilken utredning som expropriaten får föra för att den skall bli ersättningsgill. Kan det verkligen vara rimligt att det organ, domstolen, som skall vara oväldigt och opartiskt skall göra sådana ställningstaganden under processen, det vare sig det anser det erforderligt eller inte.

Det kommer sannolikt i många fall att bli utomordentligt svårt för domstolen att överblicka utredningsbehovet i början av målet. Det medför uppenbarligen en risk för mindre väl underbyggda beslut. Domstolen kan – som jag tror att lagrådet också har påpekat – bli omedvetet bunden av sitt beslut. Det bör observeras att domstolen sedan inte får ändra sitt beslut annat än om särskilda skäl föreligger. Huvudregel är att omprövning inte skall ske. Jag vill särskilt säga det till herr Bergman, för av hans anförande fick jag den uppfattningen att domstolen ganska lätt kunde ta ett sådant beslut under omprövning. Det står i propositionen att det är olämpligt att frågan prövas flera gånger. Den inskränkning som just bestämmelsen om särskilda skäl innebär ökar

riskan för att ett som det sedan visar sig felaktigt materiellt utredningsbeslut måste kvarstå. Stadgandet hade därför vunnit på om det hade haft det innehållet att nytt beslut finge meddelas när skäl därtill föreligger.

Fru talman! Även om jag med hänsyn till de bestämmelser som redan finns inte anser införandet av begreppet utredningsbeslut erforderligt, hade det utan tvivel varit betydligt bättre om det lagts i domstolens hand att avgöra om det var behövt med ett sådant beslut i det konkreta fallet och att då domstolen kunde avstå från sådana beslut när de inte bedömdes som nödvändiga.

Nu gällande stadganden i rättegångsbalken, när det gäller domstolens möjligheter såväl att leda förberedelsearbetet och att avvisa icke erforderlig bevisning som att rättegångskostnadsvägen korrigerar part när denne yrkar ersättning för rättegångskostnad som av domstolen bedömts varit skäligen påkallad för tillvaratagande av partens rätt, är som jag ser det tillräckliga för att kunna komma till rätta med de processuella avarter som kan uppkomma i alla slags mål men som dock knappast kan sägas vara särskilt vanliga.

Fru talman! I ett expropriationsmål är fastighetsägaren praktiskt taget alltid utsatt för ett förfarande från det allmännas sida, ett förfarande som innebär att det allmänna tvångsvis vill förvärva fastighet eller en del av fastighet från en enskild. Det är den som vill expropriera som är den starka av parterna. Det är han som kan bestämma tid för expropriationen, omfattningen av den ävensom erbjuda villkoren. Det är den som vill expropriera som nästan alltid har erfarenhet av sådana här mål. Fastighetsägaren har det i regel inte. Han måste vända sig till andra för att få hjälp. Det vore därför all anledning att samhället var generöst mot den enskilde, som på intet sätt har gjort något för att konfrontationen – om jag kallar processen så – skall komma i gång, så att den enskilde åtminstone har en fair chans i reglerna om förfarandet och får goda möjligheter att hävda sina intressen.

Men reglerna håller successivt på att försämrats för den enskilde medborgaren. Möjligheterna att i vissa fall få ersättning för rättegångskostnaderna i högre rätt har tidigare minskats, presumtionsregler som fordrade en hög grad av utredning från den enskildes sida infördes i fjol, inskränkningar i rätten till ersättning för den utredningskostnad som den enskilde parten anser erforderlig sker genom den nu föreslagna lagen. Tillsammans taget ser jag detta som steg på en väg där man från regeringspartiets sida, från socialdemokratin, medvetet vill försvåra för medborgarna att utöva och medvetet vill urholka innehållet i den enskilda äganderätten.

Jag ber att få yrka bifall till reservationerna 12 b och 13, båda av herrar Wennerfors och Adolfsson.

Herr statsrådet LIDBOM:

Fru talman! Bara några få ting med anledning av de senaste anförandena.

Först och främst kan jag säga till herr Winberg att även jag betraktar expropriation som ett extraordinärt förfarande och icke som ett ordinärt förfarande. Det är närmast en självklarhet att om man är kommunalman

och skall skaffa mark för kommunens tätbebyggelse, så försöker man köpa marken. Expropriation tar man verkligen inte till om man inte är absolut tvungen.

Jag kan över huvud taget instämma i detta som herr Grebäck tidigare svarade oroliga moderater: Akta er för att bli alltför uppskrämda av expropriationslagstiftningen. Om nu någon hade några farliga socialiseringstankar i huvudet, så inte skulle han använda sig av expropriation för att socialisera mark! Det är något verklighetsfrämmande med denna skuggrädsla som kommer fram inför utvidgning av möjligheterna att exproprieras och de nya reglerna i övrigt.

Särskilt egendomligt är egentligen att man försöker framställa expropriation som om det var någonting som huvudsakligen angick villaägare. Inte exproprierar en kommun för att skaffa sig villafastigheter! Den exproprierar i normalfallet för att skaffa sig råmark för tätbebyggelse. Undantagsvis kan man få gå in i en stadskärna för saneringsändamål och sådant. Någon enstaka gång, i rent undantagsfall, kan man få ta en villa.

Nu nämner man uppskärmande exempel som förstoras till det oändliga från Tullinge osv. Det sägs: Där ser ni – en hel mängd villor togs på en gång och exproprierades! Men det är undantag att man är tvungen att exproprieras villafastigheter. Om i något enstaka fall en expropriation gått fram över en markbit där det ligger några stycken villor, så är det någonting som lika väl kunnat hända enligt äldre lagstiftning som enligt den här. Ta fallet Tullinge som exempel. Det kunde precis lika gärna ha handlagts enligt äldre bestämmelser om zonexpropriation. Det har ingenting att göra med det vi införde förra året.

När vi förra året diskuterade de nya reglernas hot mot villaägarna, frammanade man från moderat sida bilden av att den 1 januari 1972, när det blir så billigt och så lätt att exproprieras, då är det fara på taket för villaägarna. Vad hände? Har det varit någon ökning av antalet expropriationer? Har kommunerna rusat till civildepartementet och begärt tillstånd att få exproprieras villor? Självfallet inte! Detta är en skendebatt, och jag skulle vilja säga säkerligen i stor utsträckning en debatt mot bättre vetande.

Till sist bara en punkt till, om ersättningsreglerna. Det är naturligtvis av stor vikt att man ger ersättning på i princip någorlunda likvärdiga grunder, oavsett vem som drabbas av expropriationen. Det gör man också. En jordbrukare får, om expropriation skulle drabba jordbruksmark, så mycket pengar att han kan skaffa sig en likvärdig jordbruksfastighet – kanske inte en jordbruksfastighet med förväntningsvärden, spekulationsvärden på, om det till äventyrs var en sådan som exproprierades – men ändå likvärdig jordbruksmark. En villaägare behöver en något starkare garanti. Han är i den situationen att han måste ha en ur alla synpunkter likvärdig bostadsfastighet, och den regeln har också uttryckligen skrivits in.

Jag är ledsen, fru talman, om jag tidigare vek ut rätt mycket från ämnet expropriation. Men under rubriken expropriation behandlas huvudsakligen villägarnas förhållanden något som enligt min mening diskussionen i realiteten icke borde gälla.

Herr KARL BENGTTSSON i Varberg (fp):

Fru talman! Jag tar till orda med anledning av motionen 1761.

I debatten om expropriationslagen har vinsterna på mark enligt mitt förmenande blivit våldsamt överbetonade. Det är att beklaga att marklagstiftningen på det sättet bedöms i helt felaktigt perspektiv. I en artikel i finansstidningens senaste nummer visas med diagram ur officiella källor att råmarksvärdena betyder endast någon procent av boendekostnaderna. Man skall nog inte tro att vi med den nya lagen får några billigare bostäder, det verkar i varje fall för mig osannolikt.

Jag finner det oroande att vi i framtiden tycks få en mycket betänklig marklagstiftning här i landet.

Det hade varit mera framsynt, om vi ägnat mindre tid åt att jaga ekonomiskt ganska små markvinster och mera tid åt att tänka på de genomgripande förändringar som nu sker. Enskilda befogenheter och besittningskydd till fastigheter kommer bort i oanad omfattning. Myndighet och beslutande församlingar tar alltmera av makten och inflytandet i sin hand. Det gäller såväl inom bostadsbyggandet som inom näringsliv. En sådan behandling av markfrågorna kan få långtgående konsekvenser för oss alla.

Många invändningar riktades mot denna lagstiftning redan förra året. Årets förslag överensstämmer på många punkter med det förslag som riksdagen behandlade i fjol.

Ägare av jordbruk-rörelsefastigheter kan bli blottställda genom kommunala anspråk. Långt innan planändringar är aktuella, får bebyggda fastigheter tvångsköpas av en kommun. Besittningstryggheten blir inte längre vad den har varit med ett sådant system.

Kommunerna får tvångsrätt mot näringsidkare, som vill bygga enligt godtagna planer. Skyddet för enskild planering försvinner. Det kan få stora näringspolitiska konsekvenser, hur stora är inte ens utrett. Det är lika illa på den punkten nu som 1971.

Värderingen får grundas på gamla fastighetsvärden; ända till 15 år gamla värden kan godtagas. Den principen remissbehandlades inte 1971. Inte heller nu har vi fått någon riktig remissgranskning av detta. Ändå utsträcks principen nu till alla slags tvångsköp och begränsas inte enbart till tätbebyggelsemark.

De risker som drabbar alla som har hus och hem eller andra fastigheter genom detta, kan vi nog föreställa oss. Att man inte får igen sina pengar för ett fastighetsköp om huset senare exproprieras, är i varje fall fullt tänkbart med den nya lagens regler. Det blir stora risker med kreditgivningen. Belåningsvärdena sjunker, och det blir allt svårare för enskilda att underhålla sina hem och fastigheter och få kapital till den egna rörelsen. Konsekvensen av allt detta är inte tillfredsställande utrett.

Jag vill ta upp ännu en outredd fråga, och därtill en utomordentligt viktig sådan.

Är den lag vi nu tänker anta rimlig enligt vår rättsuppfattning? Stämmer den med Europakonventionens traktater om enskild egendoms skydd? Det finns verkligen anledning till betänksamhet på den punkten.

På s. 230 i propositionen heter det bl. a. om den nya lagens värderingsregler:

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

*Expropriationslag
m. m.*

”Den s. k. presumtionsregeln utgör ett ytterligare principiellt och praktiskt betydelsefullt undantag från marknadsvärdesprincipen.”

Samhället kommer alltså inte längre att betala normala priser för tvångsförvärv av egendom. Är inte detta en form konfiskation? Är det verkligen försvarbart att ta ifrån enskilda deras tillhörigheter till underpriser? Jag anser för min del att vi på den punkten borde haft en helt annan granskning och utredning.

Det finns ännu en viktig punkt, där grundlagen möjligen kan ha trätts för nära. Är det verkligen så att regeringen kan få medge expropriation och sedan bevilja kommunen uppskov med tillträde och betalning utan någon rimlig tidsgräns för uppskoven, för att referera till propositionen? Detta är ju utomordentligt allvarliga ingrepp i den enskildes besittningstrygghet. Får sådant verkligen ske utan att ersättning lämnas? Besittningsskyddet blir ju helt raserat för den enskilde i dessa fall. Han vet ju inte om han måste flytta inom några månader eller efter 20 år. Jag tror inte att sådana regler kan vara förenliga med rättssäkerhetens principer.

Det finns alltså många skäl att betvivla halten i denna lagstiftning. Jag skulle vilja påstå, att invändningarna är så stora och många – både av praktisk och av rättslig art – att vi kan få anledning att beklaga dem framöver. Jag finner det vara djupt oroande. En revidering syns mig redan nu motiverad.

I vår motion har vi begärt ändringar på väsentliga punkter i lagförslaget. Det gäller bl. a. tvångsrättens utformning och värderingsreglerna. Dessa förslag skulle åtminstone mildra de värsta verkningarna i avvaktan på en bättre lag.

Jag kommer, fru talman, att rösta på de reservationer som täcker de förslag som vi i vår motion föreslagit.

Med detta anförande, i vilket herrar Ringaby (m) och Lothigius (m) instämde, var överläggningen slutad.

Punkten 1

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 1 av herr Grebäck m. fl., och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Grebäck begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkan-

det nr 34 punkten 1 röstar ja,

den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 1 av herr Grebäck

m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Grebäck begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja – 199

Nej – 106

Avstår – 1

Punkten 2

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 2 av fröken Ljungberg och herr Adolfsson, och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Wennerfors begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkan-
det nr 34 punkten 2 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 2 av fröken Ljungberg
och herr Adolfsson.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens
ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Wennerfors begärde
rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna om-
röstning gav följande resultat:

Ja	—	265
Nej	—	38
Avstår	—	1

Punkten 3

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels
reservationen nr 3 av herr Grebäck m. fl., och förklarades den förra
propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Grebäck
begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkan-
det nr 34 punkten 3 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 3 av herr Grebäck
m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens
ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Grebäck begärde
rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna om-
röstning gav följande resultat:

Ja	—	157
Nej	—	148
Avstår	—	1

Punkten 4

Utskottets hemställan bifölls.

Punkten 5

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels
reservationen nr 5 av fröken Ljungberg och herr Adolfsson, och
förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad.
Sedan herr Wennerfors begärt votering upplästes och godkändes följande
voteringsproposition:

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

Expropriationslag
m. m.

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkandet nr 34 punkten 5 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.
Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 5 av fröken Ljungberg och herr Adolfsson.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Wennerfors begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja	—	267
Nej	—	38
Avstår	—	1

Punkten 6

Positioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 6 av fröken Ljungberg och herr Adolfsson, och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Wennerfors begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkandet nr 34 punkten 6 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.
Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 6 av fröken Ljungberg och herr Adolfsson.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Wennerfors begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja	—	265
Nej	—	38
Avstår	—	1

Punkten 7

Positioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 7 av herr Tobé m. fl., och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Tobé begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkandet nr 34 punkten 7 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.
Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 7 av herr Tobé m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Tobé begärde rösträk-

ning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja - 214
Nej - 87
Avstår - 5

Punkten 8

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 8 av fröken Ljungberg och herr Adolfsson, och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Adolfsson begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkandet nr 34 punkten 8 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.
Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 8 av fröken Ljungberg och herr Adolfsson.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Adolfsson begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja - 265
Nej - 38
Avstår - 1

Punkten 9

Utskottets hemställan bifölls.

Punkten 10

Propositioner gavs på bifall till 1:o) utskottets hemställan, 2:o) reservationen nr 9 a av herr Grebäck m. fl. samt 3:o) reservationen nr 9 b av fröken Ljungberg och herr Adolfsson, och förklarades den förstnämnda propositionen vara med övervägande ja besvarad. Då herr Grebäck begärde votering, upptogs för bestämmande av kontrapositionen ånyo de båda återstående propositionerna, av vilka den under 2:o) angivna förklarades ha flertalets mening för sig. Sedan herr Wennerfors begärt votering beträffande kontrapositionen upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren till kontraposition i huvudvoteringen angående civilutskottets hemställan i betänkandet nr 34 punkten 10 antar reservationen nr 9 a av herr Grebäck m. fl. röstar ja,
den det ej vill röstar nej.
Vinner nej har kammaren till kontraposition i nämnda votering antagit reservationen nr 9 b av fröken Ljungberg och herr Adolfsson.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Wennerfors begärde

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

Expropriationslag
m. m.

Torsdagen den
14 december 1972

Expropriationslag

m. m.

rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja	..	116
Nej	—	39
Avstår	—	151

I enlighet härmed blev följande voteringsproposition uppläst och godkänd:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkandet nr 34 punkten 10 röstar ja,

den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 9 a av herr Grebäck m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Grebäck begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja	—	157
Nej	—	114
Avstår	—	35

Punkten 11

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 10 av fröken Ljungberg och herr Adolfsson, och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Adolfsson begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkandet nr 34 punkten 11 röstar ja,

den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 10 av fröken Ljungberg och herr Adolfsson.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Adolfsson begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja	—	265
Nej	—	39
Avstår	—	1

Punkten 12

Utskottets hemställan bifölls.

Punkten 13

Propositioner gavs på bifall till 1:o) utskottets hemställan, 2:o) reservationen nr 11 a av herr Grebäck m. fl. samt 3:o) reservationen nr

11 b av herr Claeson, och förklarades den förstnämnda propositionen vara med övervägande ja besvarad. Då herr Grebäck begärde votering, upptogs för bestämmande av kontrapositionen ånyo de båda återstående propositionerna, av vilka den under 2:o) angivna förklarades ha flertalets mening för sig. Sedan herr Claeson begärt votering beträffande kontrapositionen upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren till kontraposition i huvudvoteringen angående civilutskottets hemställan i betänkandet nr 34 punkten 13 antar reservationen nr 11 a av herr Grebäck m. fl. röstar ja, den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren till kontraposition i nämnda votering antagit reservationen nr 11 b av herr Claeson.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Claeson begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja	—	115
Nej	—	21
Avstår	—	170

I enlighet härmed blev följande voteringsproposition uppläst och godkänd:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkandet nr 34 punkten 13 röstar ja, den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 11 a av herr Grebäck m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Grebäck begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja	—	157
Nej	—	111
Avstår	—	37

Punkten 14

Propositioner gavs på bifall till 1:o) utskottets hemställan, 2:o) reservationen nr 12 a av herr Grebäck m. fl. samt 3:o) reservationen nr 12 b av herrar Wennerfors och Adolfsson, och förklarades den förstnämnda propositionen vara med övervägande ja besvarad. Då herr Adolfsson begärde votering upptogs för bestämmande av kontrapositionen ånyo de båda återstående propositionerna, av vilka den under 2:o) angivna förklarades ha flertalets mening för sig. Sedan herr Adolfsson begärt votering även beträffande kontrapositionen upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

Expropriationslag
m. m.

Den som vill att kammaren till kontraposition i huvudvoteringen angående civilutskottets hemställan i betänkandet nr 34 punkten 14 antar reservationen nr 12 a av herr Grebäck m. fl. röstar ja, den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren till kontraposition i nämnda votering anlagit reservationen nr 12 b av herrar Wennerfors och Adolfsson.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Adolfsson begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja - 112
Nej - 42
Avstår - 151

I enlighet härmed blev följande voteringsproposition uppläst och godkänd:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkandet nr 34 punkten 14 röstar ja, den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 12 a av herr Grebäck m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Grebäck begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja - 157
Nej - 111
Avstår - 38

Punkten 15

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 13 av herrar Wennerfors och Adolfsson, och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Adolfsson begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkandet nr 34 punkten 15 röstar ja, den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 13 av herrar Wennerfors och Adolfsson.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Adolfsson begärde

rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja — 263
Nej — 39
Avstår — 3

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

*Ang. lotsavgifterna
för Mälarsjöfarten*

Punkten 16

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 14 a av herr Grebäck m. fl., och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Grebäck begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkan-
det nr 34 punkten 16 röstar ja,

den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 14 a av herr Grebäck
m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens
ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Grebäck begärde
rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna om-
röstning gav följande resultat:

Ja — 160
Nej — 113
Avstår — 31

Punkterna 17–19

Kammaren biföll vad utskottet i dessa punkter hemställt.

§ 5 Ang. lotsavgifterna för Mälarsjöfarten

Herr kommunikationsministern NORLING erhöll ordet för att besvara
herr *Enskogs* (fp) i kammarens protokoll för den 5 december intagna
fråga, nr 357, och anförde:

Fru talman! Herr Enskog har frågat mig vilken betydelse jag anser att
nuvarande lotsavgifter för Mälarsjöfarten har för villigheten att utnyttja
lots.

Den 1 januari 1971 ersattes den tidigare lotsavgiftsskyldigheten med
lotsfrihet. Samtidigt sänktes lotsavgifterna med i genomsnitt 25 procent.
Med undantag för tankfartyg och bulkfartyg med farliga laster, för vilka i
princip skyldighet föreligger att anlita lots i Mälaren och vissa andra
svenska farvatten, är det i dag således befälhavarens sak att avgöra om
lots skall anlitas. Självfallet har lotsavgifterna en inte oväsentlig betydelse
för villigheten att utnyttja lots såväl i Mälaren som i övriga svenska
farvatten.

I detta sammanhang vill jag framhålla dels att regeringen i april 1972
uppdragit åt sjöfartsverket att i samråd med naturvårdsverket utreda
frågor i samband med olje- och kemikalietransporter på svenskt inre

Torsdagen den
14 december 1972

*Ang. rabatterade
tågresor för uni-
versitetsstuderan-
de*

vatten, dels att redan i dag skyldighet föreligger att anlita lots för tankfartyg och bulkfartyg med farliga laster och att denna skyldighet inte som tidigare kan undgås genom erläggande av lotsavgift. Härvidlag har alltså skett en skärpning jämfört med tidigare system också i Mälaren.

Herr ENSKOG (fp):

Herr talman! Jag ber att få tacka för svaret.

Antalet grundstötningar av fartyg i Mälaren har under de allra senaste åren ökat mycket markant. Som väl är har ingen olycka inträffat av sådan art att sjöräddningen har måst anlitas under 1971–1972.

En av grundorsakerna till olyckorna torde vara att det är ca 30 procent färre trafikanter som utnyttjar lots i dag än det var för ett par år sedan. Anledningen härtill är uppenbar: Priset på lotsning är mycket högt - det kostar t. ex. i dag 4 060 kronor att lotsa en 4 500-tonnare från Landsort till Västerås tur och retur - och då är det givetvis frestande för befälhavarna att klara fartygen på egen hand, eftersom lotstväng i många fall inte föreligger.

Det relativt sett höga priset på denna sträcka beror på att den räknas som två lotsningar, och därför får man betala "starttaxa" två gånger. Det medför avsevärt högre avgifter än om det skulle räknas som en sträcka. Skulle man inte kunna räkna sträckan Landsort-Västerås som en enda lotsning trots att den berör två lotsdistrikt? En förändring enligt det förslaget skulle reducera totalavgiften med ungefär 50 procent.

Det har också antytts av representant för sjöfartsverket att den nuvarande konstruktionen är felaktig. Man har alltså genom en sådan taxepolitik sålt säkerhetssystemet i den säkra och fina Mälaren - och den kommer ju att bli ännu bättre när de pågående planeringarna och arbetena för rätning, breddning och fördjupning blir genomförda.

Är det verkligen förnuftigt att tillämpa en taxesättning för Mälaren som medför betydligt högre kostnader än för motsvarande sträckor i farvattnen t. ex. runt södra Sverige?

Under detta anförande övertog herr tredje vice talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 6 Ang. rabatterade tågresor för universitetsstuderande

Herr kommunikationsministern NORLING erhöi ordet för att besvara herr *Wijkmans* (m) i kammarens protokoll för den 7 december intagna fråga, nr 360, och anförde:

Herr talman! Herr *Wijkman* har frågat mig om jag anser att det är rimligt att, som SJ nu beslutat, utestänga stora grupper universitetsstuderande från förmånen att färdas på tåg till rabatterat pris.

Jag kommer under någon av de närmaste dagarna att ta emot representanter för olika grupper av studerande, bl. a. de vuxenstuderande. Det blir därvid tillfälle att ta del av deras synpunkter. Jag kommer

också att informera mig om grunderna för SJ:s ställningstagande. I avvaktan härpå är jag inte beredd att göra något närmare uttalande.

Herr WIJKMAN (m):

Herr talman! Jag tackar statsrådet Norling för svaret på min fråga.

Jag vill först deklarerat att det beslut som har fattats av SJ för någon vecka sedan i den här frågan för mig framstår som ganska orimligt. Enligt de uppgifter som studentkårernas organisationer lämnat har inga direkta överläggningar de senaste åren ägt rum mellan SJ och studentorganisationerna i den här frågan, och det missbruk som SJ hävdar förekommer i och med att tydligen en hel del personer i äldre åldersgrupper skulle utnyttja det här systemet borde man ha kunnat stävja genom åtgärder som vidtagits efter kontakter och underhandlingar.

Man kan fråga sig hur många som berörs av SJ:s beslut, om det nu går i verkställighet. Någon totalsiffra för hela landet över antalet studenter över 25 år föreligger inte i dag, men vid Stockholms universitet har man gjort en undersökning som visar att av 31 000 inskrivna studenter är 20 800 eller 66 procent över 25 år. Man kan väl räkna med att en del av dessa är s. k. passiva studerande, men en stor del av dessa två tredjedelar av de inskrivna torde vara studenter som studerar mer eller mindre på heltid, och de skulle alltså drabbas mycket hårt.

Detta beslut framstår som en mycket märklig åtgärd, och avsikten med min fråga har varit att få ett klarläggande uttalande från kommunikationsministern. Jag kan ha förståelse för om statsrådet i dag mot bakgrunden av uppvaktningar kommande vecka kanske inte vill uttala sig här i kammaren, men å andra sidan har statsrådet såvitt jag har sett i olika tidningar gjort deklARATIONER som tyder på att statsrådet inte delar SJ:s mening i detta fall. Frågan är då vad studenterna, som med stort intresse följer denna fråga, skall få för intryck. Vad skall de tro om framtiden? Och även om vi skulle avvakta ett senare ställningstagande från kommunikationsministern, vad ser statsrådet för möjligheter att ändra på detta enligt min mening mycket olyckliga beslut?

Herr kommunikationsministern NORLING:

Herr talman! Herr Wijkman är väl medveten om att jag, som jag sade i mitt svar, skall ta emot representanter för båda parter nästa vecka och att det beslut SJ har fattat gäller från den 1 juli nästa år.

Herr WIJKMAN (m):

Herr talman! Jag återkommer till de tidningsuppgifter under den gångna veckan som enligt mitt sätt att läsa tidningar utvisar att statsrådet där har antytt att han inte delar SJ:s mening. Och jag ber att få upprepa min fråga: Vilka möjligheter ser statsrådet att ändra på detta beslut? Jag är medveten om att det inte träder i kraft förrän den 1 juli 1973, men jag tror att denna fråga har så stort intresse för studenterna att de avvaktar ett snart besked från ansvarigt politiskt håll.

Överläggningen var härmed slutad.

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

*Ang. rabatterade
tågresor för uni-
versitetsstuderan-
de*

Torsdagen den
14 december 1972

Ang. statstjänstemans skyldighet att underkasta sig läkarundersökning

§ 7 Ang. statstjänstemans skyldighet att underkasta sig läkarundersökning

Herr statsrådet LÖFBERG erhöll ordet för att besvara herr Möllers i Göteborg (fp) i kammarens protokoll för den 7 december intagna fråga, nr 363, och anförde:

Herr talman! Herr Möller i Göteborg har frågat mig om jag är beredd att vidtaga åtgärder för att motverka felaktiga upplysningar om de nya bestämmelser i 1965 års författningar, vilka numera reglerar skyldighet för statstjänstemän att underkasta sig läkarundersökningar.

De regler som herr Möller syftar på finns i statstjänstemannalagen och i statstjänstemannastadgan. Motivuttalanden till denna lagstiftning finns i propositionen 60 år 1965. Det har inte kommit till min kännedom att myndigheterna har några svårigheter att tolka och tillämpa bestämmelserna. Jag anser mig därför för närvarande sakna anledning att vidtaga några åtgärder i frågan.

Herr MÖLLER i Göteborg (fp):

Herr talman! Jag ber att få tacka statsrådet Löfberg för svaret.

Statsrådet är emellertid illa underrättad. Det är upprörande att det ännu många år efter 1965 års ändringar i statstjänstemannalagen och statstjänstemannastadgan förekommer läkarutlåtande och uppenbarligen också att myndighet utgår från 1935 års bestämmelser. Jag syftar då på de regler som gäller om hur läkare skall utses, när undersökning skall ske då t. ex. fråga om mental sjukdom har uppkommit som kan föranleda att en statsanställd skall avstängas från sin tjänst.

Det var framför allt händelserna i samband med professor Selling som föranledde de nya bestämmelserna. Svante Nycander gör i sin klarläggande bok Avskaffa rättspsykiatrin följande väsentliga påpekande: "Det som uppörde så många i Sellingaffären var just själva beslutet om sinnesundersökning, att detta medel kunde tillgripas för att oskadliggöra en motståndare i en konflikt." Poängen med de nya bestämmelser som därefter kom till är att huvudundersökningen *inte* får utföras av läkare som anvisas av myndigheten där personen i fråga är anställd. Myndighetens verksläkare får *inte* automatiskt anvisas, eftersom misstanke om beroendeförhållande och partiskhet i princip då alltid kan föreligga, utan det är *socialstyrelsen* som skall utse läkare. Detta sägs mycket klart i 23 § i statstjänstemannastadgan av år 1965.

Det har utkommit en bok som heter Mentalsjukdomarna och lagen, och genom själva denna titel är det naturligt att man på läkarhåll använder den, när tjänstbarheten hos en statstjänsteman genom mental sjukdom kommer i fråga. I denna bok, som har utkommit i två upplagor, står det i båda upplagorna att verksläkaren kan utföra undersökningen.

Som jag nu direkt har påvisat – den här saken finns för övrigt med i riksdagstrycket i en interpellation som jag ställde till justitieministern den 24 mars i år, men denna angelägenhet föll inte inom hans departementsrevir – förekommer det och har det förekommit information som är vilseledande. Läkare och myndigheter gör naturligtvis så gott de kan, men denna missvisande information gör, eftersom lagtext och stadgar är litet

besvärliga att tolka – att det här skulle finnas anledning för statsrådet Löfberg att genom socialstyrelsen eller på annat sätt föra ut information om de bestämmelser som gäller. Jag vill mot bakgrund av vad jag här har påpekat fråga om inte statsrådet Löfberg nu är av en annan uppfattning än i det bleka svaret.

Herr statsrådet LÖFBERG:

Herr talman! Jag vill gärna ännu en gång understryka att det i författningstexten mycket klart är angivet hur myndigheterna skall förfara i en sådan här känslig fråga. Det underströk för övrigt också herr Möller i sitt anförande. Utöver lagtexten finns som vanligt att tillgå dels lagmotiv, dels rättspraxis och JO-uttalanden.

Herr Möller åberopar boken *Mentalsjukdomarna och lagen*, där det tydligen bl. a. redogörs för statstjänstemännens skyldighet att underkasta sig läkarundersökning. Herr Möller säger att den inte nämner någonting om 1965 års lagstiftning, som är – jag understryker det ännu en gång – klagörande på denna punkt. I boken hänvisas i stället, säger herr Möller, till äldre bestämmelser. Jag har inte tagit del av boken, men om det nu lämnas felaktiga upplysningar i den, så får väl det enligt vanliga regler stå för utgivarens eller författarens räkning. Jag tvivlar mycket starkt på att det har påverkat myndigheternas handläggning av sådana här ärenden. En statsmyndighet går givetvis till den aktuella författningstexten, och av den kan man klart utläsa vad som gäller. Herr Möller citerade det själv, och jag behöver inte ytterligare understryka det. Det är mot den bakgrunden, herr talman, som jag inte tycker att någon informationsverksamhet av det slag som herr Möller efterlyser för närvarande är nödvändig.

Herr MÖLLER i Göteborg (fp):

Herr talman! Jag kan inte hålla med statsrådet om själva slutsatsen. Det är klart att här finns lagtext, men vilka läkare anlitar en advokat eller annan jurist när det uppkommer fall, ibland ganska plötsligt? Våra lagar och stadgar är minsann ganska omfattande och svåra att hitta i, något som jag har påpekat, inte minst på den här punkten. Har man handböcker som kommit ut i t. o. m. mer än en upplaga och som gäller just de juridiska förhållandena och mentalsjukdomarna, går man förstås – det ligger mycket nära till hands – just till dem. Visserligen finns en annan ändring av år 1965 med i sammanhanget, men det sågs på den aktuella punkten: ”– – –, såvida inte verksläkaren utför undersökningen”. Det innebär att det lätt blir fritt fram för det felaktiga beteendet. Jag har t. o. m. med mig ett läkarutlåtande från den 26 mars 1971, som refererar till ett läkarintyg av den 30 december 1969, och där hänvisas till att myndigheten begärt undersökningen utförd enligt 1935 års kungörelse i fråga om just tjänstbarhetsintyg.

Det är alltså uppenbarligen så att man måste få fram information att dessa bestämmelser gör det nödvändigt att gå opartiskt till väga så som lagstiftaren och regeringen i stadgan tänkt sig. Det gäller att i praktiken följa upp och genomföra de strävanden till ökad rättssäkerhet för de mentalhandikappade eller påstådda sådana som 1965 års regler om

Torsdagen den
14 december 1972

*Ang. beredskapen
mot oljekatastrofer
i Nordsjön*

tjänstbarhetsutredning innebär.

Eftersom socialstyrelsen lätt kan bli inkopplad på denna fråga, som ytterst gäller 300 000 statstjänstemän, är det angeläget att det blir en god information om dessa bestämmelser.

Herr statsrådet LÖFBERG:

Herr talman! Herr Möller säger att det kan vara svårt för människorna att ta del av dessa bestämmelser. Till det vill jag bara lägga att det är myndigheterna som förordnar läkaren – i detta fall socialstyrelsen.

Jag vill gärna än en gång understryka att det är klart utsagt i författningstexten vilka regler som gäller. I likhet med alla andra lagar och författningar trycks tjänstemannaförfattningarna i Svensk författningssamling. Dessa lagar och bestämmelser finns också intagna i publikationen Författningar om statligt reglerade tjänster, som utges varje år av statens avtalsverk. Den boken finns säkerligen hos alla myndigheter. Förarbetena till statstjänstemannalagen är tillgängliga både i riksdagstryck och i Nytt juridiskt arkiv. Jag vill också nämna att det under de senaste åren från trycket kommit flera privata kommentarer till lagen.

Dessutom förekommer undervisning i tjänstemannarätt i kurser för statsanställda som statens personalutbildningsnämnd ordnar. Myndigheternas informationsbehov – och det är alltså framför allt det den här frågan gäller – bör därför vara väl tillgodosett. Jag kan för närvarande – jag upprepar det – inte se något behov av en sådan information som herr Möller efterlyser.

Herr MÖLLER i Göteborg (fp):

Herr talman! Vi kommer tydligen inte längre i den här frågan. Den ena sidan litar på officiellt tryck, utbildningskurser och några andra saker, medan jag säger att ett standardverk för läkare på detta område dess värre i bland blivit vägledande och därför är mycket väsentligt.

Men vi får väl nöja oss med statsrådets uttalanden, gjorda här i debatten nu tre gånger, om att lagtexten är klar och givetvis skall tillämpas, så att socialstyrelsen förordnar läkaren. Vi får hoppas att socialstyrelsen på läkarkonferenser och i andra sammanhang nu uppmärksammar riskerna för felaktigheter, så att dessa förhållanden inte får fortsätta opåtalade år efter år som nu dess värre skett, med felaktig undersökning utförd även årtal efter den 1 januari 1966.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 8 Ang. beredskapen mot oljekatastrofer i Nordsjön

Herr civilministern LUNDKVIST erhöi ordet för att besvara herr Åbergs (fp) den 17 oktober framställda interpellation, nr 160, till herr kommunikationsministern, och anförde:

Herr talman! Herr Åberg har frågat kommunikationsministern dels vilken beredskap för snabbt ingripande om en allvarlig olycka skulle

inträffa – som för närvarande finns uppbyggd av de länder som exploaterar olja på kontinentalsockeln i Nordsjöområdet, dels, om denna beredskap enligt svenska regeringens bedömande är bristfällig, huruvida kommunikationsministern då är beredd att ta initiativ till ett samarbete i syfte att skydda den svenska västkusten mot oljekatastrofer.

Interpellationen har överlämnats till mig för besvarande.

De närmast berörda länderna, Storbritannien, Danmark och Norge, är sedan några år i färd med att bygga upp en organisation för detta ändamål innefattande operativa ledningsorgan, utrustning till bekämpningsfartyg, depåer med oljebekämpningsmateriel etc. I vad gäller svensk beredskap mot oljeutsläpp till sjöss har som bekant en sådan varit under uppbyggnad i kustbevakningens regi sedan 1970. Uppbyggnaden beräknas vara genomförd under de närmaste åren.

Mellan samtliga Nordsjöländer finns sedan 1969 ett avtal – det s. k. Nordsjöavtalet – om ömsesidig hjälp med oljebekämpningsinsatser vid större oljeföroreningar till sjöss, till vilket avtal även Sverige är anslutet. Avtalet föreskriver bl. a. rapportering till berörda stater av större oljeföroreningar till sjöss.

Ett avtal av samma innebörd som Nordsjöavtalet har hösten 1971 ingåtts mellan de nordiska länderna. Detta avtal föreskriver bl. a. ett direkt samarbete mellan de myndigheter i respektive länder som är ansvariga för åtgärder mot oljeföroreningar (den s. k. Köpenhamnsöverenskommelsen). Gemensamma överläggningar mellan de centrala nordiska myndigheterna för oljebekämpning till sjöss har hittills ordnats både i Sverige och i Finland, och överläggningar planeras att äga rum nästa år i Danmark och Norge.

Jag vill i sammanhanget även nämna att den brittiska regeringen inbjudit till en konferens i London under mars nästa år om bl. a. säkerhetsfrågor och strandskydd i samband med utvinning av olja från havsbotten.

De hittills förda överläggningarna har framför allt resulterat i överenskommelser om hur det operativa samarbetet skall äga rum vid gemensamma oljebekämpningsaktioner till sjöss. Vidare har tillfälle härigenom skapats för ett ömsesidigt, ingående informationsutbyte om i respektive land befintlig och planerad oljebekämpningsmateriel, erfarenheter beträffande bekämpningsmetoder m. m.

För den händelse en större olyckshändelse skulle inträffa vid något av oljeborrtoinen eller oljeborrplattformarna i Nordsjön, har man anledning räkna med att erforderliga åtgärder kommer att vidtas för att så snabbt som möjligt få haveriet under kontroll. Skulle händelsen leda till ett större oljeutflöde, är förutsättningarna för gemensamma oljeskadebegränsande insatser täckta i första hand genom Nordsjöavtalet och vad avser Skagerack dessutom genom Köpenhamnsöverenskommelsen.

I vad gäller den svenska västkusten kan det naturligtvis inte uteslutas att ett oljeutsläpp från borrhölen i Nordsjön kan driva in via Skagerack mot Sverige. Härvid bör man dock beakta att det under förutsättning att det hela tiden råder friska vindar med ogynnsamma riktningar skulle ta 2–4 veckor för ett oljebälte att driva från exempelvis Ekofisk till bohuslänska kusten. Under en så förhållandevis lång tidsperiod bör

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

*Ang. beredskapen
mot oljekatastrofer
i Nordsjön*

Torsdagen den
14 december 1972

*Ang. beredskapen
mot oljekatastrofer
i Nordsjön*

omfattande åtgärder mot utsläppet ha hunnit vidtas i enlighet med de träffade överenskommelserna.

Ett oljeutsläpp av detta slag erbjuder i princip inte svårare eller annorlunda problem än de för vilka den svenska oljeskyddsberedskapen till sjöss i dag byggs upp. Med hänsyn härtill och till att regelbundna internordiska överläggningar i oljeskyddsfrågan förekommer, anser jag att ytterligare åtgärder för närvarande inte är påkallade.

Herr ÅBERG (fp):

Herr talman! Jag vill först tacka civilminister Lundkvist för svaret på min interpellation. Det är utan tvivel mycket värdefullt att statsrådet relativt ingående har redovisat vad som för närvarande görs såväl från de närmast ansvariga länderna, alltså de vilka själva utvinner oljan, som från andra länder vilka direkt blir berörda om och när en olycka inträffar. Naturligtvis ligger ansvaret i första hand på länder som Storbritannien, Norge och Danmark.

Men – statsrådet Lundkvist – kan man säga att "förutsättningarna för gemensamma oljeskadebegränsande insatser (är) täckta i första hand genom Nordsjöavtalet – – –"? Detta gäller väl knappast ännu? Jag måste erkänna att jag något oroas av statsrådets besked att dessa länder – alltså England, Norge och Danmark – är "i färd med att bygga upp en organisation för detta ändamål – – –". Man måste ju då fråga sig när denna organisation är färdig. Att det är bråttom talar ju allting för, bl. a. det förhållandet att för närvarande 30 nya oljeborrtror är under byggnad på olika håll i världen, samtliga för placering i Nordsjön, ett av världens stormigaste hav.

I ett svenskt radioprogram lämnades häromdagen vissa uppgifter från en ingenjör med stor erfarenhet av oljeborrningar, vilka uppgifter var ganska alarmerande. Visserligen trodde han ju inte att risken för katastrofer skulle vara särskilt stor, men han medgav att risken är betydligt större i Nordsjön än på de flesta håll i världen där utsjöborrningar förekommer. Men samtidigt påstod han att man på sakkunnigt håll räknar med att Nordsjön redan år 1975 skall inta platsen som ett av de viktigaste oljeproducerande områdena i världen. Den utvecklingen tycks alltså gå mycket snabbt. Det gäller ju därför att beredskapsarbetet med skadeskyddet går ännu snabbare. Att Sverige därvid inte kan spela någon huvudroll är jag på det klara med. Men det är ju viktigt att de oljeproducerande länderna uppmanas att skynda på. Eftersom ju också vi är med i det s. k. Nordsjöavtalet, finns det ju här vissa möjligheter till påtryckningar från svensk sida. Men, som sagt: När kan man räkna med att beredskapsorganisationen är utbyggd med lämpliga fartyg och fullständiga utrustningar till dessa, med depåer av oljebekämpningsmateriel av alla slag, osv.?

Beträffande Köpenhamnsöverenskommelsen alltså det nordiska samarbetet på området – sade civilministern att överläggningar planeras till nästa år i Danmark och Norge. Kommer dessa överläggningar till stånd före eller efter förhandlingarna inom Nordsjöavtalets ram?

Det har ibland ifrågasatts om det är realistiskt att räkna med att olja, vid en större katastrof i Nordsjön, skulle kunna driva in till den svenska

kusten. Jag noterar att statsrådet Lundkvist har samma uppfattning som jag, att denna risk finns. De undersökningar som gjorts av norska Fiskeridirektoratet beträffande strömmarna i Nordsjön är ganska intressanta. Från oljeplattformen Gulfpride inom Ekofiskområdet har man under ca 2 års tid satt ut i havet plastade brevkort, som av strömmarna förts till olika platser runt Nordsjön. Av de 6 000—7 000 som hittills sänts i väg har drygt 400 återfunnits. Ett mycket stort antal av dessa har tillvaratagits på den danska västkusten. Vissa av dem har återfunnits vid kusterna av Storbritannien och Holland. Härnäst hittades ett dylikt kort vid Hönö i Göteborgs skärgård. Naturligtvis sker återfinnandet lättare på de danska sandstränderna än exempelvis på Bohuskusten, men att risken för att löskommen olja också skall drabba vår västkust kan ju anses vara bevisat.

Men även om vi skonar från större katastrofer är tydligen risken för nedsmutsning av Nordsjön och dess angränsande kuster ganska stor. Enligt uppgifter som lämnades av Dr Gunther Weichart från Tyska hydrografiska institutet i Hamburg vid ett föredrag som han höll i samband med utställningen "Världen, Vattnet och Vi" i somras i Jönköping, räknar man med att mellan 50 000 och 100 000 ton olja varje år släpps ut från fartyg — medvetet eller inte — inom Nordsjöområdet. Då oljeproduktionen blir fullt utbyggd inom Ekofiskområdet beräknas att det — om man så får säga — "normala spillet" från denna produktion kommer att uppgå till ungefär samma kvantiteter, alltså en fördubbling av nedsmutsningen. Även detta skapar ju problem, men naturligtvis inte av samma omfattning som om en katastrof inträffar. Det är i första hand på grund av risken att sådana skall kunna inträffa, som en fullständig och snabb beredskap måste finnas.

Än en gång tackar jag för svaret på min interpellation, men jag hoppas ju att statsrådet Lundkvist kan ge mer förtydligande svar på de frågor som jag ställde i början av detta anförande.

Herr civilministern LUNDKVIST:

Herr talman! Hur de bägge överläggningarna som nämndes förhåller sig till varandra i tiden kan jag tyvärr inte svara på i dag, därför att det ännu inte är bestämt.

Vad beträffar frågan när det kan tänkas att man i de andra länderna har en organisation färdiguppyggd, som vi skulle kunna betrakta såsom allmänt tillfredsställande med hänsyn tagen till den säkerhet vi vill uppnå, kan jag inte heller där svara för mera än för vårt vidkommande. Vi räknar med att om några år ha vår oljeskyddsberedskap fullt utbyggd. Inom ramen för de överläggningar som nu pågår och med hänvisning till de avtal vi har träffat får vi naturligtvis möjligheter att verka aktivt för att den organisation som vi gemensamt skall svara för skall bli så effektiv som möjligt. Hur snabbt organisationerna i de andra länderna kan komma att bli färdiga blir självfallet beroende av de anslag som kan tillskjutas i respektive land. Från svensk sida skall vi i varje fall göra vad vi kan i samband med överläggningarna för att understryka angelägenheten av att vi så snabbt som möjligt får effektiva organ och effektiva möjligheter att möta de risker som Nordsjöoljan utan tvivel kan innebära för våra kuster.

Överläggningen var härmed slutad.

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

*Ang. beredskapen
mot oljekatastrofer
i Nordsjön*

Torsdagen den
14 december 1972

Ang. oljeskyddsberedskapen för Vänern

Herr civilministern LUNDKVIST erhöll ordet för att besvara herr Jonssons i Alingsås (fp) den 1 november framställda interpellation, nr 205, och anförde:

Herr talman! Herr Jonsson i Alingsås har frågat mig *dels* om jag kommer att föreslå åtgärder i syfte att åstadkomma ett effektivt oljeskydd i Vänern, innefattande bl. a. en kustpostering, *dels* om ett sådant förslag kan förväntas till 1973 års vårriksdag.

Jag vill inledningsvis kort redovisa hur oljeskyddsberedskapen för Vänern i dag är anordnad.

Länsstyrelserna i Älvsborgs, Skaraborgs och Värmlands län har gemensamt fastställt en beredskapsplan för oljeskydd på Vänern med tillämpning fr. o. m. den 1 juli 1970. Planen, som är avsedd att tillämpas vid oljeutsläpp på öppet vatten, omfattar ledningsorganisation och åtgärds-kalender samt en förteckning över materiel som finns tillgängligt för oljebekämpning. Förteckningen revideras varje år.

Vid de tillfällen då planen tillämpats har det varit fråga om utsläpp av tämligen ringa omfattning. Planen har fungerat tillfredsställande och effektiva motåtgärder har kunnat vidtas.

Herr Jonsson hänvisar i sin interpellation till räddningstjänstutredningens förslag att ansvaret för oljeskyddsberedskapen skall ankomma på tullverkets kustbevakning. Utredningens förslag innebär att kustbevakningen skall anlita förslagsvis brandkårerna i Vänersborg, Mariestad och Karlstad för bekämpningsinsatserna. Länsstyrelserna i Vänerlänerna samt Vänersborgs, Mariestads och Karlstads kommuner har lämnat utredningens förslag utan erinran. Generaltullstyrelsen anser i sitt remissyttrande att en förutsättning för att kustbevakningen skall ha ansvaret för oljebekämpningen i Vänern är att en kustpostering inrättas. Sker inte detta bör enligt styrelsens uppfattning länsstyrelserna och kommunala organ ansvara för såväl planläggning som den operativa verksamheten i dess helhet.

När man skall bedöma omfattningen av den oljeskyddsberedskap som behövs för Vänern, måste man enligt min uppfattning göra detta med hänsyn till det tanktonnage som trafikerar dessa farvatten. Herr Jonsson påpekar att såväl antalet fartyg som tonnagens storlek kommer att öka när utbyggnaden av Trollhätte kanal blir färdig. Utbyggnaden, som beräknas bli klar under år 1974, kommer dock inte att medge att fartyg med större lastförmåga än ca 3 500 ton kan passera in i Vänern. Några stora fartyg kommer alltså inte heller efter utbyggnaden att trafikera farvattnen.

Jag vill då konstatera att den helt övervägande delen av de tankfartyg som trafikerar Vänern är svenska fartyg. Under vart och ett av åren 1970 och 1971 transporterades sålunda 1,6 miljoner ton oljeprodukter, varav svenskt tanktonnage i inrikes fart svarande för 1,5 respektive 1,4 miljoner ton. Även de fartyg i utrikes fart som trafikerar Vänern är i stor utsträckning svenska. Jag vill hänvisa till den effektiva kontroll vi har över det svenska tanktonnaget i fråga om fartygens konstruktion och säkerheten ombord. Jag vill vidare erinra om att Kungl. Maj:t den 21 april

i år har uppdragit åt sjöfartsverket att i samråd med naturvårdsverket utreda frågor i samband med olje- och kemikalietransporter på svenskt inre vatten. Utredningen skall omfatta bl. a. utarbetande av förslag till trafik- och säkerhetsföreskrifter och andra åtgärder som från miljöskyddssynpunkt kan anses nödvändiga.

Frågan om en kustpostering bör inrättas i Vänern får bedömas i anslutning till det slutliga ställningstagandet till räddningstjänstutredningens betänkande. Arbetet i departementet är inriktat på att en proposition i ämnet skall läggas fram för 1973 års vårriksdag.

Herr JONSSON i Alingsås (fp):

Herr talman! Jag tackar civilminister Lundkvist för det utförliga svaret. Jag tar det som ett positivt besked, då det ger löfte om en proposition till våren. Jag hoppas också att det blir förslag som kan ge våra vatten och kuster ett fullgott skydd mot oljeutsläpp och andra svårhanterliga ämnen som förstör vattendragen både ofta och svårt.

Tillförseln av föroreningar till havs och på sjöarna måste begränsas så att vattensystemens självrening inte sätts ur spel. De ekologiska systemen är också i Vänern ytterst känsliga, och det är angeläget att ett utbyggt oljeskydd kommer till stånd innan någon riktigt svår olycka inträffar. Riskerna är ju uppenbara, och tillbud har inte saknats. Nu sägs det i svaret att de utsläpp som förekommit är av ringa omfattning, men det kanske är en värdering som är alltför försiktig.

I rapporten till Nordiska oljeskyddsunionen avseende år 1971 framgår det att det skett ett 10-tal utsläpp i Vänern nämnda år. I mindre än hälften av fallen har fartygen ertappats. Många kommuner har sitt vattenintag från Vänern. Trollhättan och Vänersborg har upprepade gånger fått sin vattenförsörjning hotad. Sådana tillbud skedde då en västtysk 600-tonnare grundstötte 15 km nordost om Vänersborg, och i augusti i fjol inträffade att ett oljebälte siktades vid Gälleudde. Den nordliga vinden drev dock oljan nästa dag i höjd med Hjortens udde, och därigenom var faran för Vänersborg över för denna gång. Så sent som för fjorton dagar sedan inträffade ett allvarligt olyckstillbud i Otterbäcken, då en cistern läckte ut. Om det var olycka eller sabotage låter jag vara osagt, men det understryker den tendens och de behov som finns: fler olyckor respektive att allt större bekämpningsinsatser synes bli nödvändiga.

Nu säger statsrådet att det är fråga om svenska båtar, dvs. båtar som underkastats den hårdare kontroll som sker med det svenska tanktonnaget än som sker med båtar under annan flagg. Statsrådet menar att det inte rör sig om stora fartyg. Jag är dock av annan uppfattning. Båtar på 3 500 ton är kanske inte de allra största, men en sådan båt totalhavererar i Vänern skulle medföra en katastrof av oanade mått.

Till detta kommer att den kanalfördjupning som sker i Trollhätte kanal innebär att större fartyg än nu kommer att gå in i Vänern. Dessutom kommer den förmodligen att innebära – relativt sett – en stark ökning av antalet utländska båtar, som inte är underställda den stränga kontroll som sker med de svenska båtarna.

Även om totalhaveri inte är så troligt så finns risken. Även betydligt

Torsdagen den
14 december 1972

*Ang. oljeskyddsbe-
redskapen för
Vänern*

mindre utsläpp ger ju stora skador, speciellt i en insjö där vattenomloppet är begränsat. Därtill kommer känsligheten bl. a. på grund av att många kommuner har sin vattenförsörjning från Vänern.

Det motiverar att beredskapen blir betydande och får rejäla resurser. Det krävs en ordentlig organisation och samordning. Det får man bäst genom en kustpostering. Det går inte att framgångsrikt dela upp ansvaret på många händer. Svaret får förhoppningsvis tolkas så – som jag ser det – att statsrådet Lundkvist delar den uppfattningen, eftersom statsrådet inte framfört invändningar mot denna tankegång i generaltullstyrelsens remissvar i anledning av räddningstjänstutredningens förslag.

Jag tackar än en gång för svaret och hoppas på en snabb lösning av dessa problem som berör både sjöfarten i Vänern och kommuner i Vänerlandskapen.

Herr civilministern LUNDKVIST:

Herr talman! För att inga missförstånd skall uppstå vill jag påpeka att jag naturligtvis inte har stått här och lovat en kustbevakning i Vänern. Jag har sagt att frågan får prövas när vi tar ställning till räddningstjänstutredningens förslag.

Men man skall naturligtvis ha en oljeskyddsberedskap som svarar emot de risker som man bedömer att det finns i Vänern för oljeutsläpp, så att man kan bekämpa eventuella oljeutsläpp.

Detta blir en avvägningsfråga mellan å ena sidan de risker vi löper och å andra sidan de kostnader vi skall engagera samhället i.

Herr JONSSON i Alingsås (fp):

Herr talman! Statsrådet säger att jag inte får ta det sagda som ett löfte att det skall ordnas en kustpostering, men han lovar en seriös prövning. Det ger mig ändå goda förhoppningar.

Statsrådet nämnde i sitt svar att den beredskapsplan som nu finns för oljeskyddet och som gäller från 1 juli 1970 – den omfattar länsstyrelserna inom Älvsborgs, Skaraborgs och Värmlands län – tillämpas så att man svarar för oljeutsläpp som inträffar på öppet vatten, och den omfattar också ledningsorganisation, åtgärdskalender samt materielförteckning.

Men det blir ändå så att den operativa verksamheten får skötas av de lokala brandkårerna. Dessa kårers personal har inte alltid en relevant utbildning, och samarbetet kan hänga i luften. Gränschefen säger i sitt yttrande i generaltullstyrelsens remissvar: "Behovet av sjöutbildad och i oljebekämpning tränad personal med möjlighet att initiera snabba och adekvata åtgärder vid oljeutsläpp till sjöss kan enligt styrelsens mening tillgodoses endast genom inrättande av en kustpostering i Vänern."

Jag vill bara tillägga att en kustpostering skulle då bli den fasta punkten dit samordningsfrågor och utbildning skulle kunna knytas.

Den skulle också kunna ägna sig åt andra uppgifter än det rena oljeskyddet och följa upp saker som nu inte sker, t. ex. tullbevakning -- den internationella sjötrafiken kommer alltmer -- där man nu är hänvisad till bilpatruller och landbevakning, medan sjösidan är så att säga oförsvard. Sjöräddning kan vara en annan uppgift, kontroll av småbåtar, sjö- och fisketillsyn, som kontinuerligt skulle kunna ske.

Den plan som nu finns organiserad av länsstyrelsen innehåller inte resurser för ett fullgott skydd. Jag upprepar att det är angeläget med en skyndsam lösning av dessa frågor.

Herr civilministern LUNDKVIST:

Herr talman! Det kanske skall påpekas att när det gäller behovet av personell och annan utrustning vid vissa tillfällen är det inte uteslutet -- även när länsstyrelserna svarar för organisationen -- att också kustbevakningen medverkar. Generaltullstyrelsen har sagt i sitt remissyttrande att man vid sådana tillfällen snabbt kan transportera den typen av resurser till ett sådant här område, om en olycka skulle inträffa. Dessutom står man naturligtvis till förfogande med hela den fortlöpande erfarenhet som man har av denna typ av arbete.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 10 Ang. sammanslagningen av glesbygdskommuner

Herr civilministern LUNDKVIST erhöll ordet för att besvara herr *Stjernströms* (c) den 9 november framställda interpellation, nr 216, och anförde:

Herr talman! Herr Stjernström har frågat mig om jag delar uppfattningen att de mest utpräglade glesbygderna har speciella svårigheter i fråga om avstånd och service vid förestående kommunsammanläggning samt om dessa alldeles speciella omständigheter kan motivera ett uppskjutande av sammanläggningen i sådana områden.

Det centrala innehållet i 1972 års beslut om ny kommunindelning är principen att den kommunala verksamheten bör samordnas inom områden som utgör från näringsgeografisk synpunkt sammanhållna regioner. Genom beslutet sattes kommunindelningsfrågan in i ett regionalpolitiskt, planeringspolitiskt och samhällsekonomiskt perspektiv.

Om samhället skall lyckas med uppgiften att föra en aktiv regionalpolitik för att trygga sysselsättningen, åstadkomma större jämlikhet olika bygder emellan och dessutom framgångsrikt tillgodose kraven på god miljö, behövs effektiva instrument för samhällsplaneringen och ett nära samspel mellan statliga och kommunala insatser i dessa hänseenden. För dessa olika former av samhällsplanering har kommunblocken mer och mer fått fungera som byggstenar. Kommunblocken är t. ex. de minsta planeringsenheterna i den regionala utvecklingsplanering som ligger till grund för det regionalpolitiska handlingsprogram, som har förelagts riksdagen i höst (propositionen 111 år 1972, bil. 1).

Det framhölls i propositionen 103 år 1969 om åtgärder för att fullfölja kommunindelningsreformen, att möjligheten att nå de samhälleliga mål, som det råder stor enighet om, måste vara avsevärt större i de block som färdigbildats till kommuner än i de block, där praktiskt taget inget samarbete förekommer.

Kommunindelningsreformen är alltså en avgörande förutsättning för den aktiva regionalpolitiken, som vi är överens om att samhället bör

Torsdagen den
14 december 1972

*Ang. sammanslag-
ningen av gles-
bygdkommuner*

bedriva.

Självfallet delar jag uppfattningen att de mest utpräglade glesbygderna har speciella svårigheter. Särskilda åtgärder har också vidtagits under senare år för att stödja glesbygdsbefolkningen i fråga om såväl sysselsättning som serviceförsörjning. I regeringens förslag till regionalpolitiskt handlingsprogram förutskickas förslag om ytterligare åtgärder till 1973 års riksdag bl. a. på grundval av glesbygdsutredningens förslag. En god serviceförsörjning i glesbygderna har varit ett viktigt motiv för regeringens förslag till uppbyggnad av den regionala strukturen.

Regeringen är sålunda beredd att på olika vägar inom ramen för regionalpolitiken söka förbättra levnadsbetingelserna för människorna i de glest befolkade delarna av landet. Sådana särskilda insatser utgör emellertid inte skäl för att avstå ifrån att fullfölja kommunindelningsreformen. Tvärtom är det nödvändigt att de samhälleliga insatserna kan utformas under positiv medverkan från kommunala enheter som är lämpade för detta ändamål. I annat fall skulle det bli nödvändigt att utforma åtgärderna utan stöd i en kommunal planering. Det vore enligt min mening till allvarig nackdel för den kommunala självstyrelsen.

Av vad jag sagt framgår att jag anser det vara angeläget att återstående kommunsammanslagningar i glesbygdsområdena kan komma till stånd samtidigt med övriga sammanläggningar.

Herr STJERNSTRÖM (c):

Herr talman! Jag ber att få tacka civilministern för svaret på min interpellation.

När regeringen 1969 efter segervalet genomdrev förslaget om tvångssammanslagning av kommunerna framfördes från den socialdemokratiska utskottsmajoriteten att till lagförslaget hade fogats ett par undantagsbestämmelser, som skulle innebära ett lämpligt mått av uppmjukning av sluttidpunkten för kommunindelningsreformens genomförande. I konstitutionsutskottets utlåtande nr 24, föranlett av propositionen 103 år 1969, framhålles bl. a. följande: "Vid sin bedömning av förslaget har utskottet fäst avseende vid att detta innefattar vissa undantagsbestämmelser. För det första skall länsstyrelserna kunna föreslå, att en sammanläggning skall helt utgå ur indelningsplanen, om det kan allvarligt ifrågasättas om den bör genomföras ens 1974. För det andra skall regeringen även utan sådant förslag från länsstyrelsernas sida kunna, om speciella omständigheter föreligger, underlåta att förordna om indelningsändring ens till årsskiftet 1973/74. Dessa undantagsregler kan enligt utskottets mening innebära ett lämpligt mått av uppmjukning av den i princip gällande sluttidpunkten för kommunindelningsreformens genomförande."

I det svar som statsrådet gett mig konstaterar han, att de mest utpräglade glesbygderna har speciella svårigheter. Jag undrar då vad som var innebörden i den speciella uppmjukning som utskottet pekade på 1969. Fanns det möjligen behov av att dämpa kritiken mot beslutet eller fanns det en reell innebörd i denna skrivning? Om så var fallet, borde väl rimligtvis uppmjukningen tillämpas när problemen är så besvärliga i glesbygderna och när många av de berörda människorna bestämt hävdar

att en kommunsammanslagning kan leda till väsentliga förändringar ur servicesynpunkt. Borde man inte dröja med tvångsgenomförandet och avvakta resultatet i de gamla glesbygdsområden där man redan har gjort sammanslagningar?

I sitt svar påminner statsrådet om att det centrala innehållet i 1962 års beslut om ny kommunindelning var principen om att den kommunala verksamheten borde samordnas inom geografiska områden, som fungerar som enheter ur arbetsmarknadssynpunkt, ur allmän servicesynpunkt, ur kommunikationssynpunkt och ur fritidssynpunkt. Jag betvivlar dock att den föreslagna sammanslagningen inom vissa glesbygdsområden följer denna mall. Om jag skulle ta Härjedalen som ett exempel, är det ju inte riktigt att påstå att västra Härjedalen är ett med den östra delen av landskapet sammanhållet område ur arbetsmarknadssynpunkt. Avstånden är alltför stora för att det skall vara möjligt, och de västra delarna av Härjedalen är utpräglade turistområden. Näringslivet bygger på turismen i mycket hög grad, och det är ett förhållande som inte gäller för de östra delarna av den tänkta storkommunen.

Man kan inte heller säga att dessa två delar av Härjedalen är ett sammanhållet område ur kommunikationssynpunkt. För den östra delen är det Sveg som är huvudorten medan man för den västra delen i mycket hög grad har resvägarna inriktade mot Östersund. Dessutom är det knappast troligt att de östra och de västra delarna av Härjedalen kan anses som en enhet ur fritidssynpunkt. Fritidsaktiviteter av olika slag finns i de båda områdena, och det kan knappast vara skäl att från den utgångspunkten genomföra en tvångssammanslagning

Ser man området slutligen ur allmän servicesynpunkt, är Härjedalen inget sammanhållet geografiskt område. Härjedalens kommun får 13 000 invånare på en 125 kvadratmil stor yta. Det är en yta som är fyra gånger så stor som Gotland, och i Härjedalens kommun rymms ledigt hela landskapet Skåne. Från Funäsdalen, som är huvudort i den västligaste delen, och till Sveg är avståndet 14 mil, och från en del ytterområden i den nya kommunen blir avståndet uppemot 20 mil till centralorten. Man måste väl ändå säga att det är ett orimligt förhållande. Det är inget exceptionellt för Härjedalen, utan det förekommer i andra glesbygdsområden också, men det bättrar inte upp saken.

Tännäs kommun är den i särklass största arbetsgivaren i västra Härjedalen, och man kan med visst fog befara, tycker jag, att servicen för befolkningen kommer att försämrats, när exempelvis hemsamaritverksamheten och byggnadsärendena skall skötas från Sveg. Nu kan man visserligen i en kommun inrätta filialkontor, men erfarenheterna hittills från 1970 års sammanslagningar visar att dessa filialkontor försvinner tämligen snart. Om man skulle tänka sig en filialverksamhet med önskvärd omfattning för att klara servicen till människorna i ytterområdena utan att försämrats den i förhållande till den nuvarande situationen, måste väl ändå, tycker jag, syftet med sammanslagningstvävet ha förfelats. Det var väl meningen att det skulle göras besparingar genom kommunsammanslagningen.

Jag skulle i det sammanhanget vilja ställa några frågor till statsrådet: Hur är nu erfarenheterna från de glesbygdskommuner som slogs samman

Torsdagen den
14 december 1972

*Ang. sammanslag-
ningen av gles-
bygdkommuner*

1970? Har man vunnit det man avsåg, när man beslutade om tvångs-sammanslagningar av kommunerna? Har man fått det effektiva instru-ment för samhällsplaneringen som man trodde sig kunna nå? Har effektiviteten ökat, dvs. har man uppnått samma service för en lägre kostnad utan att sänka standarden för vissa av invånarna i kommunen? Jag skulle sätta värde på om statsrådet ville ge ett besked på den punkten.

Kommunindelningsreformen har från regeringens sida motiverats med att kommunsammanslagningar är en avgörande förutsättning för att bedriva en aktiv regionalpolitik. Men om jag får fortsätta att hämta exempel från Härjedalen, så kan väl statsrådet inte förneka att den industriella utvecklingen i västra Härjedalen har varit god trots att man haft den gamla kommunen som planeringsenhet. Jag tänker närmast på Hede kommun. Den kommunen har utvecklats mycket kraftigt i industriellt avseende och är en av de få kommuner i Jämtlands län som de senaste åren ökat sitt befolkningstal.

Nu säger statsrådet i svaret att regeringen anser det angeläget att återstående kommunsammanslagningar i glesbygden kan komma till stånd samtidigt med övriga sammanslagningar, detta därför att det är nödvändigt att de samhälleliga insatser som behövs kan utformas under positiv medverkan från kommunala enheter som är lämpade för detta ändamål. Men det finns många kommunalmän och andra människor i de mest utpräglade glesbygdsområdena som inte anser att de nya storkommunerna, som omfattar områden på 125 kvadratmil, är de bästa i det avseendet, utan att det är bättre med enheter som spänner över mindre geografiska områden.

Tror inte statsrådet att kommunalmännen i de här områdena också har möjlighet att göra en bedömning? Skulle det inte då vara möjligt att från regeringens sida lyssna något mer till dessa människor som finns på fältet och som känner problemen i detalj? Om man ser till utvecklingen exempelvis i västra Härjedalen, kan det väl inte vara rättvist att säga att de nuvarande kommunerna saknar förmåga och möjlighet att bidra till en positiv utveckling och leda en aktiv lokaliseringspolitik i dessa glesbygds-områden.

I svaret sägs att om inte denna kommunsammanslagning kommer till stånd, skulle det bli nödvändigt att utföra dessa samhälleliga åtgärder utan stöd i en kommunal planering, och det vore enligt statsrådets mening till allvarig nackdel för den kommunala självstyrelsen. Men nog är det ändå att ta till en smula i överkant. Inte är väl de nuvarande kommunerna så totalt odugliga när det gäller att uträtta någonting i det avseendet. Man kunde kanske också tänka sig sammanslagningar som är något mindre långtgående just i dessa glesbygdsområden.

När jag läst svaret, måste jag tyvärr konstatera att det fanns inget mått av uppmjukning i propositionen. Utskottets påstående var felaktigt på den punkten. Propositionen innebar ett totalt tvång, och det måste jag konstatera i dag är ett bittert besked till människorna i de glesbygdcr jag har nämnt.

Torsdagen den
14 december 1972*Ang. sammanslag-
ningen av gles-
bygdskommuner*

Herr civilministern LUNDKVIST:

Herr talman! Jag vill först säga ett par ord om vad som var avsikten med den skrivning som finns i utskottets utlåtande i samband med det beslut vi fattade 1969. Avsikten med den skrivningen var inte att man inte skulle genomföra reformen i vissa områden i landet, utan avsikten var ju att i den mån det hade inträffat någonting sedan man bildade kommunblocken som motiverade en omprövning av blocken och som kanske t. o. m. skulle motivera att man inte gjorde en sammanläggning, så skulle den möjligheten finnas. Det är den typen av omprövningar som vi nu får göra, när sammanläggningarna sker, men det är inte fråga om något generellt avstående från att fullfölja reformen i vissa delar av landet.

När herr Stjernström vill försöka göra gällande att det skulle vara särskilt värdefullt och gynnsamt för glesbygdens kommuner om inte kommunindelningsreformen fullföljdes, förvånar det mig med tanke på den attityd hans parti ändå intar till regionalpolitiken. Jag kan självfallet inte stå här och nu försöka mig på att utvärdera vilka förändringar som har skett i alla kommuner som har gjort sammanläggningar sedan 1970. Vad jag emellertid kan säga är att om vi inte skapar någorlunda bärkraftiga kommunala enheter som får möjligheter att svara upp emot de regionalpolitiska insatser som skall göras från statens sida, kommer vi inte till rätta med den utveckling som vi numera är överens om att vi måste försöka vända, nämligen den snabba utflyttning som vi just har haft ifrån glesbygderna och som vi måste göra någonting åt.

Det skulle, herr talman, tarva en oerhört lång historia från min sida för att klarlägga alla de här tingen, men jag tycker att det är fel att jag här natten före den regionalpolitiska debatten skall börja den debatten. Det är väl bättre att det får anstå till i morgon, när den regionalpolitiska debatten skall gå av stapeln. Men jag har velat göra dessa antydningar och hänvisar i övrigt till de motiveringar som har angetts i mitt svar.

Herr STJERNSTRÖM (c):

Herr talman! Jag är väl medveten om att bärkraftiga enheter är en ganska viktig förutsättning för att bedriva regionalpolitik. Men vad jag betvivlar är att enheterna blir så mycket mer bärkraftiga av att man töjer ut dem över oändligt stora glesområden, som exemplet från Härjedalen vittnar om. Det är det jag betvivlar, och det är mot den bakgrunden som jag ställer frågan till statsrådet: Vad har man för erfarenheter från de områden där man har genomfört sammanslagningar? Det borde vara ganska rimligt, tycker jag, att man hade vissa erfarenheter utvärderade därifrån i dag och tog hänsyn till dem. Det är ju ändå en ganska skör livsgnista i många av de här områdena, och man får inte vidta så vidlyftiga åtgärder att det ytterligare försämrar situationen.

Nu säger statsrådet att den här undantagsbestämmelsen egentligen inte avsåg sådana här speciella omständigheter utan den skulle gälla under förutsättning att något extra hade inträffat efter det att kommunblocken var fastlagda. Jag tycker att det i och för sig har inträffat ganska många ting sedan dess. Vi har fått betydligt försämrade kommunikationer och försämrade förhållanden även i andra avseenden. Och det tycker jag också borde vara skäl för att skynda något långsammare, så att man

verkligen utvärderar den bästa modellen för en kommun i dessa områden. Det går inte att göra en mall som passar för både tätbebyggda områden och områden i de mest utpräglade glesbygderna.

Regeringen borde kunna ge ett svar på frågan vilka erfarenheter man har vunnit under de år som storkommunerna nu har fungerat i en del glesbygdsområden.

Herr CARLSSON i Vikmanshyttan (c):

Herr talman! I denna sena – eller tidiga – timme drar man sig för att medverka till att debatten blir lång. Men jag skall inte delta i regionaldebatten i morgon och i övermorgon, om det kan vara en tröst för statsrådet. Jag skulle vilja anföra några synpunkter i den rent principiellt viktiga och intressanta fråga som herr Stjernström har tagit upp.

Herr Stjernström ställde frågan: Vilka är erfarenheterna av redan gjorda kommunsammanläggningar? Jag vill i det sammanhanget beröra hur människorna i utpräglade glesbygdsområden upplever dessa nya storkommuner.

Vi har ett exempel i Kopparbergs län som statsrådet väl känner till, nämligen Älvdalens nya kommun. Dit hänförde man Särna och Idre. Jag har goda kontakter med ytterområdena – de gamla fjällområdena – som jag ofta har tillfälle att besöka. Där sägs det samstämmigt att det inte har blivit bättre. Kontakterna med kommunala myndigheter och servicekontakterna över huvud taget har blivit sämre som en följd av kommunsammanläggningen, när man har fått 12–15 mil till sin nya centralort. Det är faktiskt den erfarenhet som man har i dag. Dessutom uppstår nya problem. I dessa utpräglade utkantsområden, där man får en åldrande befolkning och en ökad isolering, får man också sociala problem genom brist på hemhjälp osv. I de gamla centralorterna fanns det större möjligheter att följa upp sådana frågor.

I 1962 års riksdagsbeslut om förutsättningarna för kommunsammanläggningar sades att i utpräglade fjäll- och glesbygdskommuner kunde man göra undantag från det befolkningstal på 8 000 invånare som man då diskuterade. Jag vill minnas att det sades i utredningen och också i propositionen, att man i dessa områden kunde göra speciella insatser, som man nu diskuterar i glesbygdsutredningen och som statsrådet har signalerat skall komma nästa år. Man kan då diskutera särskilt skatteutjämning osv. för att stödja de kommuner som inte når upp till detta befolkningstal.

Innan man beslutar om exempelvis Härjedalen, som jag också känner till, finns det anledning att fundera över om man inte bör pröva de möjligheter som 1962 års beslut gav underlag för. Man bör, som herr Stjernström sade, dra erfarenheter av de kommunsammanläggningar som redan har gjorts.

Man skall inte bara klara sammanläggningen så snart som möjligt – jag tror att det också är angeläget att man får en ändamålsenlig sammanläggning med hänsyn till de krav på service och närkontakter som medborgarna har.

Låt inte, herr statsråd, den 1 januari 1974 bli ett heligt datum!

Regeringen har dock vissa möjligheter att i dag fråga sig: Kan det inte vara anledning, om det finns ett önskemål från ett stort antal av de nya kommunernas invånare, att pröva om man inte kan låta en sammanläggning som exempelvis den i Härjedalen anstå till den 1 januari 1977 för att samla mera erfarenheter på det här området?

Herr statsrådet och jag har diskuterat de här frågorna förut. Jag har också en principiell fråga om mitt eget län, som statsrådet känner till, där man kanske från andra utgångspunkter måste pröva om huruvida man kan vara färdig att lägga ihop 1974.

Den här reformen har ändock - det skall jag erkänna, eftersom jag inte har varit motståndare till den i alla delar - många fördelar, men det gäller att se till att man genomför den på ett sådant sätt att man kan utnyttja de fördelarna. Därför tror jag det kan vara klokt att ta det litet lugnt ibland. Härjedalen kan vara ett exempel på det. Även om man där inte når upp till de ambitioner för undantag som vi hade 1969, når man upp till de förutsättningar som angavs 1962. Det finns kanske möjlighet för statsrådet att fundera på detta. Kan man inte vänta till 1977?

Herr civilministern LUNDKVIST:

Herr talman! En svårighet som man alltid har när man skall göra jämförelser är ju att man inte kan jämföra med hur det skulle ha blivit därest man hade avstått från att vidta en åtgärd. Den utveckling vi vet att vi har haft i de här områdena har inneburit en snabb utflyttning. Vad har vi diskuterat? Jo, angelägenheten av att så snabbt som möjligt kunna komma till rätta med den utvecklingen - skapa bättre förutsättningar för utkomst åt människorna i de här bygderna, förbättra möjligheten att stanna kvar, öka tillfällena att få sysselsättning och service.

Vad har vi konstaterat att vi måste göra? Vi måste tillföra de här bygderna nya möjligheter som de inte har haft tidigare. Vi vet att vi kanske inte orkar med att göra det i var och en av de gamla, små kommunerna. Vi måste försöka samla krafterna för att tillföra bygden som helhet de nya möjligheterna. Det är förutsättningen för att vända utvecklingen, och det är det vi satsar på.

Om vi skulle vänta med just de här bygderna, då skulle vi vänta med de bygder som bäst behöver stöd just nu. Vi skulle skjuta det största problemet på framtiden. Jag tror att det är fel att ställa de bygder som behöver hjälpen i första hand utanför möjligheten att få den så snabbt som det över huvud taget finns förutsättningar för.

Herr STJERNSTRÖM (c):

Herr talman! Jag delar statsrådets uppfattning att man bör tillföra dessa bygder någonting. Man har tagit ifrån dem så pass mycket att det i och för sig är hög tid att tillföra dem någonting. Men jag begriper inte vad man tillför, om man endast slår ihop stora områden. Min svårighet att förstå fördelen med det delas ändå av väldigt många av de kommunalmän som har att handlägga de här frågorna och av människorna som är intresserade av dem i de här bygderna.

Om vi tar Härjedalen som exempel, vet vi att det rör sig om en stor geografisk yta, och det finns utan tvivel behov av mer än en centralort i

Torsdagen den
14 december 1972

Ang. förberedelserna för kommun-sammanläggning

ett så stort område. Man måste, tycker jag, ta hänsyn till det också, när man går in för att tillföra dessa bygder nya möjligheter. Om man gör det får man inte börja med att ta bort vissa möjligheter -- men jag är rädd att man gör det, om man skyndar fram med reformen. Man borde dröja och se, för det är ändå inte genom själva sammanslagningen som man kommer att lösa problemen. Jag tycker att svaret också ger besked om att det är andra insatser som måste till för att rädda de här bygderna, och då är mindre omfattande sammanslagningar tillräckligt stora planeringsenheter.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 11 Ang. förberedelserna för kommunsammanläggning

Herr civilministern LUNDKVIST erhöll ordet för att besvara herr *Komstedts* (m) den 29 november framställda interpellation, nr 238, och anförde:

Herr talman! Herr Komstedt har frågat mig om kommunsammanläggningarna kommer att förberedas av sammanläggningsdelegerade i samtliga kommunblock.

Enligt 19 § lagen (1919:293) om ändring i kommunal och ecklesiastisk indelning kan Kungl. Maj:t, i samband med förordnande om ändring i kommunal indelning, föreskriva, att beslutanderätten i kommunen enligt den nya indelningen skall utövas av sammanläggningsdelegerade till dess indelningsändringen träder i kraft.

Sammanläggning av kommuner innebär vanligtvis att de gamla kommunerna upplöses och en ny kommun bildas. Sammanläggningsdelegerade utses alltid för nybildad kommun.

I vissa undantagsfall kan emellertid sammanläggning genomföras utan att ny kommun bildas. Om en eller ett par små kommuner läggs samman med en avsevärt större kommun brukar detta genomföras på så sätt att den större kommunen får bestå och vidgas med övriga områden. Enligt praxis meddelas förordnande om att sammanläggningsdelegerade skall utses även i sålunda vidgade kommuner om indelningsändringen medfört en folkmängdsökning på 15–25 procent. Även när indelningsändringen medfört mindre folkmängdsförskjutning än 15–25 procent har det i vissa fall ansetts motiverat att utse sammanläggningsdelegerade t. ex. därför att det framställts önskemål om detta.

De sammanläggningar, som avses träda i kraft den 1 januari 1974, kommer, såvitt nu kan bedömas, i det alldeles övervägande antalet fall att ske genom nybildning varigenom sammanläggningsdelegerade, efter Kungl. Maj:ts beslut om indelningsändring, kommer att ansvara för bl. a. förberedelserna för sammanläggning.

Herr KOMSTEDT (m):

Herr talman! Jag tackar statsrådet för det snabba och korta svaret på min interpellation. Vid denna sena timme skall jag försöka fatta mig lika föredömligt kort. Svaret bestyrker nämligen min egen uppfattning att sammanläggningsdelegerade alltid skall utses då det är fråga om nybildan-

de av kommun.

Då jag emellertid har kunnat konstatera att man i vissa kommuner samtidigt har beslutat att nybilda kommun och att inte utse några sammanläggningsdelegerade, skulle det vara intressant att få närmare information om hur man från Kungl. Maj:ts sida kommer att följa upp dessa ärenden. Kommer departementschefen att vidta några ytterligare åtgärder för att tillgodose minoritetskommunernas berättigade önskemål om att utse sammanläggningsdelegerade? Jag talar här givetvis om sådana kommunsammanläggningar där folkmängdsökningen överstiger de 15 procent som departementschefen omnämner i sitt svar.

Herr civilministern LUNDKVIST:

Herr talman! Vi får ju framställningen om kommunsammanläggning och har att fatta beslut om den. I framställningen finns också förslag om sammanläggningsdelegerade, och då hanterar regeringen de här besluten i enlighet med de riktlinjer som jag har redovisat i mitt svar.

Herr KOMSTEDT (m):

Herr talman! Det är bara på det sättet att en kommun, oavsett vilket styre den har, med en så liten majoritet kan besluta att man inte skall utse sammanläggningsdelegerade, trots att de kommuner som skall inkorporeras överstiger det procenttal som statsrådet redovisade i sitt svar.

Jag menar att det är betydelsefullt för dessa små kommuner som skall inkorporeras att få veta hur man från statsmakternas sida ser på detta. Det är ju ändå statsmakternas beslut som ligger till grund för sammanläggningarna. Då är det klart att den lilla kommunen begär att bli hanterad i den bästa möjliga demokratiska ordning. Det finns fall från mitt eget län där jag klart kan bevisa att majoriteten i den stora kommunen har vägrat att utse sammanläggningsdelegerade, samtidigt som man har beslutat att nybilda. Det gäller inte sammanläggning, utan samma kväll som man i kommunfullmäktige beslutar att inte utse sammanläggningsdelegerade har man konstigt nog tidigare under sammanträdet beslutat att man skall nybilda kommunen. Och det intressanta i min fråga är hur statsrådet avser att hantera detta spörsmål.

Herr civilministern LUNDKVIST:

Herr talman! Eftersom det inte är kommunerna som avgör om sammanläggningsdelegerade skall tillsättas eller ej enligt de här principerna kan jag tveklöst svara, att ifall en kommun befinner sig i den situationen att den har mer än 15 procent av invånarantalet i den samlade nya kommunen, så kommer sammanläggningsdelegerade att få lov att utses där, om framställning görs om det från den lilla kommunens sida. Det kommer i regeringens beslut att förordnas att det blir sammanläggningsdelegerade. Även om alltså den större kommunen skulle motsätta sig detta, så kommer regeringen att förordna om sammanläggningsdelegerade.

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

Ang. förberedelserna för kommunsammanläggning

Herr KOMSTEDT (m):

Herr talman! Jag ber att få tacka statsrådet ytterligare en gång för svaret. Det är ett mycket klart konstaterande och ett klarläggande besked på en punkt där det i vissa kommuner råder betänksamhet. Jag har uppfattat detta synnerligen positivt och anser att man i dessa kommuner kan se framtiden an med tillförsikt, då statsrådet kommer att tillse att man förordnar om sammanläggningsdelegerade trots den stora kommunens något odemokratiska handlande.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 12 Ang. utformningen av flygterminaler

Herr kommunikationsministern NORLING erhöll ordet för att i ett sammanhang besvara dels herr *Wennerfors'* (m) den 1 november framställda interpellation, nr 202, dels fru *Erikssons* i Stockholm (s) den 29 november framställda interpellation, nr 237, och dels herr *Wirmarks* (fp) i kammararens protokoll för den 7 december intagna fråga, nr 359, och anförde:

Herr talman! Herr *Wennerfors* har frågat mig om svenska flygplatser i framtiden kommer att byggas enligt finger-hus-principen och vilka internationella erfarenheter som påverkar min syn på utformningen av flygplatser.

Fru *Eriksson* har frågat om jag är beredd att lämna en redogörelse för för- och nackdelar hos de två typer av lösningar som diskuterats under arbetet med planeringen av Arlandaterminalen.

Herr *Wirmark* har frågat om jag efter de invändningar som rests mot att utforma storflygplatsers flygterminaler enligt finger-hus-principen vill låta utreda för- och nackdelar med rundahusprincipen.

Eftersom samtliga frågor synes ha sina utgångspunkter i Arlanda-projektet har jag ansett det lämpligt att besvara de båda interpellationerna och den enkla frågan i ett sammanhang.

De frågor som ställts tyder på att de olika beslut som fattats i Arlandaärendet inte till alla delar blivit kända för frågeställarna. Låt mig därför som inledande information i korthet rekapitulera dessa beslut och bakgrunden till dem.

I december 1969 överlämnade luftfartsverket till Kungl. Maj:t en översiktlig utredning om Arlandas framtida utbyggnad. För att granska förslaget tillkallade Kungl. Maj:t i januari 1970 särskilda sakkunniga, den s. k. Arlandagruppen 70, förkortat Ag 70. Gruppen avlämnade i juli samma år sin rapport, som remissbehandlades. Ag 70 hade i stort inga invändningar mot verkets förslag men föreslog en viss nedbantning av projektet.

I fråga om stationsbyggnadens utformning hade luftfartsverket föreslagit en principmodell som innebär en central huskropp vari funktioner såsom incheckning och bagagesortering samlas och två plattformsenheter kring vilka flygplanen ställs upp. Ag 70 fann att verkets förslag kunde läggas till grund för det fortsatta planerings- och projekteringsarbetet.

Luftfartsverket inkom senare, i december 1970, med förslag till byggnadsprogram för stationsbyggnaden. Programmet byggde på de grundläggande förutsättningar och principer som redovisats i utbyggnadsplanen med anpassning till de synpunkter som Ag 70 fört fram.

Efter ingående beredning inom kommunikationsdepartementet och sedan överenskommelse med Stockholms läns landsting träffats om bidrag till bl. a. kostnaden för projektering meddelade Kungl. Maj:t i januari 1972 föreskrifter för det fortsatta utrednings- och projekteringsarbetet avseende stationsbyggnaden. Kungl. Maj:t föreskrev bl. a. att arbetet skall bedrivas i huvudsaklig överensstämmelse med de förutsättningar som angetts i verkets byggnadsprogram och med beaktande av vad Ag 70 anfört i fråga om möjliga kostnadsbesparande åtgärder.

Någon tid härefter kontaktades kommunikationsdepartementet av en arkitektgrupp som utarbetat översiktligt förslag till annan utformning av stationsbyggnaden, det s. k. runda huset. Efter ett antal kontakter med departementet och uppvaktningar hos mig i ärendet inkom arkitektgruppen i maj i år med skrivelse, vari hemställdes att rundahusförslaget skulle läggas till grund för genomförande eller – om det presenterade materialet inte ansågs tillräckligt – att förslaget skulle få föras fram till förslagshandlingsstadiet.

Yttrande i ärendet angående det s. k. rundahusförslaget avgavs i juni månad av luftfartsverket i samråd med byggnadsstyrelsen. Till yttrandet fogades bl. a. en inom SAS utarbetad promemoria. Verken och SAS var starkt kritiska mot förslaget. Det framgick bl. a. att luftfartsverket och byggnadsstyrelsen fäst avgörande betydelse redan vid det förhållandet att rundahusalternativet var ofördelaktigt från driftkostnadssynpunkt. Verken fann det "ostridigt" att personalökningen skulle bli minst 80 personer jämfört med det av luftfartsverket utarbetade förslaget. Runda huset visade inte upp sådana fördelar att dessa vägde upp kravet på ökad personal. SAS ansåg för sin del att förslaget på väsentliga punkter var helt oacceptabelt.

Med hänsyn härtill och till resultatet av ytterligare beredning inom kommunikationsdepartementet innefattande en samlad funktionell och ekonomisk värdering av rundahusalternativet lämnade Kungl. Maj:t i beslut den 27 juli 1972 arkitektgruppens skrivelse utan åtgärd.

Mot bakgrund av den grundliga prövning av rundahusalternativet som skett avser jag inte att föranstalta om någon ytterligare utredning av detta.

Jag vill om den av luftfartsverket framlagda modellen framhålla att den tillgodoser alla rimliga servicekrav till godtagbara anläggnings- och driftkostnader. Förslaget har föregåtts av omfattande utredningar, i vilka ingått studier av befintliga och planerade stationsbyggnader på ett stort antal flygplatser i Europa och Nordamerika. Förslaget bygger på en väl beprövad, internationellt accepterad princip som anpassats till Arlandas trafikförhållanden och geografiska förutsättningar.

Det val som träffats om utformningen av Arlandas stationsbyggnad för utrikes trafik innebär naturligtvis inte någon bindning till viss principiell utformning av stationsbyggnader över huvud taget. Utformningen av andra stationsbyggnader får avgöras med utgångspunkt från omständighe-

Torsdagen den
14 december 1972

*Ang. utformningen
av flygterminaler*

terna i varje särskilt fall. Omständigheter som påverkar utformningen av stationsanläggningar är bl. a. flygtrafikens karaktär – t. ex. andelen terminerande trafik respektive transit- och transfertrafik samt fördelningen på inrikes respektive utrikes trafik – flygtrafikens omfattning, flygbolagens samt tull- och polismyndigheternas expeditions- och kontrollrutiner.

Det är viktigt att i sådana frågor dra lärdom av erfarenheter som vunnits i andra länder. Så sker också genom att luftfartsverket som en naturlig del av sin verksamhet fortlöpande studerar befintliga flygplatser och flygplatsprojekt och sammanträffar med specialister i olika länder som planerar och sköter driften av flygplatserna och trafiken. I konkreta projekt -- som exempelvis skett i Arlandafallet -- anlitar verket också internationell expertis på konsultbasis.

Herr WENNERFORS (m):

Herr talman! Jag ber att få tacka för det relativt långa och utförliga svaret på min interpellation.

Här är det alltså fråga om utformningen av stationsbyggnaden på ett av våra större flygfält. Den frågan har naturligtvis stort intresse, inte enbart med tanke på det flygfältet utan också med tanke på framtida flygfält. Skall det vara ett hus enligt fingerhuslösningen, eller skall det vara ett runt hus? Jag beklagar verkligen att ett projekt av så stort riksintresse har genomförts på sätt som skett och att man har kommit så långt i hela proceduren att det nu tycks vara svårt att ändra sig. Man kan nämligen ifrågasätta, om inte ett så viktigt ärende och en fråga av så pass stort riksintresse kunde ha varit hjälpt med någon form av arkitektävling.

Så småningom har det ändå i beslutsprocessen framkommit ett alternativ, nämligen det som den s. k. arkitektgruppen har presenterat om runda husets princip.

Jag vill först anföra att jag tycker att det är uppenbara nackdelar med fingerhuslösningar. De som har haft nöjet och förmånen att se andra flygplatser runt om i världen har enbart dåliga erfarenheter av denna typ av stationsbyggnader. Vi har en sådan mycket nära oss, nämligen Kastrup. Alla de som kommer den vägen till vårt land har någon gång varit med om all den obekvämlighet som man kan uppleva på den flygplatsen med alla de långa gångavstånden, som verkligen är besvärande. Dessutom måste man peka på andra nackdelar när det gäller fingerhuslösningen; jag tänker på den arbetsmiljö som bildas mellan de här "fingrarna" med buller och avgaser. Även om statsrådet i sitt svar sade att man tagit del av erfarenheterna ute i världen, måste jag påpeka att många av de nya flygplatserna byggs just enligt rundahusprincipen. Vi kan se på Toronto, på Pan Am med Kennedy Air Port i New York, Kansas City, Dallas-Fort Worth, Kaltenkirchen i Hamburg och den allra senaste, Nairobi.

Vad är det då för fördelar med rundahusprincipen? Det är en kompakt lösning, som ger avsevärt större flexibilitet i användningssättet. Gångavstånden blir avsevärt kortare. Den lösningen blir personalbesparande. Från experthåll säger man att den lösning som arkitektgruppen lagt

fram skulle öka personalbehovet med 80 personer. Själva säger man att den skulle minska personalbehovet med 40 personer. Jag är självfallet inte någon expert på det här. Jag har dock mycket noggrant gått igenom de handlingar som finns, och jag vill inte utan vidare säga att ökningen med 80 står helt klar i dessa uträkningar — för övrigt har jag inte sett så mycket av uträkningarna från *verken*, och de uträkningarna är för övrigt inte heller så detaljerade som uträkningarna från arkitektgruppen; dem kan man följa från punkt till punkt och se hur de räknat fram de olika talen. Vilket som är rätt, +80 eller -40, skall jag naturligtvis låta vara osagt. Men jag skulle i detta sammanhang, herr statsråd, vilja påminna om något som är rätt märkligt när vi använder oss av flyget. Vi har det utomordentligt bekvämt så snart vi kommer på flygplanet, och vi blir verkligen utsatta för en förnämlig service i alla avseenden. Men när vi skall ta oss från parkeringsplatsen, från bilen eller från bussen och till flygplanet, då är det sämre med servicen. När en flygtur till någon plats ute i Europa eller på andra sidan Atlanten ändå kostar så oerhört mycket, är det trots allt rätt märkligt att man inte skall ha råd att satsa på den personal som krävs för att servicen skall vara fullt tillfredsställande även i stationsbyggnaden. Jag undrar om man verkligen tagit hänsyn till de krav som jag som konsument kan ha på service. Jag har inte bara krav på service när det gäller att komma ut till flygfältet eller när det gäller att bli transporterad i flygplanet — jag har också krav på service när det gäller den behandling som jag utsätts för i stationsbyggnaden.

En annan fördel med rundahusprincipen är att den måste göra det bekvämare att komma med bil eller buss ända fram till flygplanet. En sak som finns på plussidan för rundahusalternativet men inte för fingerhuslösningen är just flexibiliteten i terminalrutinerna, vilka blir särskilt framträdande när flygplanen blir allt större och det med varje flygplan kommer allt fler människor som vill ha en ferm expedition.

Slutligen ger rundahusalternativet den fördelen att man löser problemet med buller och avgaser på ett avsevärt mycket bättre och enklare sätt, vilket ur arbetsmiljösynpunkt har sitt stora värde.

Herr talman! Jag skall så här dags på dygnet inte säga mer. Jag är mycket besviken på det sätt på vilket ärendet har behandlats, och det har jag genom min interpellation och genom mitt deltagande i denna interpellationsdebatt velat framföra.

Fru ERIKSSON i Stockholm (s):

Herr talman! Jag kan instämma i allt vad herr Wennerfors sagt — han har talat en del om det tekniska utförandet och de fördelar som också för mig blivit ganska uppenbara vid den bekantskap jag fått göra med rundahusalternativet.

När jag tackar för svaret beklagar jag samtidigt att det tydligt levererats under pressen av annat arbete och under tidsbrist och att svaret har avgivits vid en tidpunkt som inte kan kallas idealisk för den som vill satsa på diskussion i ämnet.

Statsrådet Norling ger bara de yttre konturerna av ärendets behandling; några verkliga inblickar i Arlandaprojektet får vi inte. Varför stannade man slutgiltigt för den äldre stationsmodellen? Herr Norling

Torsdagen den
14 december 1972

*Ang. utformningen
av flygterminaler*

säger att ärendet har behandlats grundligt: Det är klart nu och jag ändrar mig inte; jag har grundligt gått igenom saken. Det är inte övertygande, även om uttryckssättet är mycket karskt. Ärendet förefaller icke ha fått den grundliga prövning – i varje fall inte båda förslagen – som det finns anledning att önska.

Vad jag skulle vilja ta upp är inte så mycket de tekniska frågorna utan den politiska behandlingen av ärendet. Jag vill genom min interpellation inte söka sak med några för mig anonyma sakkunniga eller en trängre krets högre byråkrater som tydligen har hävdat sig, utan jag skulle vilja påtala att det i en så här publik angelägenhet, där man bör räkna med ett mycket stort intresse, varit på sin plats att man hade utlyst en tävling och lämnat ut ärendet även för de förtroendevaldas bedömning.

Statsrådet sade att man hade haft överläggningar med landstinget. Ja, men dessa gällde ju bara att landstinget skulle betala. Däremot har det inte förekommit några överläggningar där landstinget fått ta del av den lösning som man stannat för. Det blir ju ändå i stor utsträckning de som har ansvaret för denna region som kommer att få lida eller dra nytta av resultatet – hur det nu kommer att utfalla. Därför vore det väl riktigt att man förebyggde den kritik som nu för tiden inte är ovanlig i så här populära frågor. Jag tänker på den kritik som tar sig uttryck i fria gruppers opposition och opinionsbildning och som delvis har sin orsak i just den oklarhet och anonymitet som präglat frågans behandling när den mycket tidigt avgjorts. Det olyckliga är att man inte penetrerat två förslag.

Nyligen sade statsrådet Lundkvist i en debatt som föregick denna, att om man underlåtit att göra en prövning, kan man sedan inte säga hur det skulle ha blivit. Jag menar att man borde ha begagnat samma synsätt här. Man skall inte underlåta att göra en prövning av båda förslagen, eftersom man därigenom ju får en större säkerhet för att allting är prövat. Man behöver sedan inte lägga sig till last att man inte skulle ha i grunden ställt sig lika till båda förslagen.

Den s. k. fingerhuslösning som producerats inom luftfartsverket med hjälp av utländska konsulter, vilket statsrådet påpekat, har prövats, men det andra förslaget om en kompakt byggnad har inte fått arbetas fram till förslagshandlingar. Dessutom har prövningen legat hos dem som i realiteten var konkurrenter med sitt förslag. Det är inte så underligt att de finner större värde i sitt eget förslag och har lätt för att avstyrka rundahusförslaget.

Självklart är statsrådet inte bunden vid vad ett verk säger. Jag tänker på en annan affär som vi nyligen varit med om, nämligen när staten skulle köpa datorer. Ett ämbetsverk hade mycket bestämt förordat en typ av datorer som måste köpas utomlands. En ganska stor opinion gjorde sig gällande i landet för att man skulle pröva även en annan, svensk fabrikör. Den opinionen tog regeringen ad notam och köp skedde även från den svenske fabrikören. Det är alltså inte genant att ta hänsyn till en allmän opinion.

Nu kan statsrådet säga att det i detta fall inte förekommer någon allmän opinion. Nej, men det kan bli. Det är inte fel att ändra sig. Man kan vara precis lika bestämd till sin natur för det.

Såvitt jag kan se finns i den handledning som finansdepartementet har utgivit med råd för departementen mycket bestämt utsagt när det gäller byggnadsföretag, att man även när förslagshandlingar är utarbetade har möjlighet att ta upp nya förslag. Jag tycker alltså inte att det är uteslutet att vi även på detta stadium och vid denna tidpunkt tar hänsyn till att det finns två förslag, som i alla fall delvis är offentliggjorda och som säkerligen inte kommer att upphöra att väcka intresse.

Behandlingen av denna fråga harmonierar dåligt med temat för debatterna i dag, nämligen insyn och medinflytande från berörda parter. Det strider mot detta tema, när man som i detta ärende har behandlat frågan inom en så snäv krets och utan den insyn som ämnet i sig självt borde inbjuda till.

Fördelarna med det icke prövade förslaget har nämnts här av herr Wennerfors. Man frågar sig på vilka grunder det har avförts. Det är mycket dåligt redovisat i interpellationssvaret. Främst har man sagt att det avvisas av ekonomiska skäl. De ekonomiska skälen är bara redovisade med påståendet att den kompakta byggnaden för sin skötsel skulle kräva 80 personer mer än fingerhusförslaget. Detta påstår man rakt i strid med, som herr Wennerfors framhöll, förslagsställarens eget påstående om att det i stället skulle innebära att man behövde 40 personer mindre än med fingerhusförslaget.

Det verkar naturligt att man skulle behöva mindre folk enligt det förslaget, eftersom det där är större centralisering och därför mindre ytor att hålla i ordning. Därmed klarar man sig med mindre personal för alla de serviceinrättningar som skall inrymmas i huset. För en utomstående verkar det rätt naturligt att det då skulle krävas färre antal anställda. Därför är det så egendomligt att just detta åberopas som det avgörande skälet för att man väljer fingerbyggnaden.

Jag skall inte gå in på alla de ting som herr Wennerfors nämnde som positiva och jag behöver heller inte upprepa namnen på alla de ställen där man nu bygger nya terminaler enligt en helt annan lösning än den gamla Köpenhamnslösningen. Det lär visst också vara så, att man i Köpenhamn räknar med att bygga den nya terminalen efter just kompakta husets modell. Varför skulle samma lagar inte gälla i Sverige som gäller i andra länder, när man bygger en ny terminal? Vi skall väl ha samma sorts flygplan som i andra länder? Och så egendomligt är vi väl inte funtade här, att vi inte skulle uppskatta de fördelar som en rund byggnad medför i jämförelse med den gamla och nu praktiskt taget överallt övergivna modellen för en terminal!

En av våra främsta trafikexperter — han är visserligen svensk, men har mycket stor internationell erfarenhet, nämligen professor Björkman på Tekniska högskolan; han har som bekant varit sysselsatt inom flygområdet i utlandet under många år, och han är kanske den enda expert vi har med sådan erfarenhet och samtidigt stor teknisk kunnighet på området — framför såsom sin uppfattning att den runda byggnaden skulle vara överlägsen för att förflytta passagerare och att den har tydliga och klara förflyttningsvägar. Han anser att centreringslösningen är fördelaktig och menar att de kortare gångavstånden i den här lösningen avgjort är en fördel. Han ser det som en självklar sak att ur lämplighetssynpunkt välja det bygget.

Torsdagen den
14 december 1972

*Ang. utformningen
av flygterminaler*

Det har varit en stor diskussion om i vilken riktning startbanorna skall gå – om de skall gå i syd/nord eller öst/väst. Om man väljer mellan det ena och det andra alternativet, är den runda hustypen ännu mer neutral och lätt att hantera oavsett vilken lösning man vill ha.

En man från ledningen för landstinget har i den här frågan yttrat att det föreligger risk för en miljonrullning med en projektering enligt fingerhusprincipen, vartill man vet att den principen redan är internationellt förkastad. Han ser det som en risk att vi skall göra en grundtabbe igen när vi prövar ett nytt förslag i Sverige utan att ta de nya rönen till hjälp.

Jag anser att det vore riktigast att pröva bägge lösningarna. Statsrådet Norling säger att bägge lösningarna är prövade, men bägge lösningarna har icke utarbetats – och prövningen är i huvudsak gjord av konkurrenten. Det är enbart konkurrentens omdöme som enligt vad jag förstår har varit vägledande för statsrådet Norling – vilken naturligtvis inte kan vara någon expert på flyg på samma sätt som han är expert på tåg.

Det lär inte finnas någon expertis ute i världen som vågar påstå att man väljer lösningar därför att de är de *sämre* lösningarna, utan det måste väl finnas något rationellt skäl som gör att det moderna byggnadssättet är sådant.

Jag vet, som jag sade tidigare, att kommunikationsministern är en man som har sinne för verkligheten. Jag tycker att det borde leda fram till att man prövade bägge lösningarna och därmed avfärdade den misstanke som säkerligen slår rot överallt, nämligen att man ser det som en prestigeförlust om man på detta stadium skulle ta upp en prövning av båda lösningarna.

Det finns en stor fara i att man – om det slår illa ut – ständigt kommer att åberopa sig på det som man uppfattar ljumma intresse som funnits för att pröva en lösning som levererats utanför luftfartsverket. Man kan anta att det slår illa ut, eftersom vi inte haft så briljanta lösningar vare sig när det gällt flygfält eller flygstationer här i Sverige. Vi kan därför inte så tvärsäkert bortse från vad andra finner riktigt.

Frågan låter sig inte avföra med det rappa svar som i dag levererades från statsrådet. När vi nu tar upp frågan här verkar det som om statsrådet menar att nu skall han ännu mera visa att det svar han givit är slutgiltigt. Men jag vågar hoppas på att det blir djupare bedömningar, som till slut får leda fram till en lösning. Jag ser det som politiskt riktigt och lyckligt, om man provar bägge lösningarna. Man försitter ingen tid. I den lösning som ligger i det runda huset finns en möjlighet att bygga snabbt. Det anses vara det snabbaste huset att bygga och behöver från den synpunkten inte fördröja det avgörande som ändå dröjt ganska länge. Det kan inte vara fel att pröva lösningar i grunden. Det är mycket mer insiktsfullt än att avfärda dem rappt och med en uppfattning som enligt vad man kan förstå är ensidigt grundad. Jag hoppas att svaret i dag inte är det slutgiltiga utan ett svar för dagen – inte för att göra en omprövning omöjlig.

Herr WIRMARK (fp):

Herr talman! Även jag vill tacka statsrådet för svaret. Jag har ju mot bakgrund av den debatt som förts beträffande flygterminalfrågan, moderna storflygplatser och speciellt i anslutning till debatten om Arlanda frågat statsrådet om han vore villig att medverka till att för- och nackdelar med en lösning baserad på rundahusprincipen utreds. På detta har herr Norling nu tyvärr svarat nej och han säger att han inte vill föranstalta om någon ytterligare utredning.

Jag beklagar det eftersom statsrådet därigenom avhänder sig möjligheten att få kompakta principens för- och nackdelar ytterligare belysta. Jag håller med fru Eriksson i Stockholm när hon säger att svaret inte ger några verkliga inblickar i de resonemang som måste ha legat i den bedömning som har gjorts.

Såvitt jag förstår finns ingenting i gällande ordning för statsmakternas handläggning av statliga byggnadsärenden som hindrar att en sådan vidare utredning hade skett eller kan ske. I den skrift om handläggning av statliga byggnadsärenden som finansdepartementet utgav 1968 konstateras att ett byggnadsobjekt normalt av Kungl. Maj:t prövas i två omgångar, nämligen dels när byggnadsprogram utarbetats och dels när huvudhandlingar färdigställts och en noggrannare kostnadsberäkning gjorts.

I den skriften sägs: "Normalt skall självfallet eventuellt alternativ beträffande byggnadens utformning redovisas redan i byggnadsprogrammet. Erfarenhetsmässigt får man emellertid räkna med att sådana frågor kan komma att aktualiseras vid den förnyade prövningen av projektet."

Såvitt jag kan förstå hade det därför varit helt förenligt med den anda som skall prägla handläggningen av statliga byggnadsärenden, om ytterligare en prövning av opartisk karaktär av rundahusprincipens för- och nackdelar i det här fallet ägde rum. Varför jag betonar detta skall jag återkomma till.

Herr talman! Vi vet att de prognoser som utgör förutsättning för Arlandas dimensionering pekar på en trafikutveckling som för upp Arlanda bland Europas storflygplatser. Eftersom det i dag finns en tilltagande tendens beträffande stora flygplatser som planeras på olika håll i världen att pröva principen om kompakta stationsbyggnader, kan jag inte finna annat än att det borde vara angeläget att söka tillgodogöra sig sådana erfarenheter innan definitivt beslut fattades om lösningar för vår största flygplats.

I debatten sägs att den erfarenhet som hittills vunnits från storflygplatser, framför allt i USA, visar att fingerprincipen inte är lämplig för stora anläggningar. Man säger att den typen av lösningar ger långa gångavstånd för passagerarna, långa transportsträckor för bagage och annat gods och tidsödande rörelser för flygplanet på marken. Sådana egenskaper sänker i sin tur flygplatsernas kapacitet.

Innebär nu statsrådets och Kungl. Maj:ts ställningstagande att man finner sig behöva acceptera sådana nackdelar, eller har man hittat på något annat sätt för att komma till rätta med dem?

Många resenärer i Skandinavien har ju — som herr Wennerfors påpekade — upplevt sådana olägenheter på Kastrup. Å andra sidan är det alldeles klart att en kompakt stationsbyggnad kan ge korta transporter

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

*Ang. utformningen
av flygterminaler*

Torsdagen den
14 december 1972

*Ang. utformningen
av flygterminaler*

inom flygplatsen och kan öka kapaciteten per uppställningsplats avsevärt.

Nu säger statsrådet i sitt svar att runda huset inte visade sådana fördelar att det uppvägs kravet på ökad personal. Man hade funnit det obestridligt att personalökningen skulle bli minst 80 personer.

Låt mig då konstatera att detta är en av de punkter som en vidare utredning borde kunna belysa ytterligare. Från förslagsställarna har hävdats att de handlingar, som vederbörande verk i samråd med byggnadsstyrelsen bedömde, inte är tillräckliga för att i fråga om personalbehovet göra en jämförelse mellan dessa alternativ, och att det tvärtom kan ifrågasättas om inte en mer ingående bearbetning av förslaget skulle visa att uppgiften är missvisande. Man ifrågasätter ju t. o. m. om inte rundahusalternativet skulle ge billigare personalkostnader, mindre antal årsarbetare – man nämner siffran 40 mindre än för det andra föreliggande alternativet.

Jag nämner bara den punkten som ett exempel. Jag har inte någon möjlighet, lika litet som herr Wennerfors, att på grundval av det studium jag har gjort av handlingar ta ställning i den här frågan. Men, herr statsråd, jag finner det anmärkningsvärt om en så central punkt, där det tycks råda oklarhet och där det tycks som om den punkten var en av de avgörande för departementets bedömning, inte blir föremål för en ytterligare utredning. Det rimliga vore väl – som jag tror att fru Eriksson hade i tankarna – att man arbetade fram rundahusalternativet parallellt med nu föreliggande alternativ som förslagshandlingar och att på grundval av sådana handlingar en slutgiltig bedömning finge göras.

Låt mig också uttrycka min förvåning över att frågor av den här arten kan avgöras utan att annan sakkunnig än verket och dess konsulter hörts. Den myndighet som redan engagerat sig för en viss typ är ju på sätt och vis part i målet, när det gäller att bedöma den alternativa lösningen. Vid en prövning av alternativförslaget har man också förordat sin egen lösning, som ligger till grund för den fortsatta projekteringen. Vore det inte rimligt att i sådana här fall höra andra sakkunniga, som inte haft med ärendet att göra?

I det sammanhanget vill jag fråga om rundahusalternativet eller något av alternativen för yttrande har remitterats till de lokala intressenterna. Av Arlandas investeringar skall ju enligt de bestämmelser som nu gäller Stockholms läns landsting och Uppsala läns landsting gemensamt bidra med 37,5 procent av de totala investeringskostnaderna. Om inte de intressenterna hörts, avser då statsrådet att remittera frågan till de båda landstingen för yttrande? Det vore väl rimligt, när skattebetalarna i den här regionen under lång tid skall bidra med flera hundra miljoner kronor för investeringskostnaderna, att de också fick ett ord med i laget när det gäller utformningen.

Herr Norling vet att jag och andra riksdagsledamöter från mitt parti inom Stockholmsregionen är kritiska till detta bidragssystem och att vi därför i likhet med Kommunförbundet vill slopa de kommunala investeringsbidragen för flygplatsinvesteringar. Vi finner det orimligt att skattebetalarna i denna geografiskt begränsade del av landet skall bidra med stora krediter till utbyggnaden av en flygplats, som redan ger så god vinst. Vi kan inte förstå det solidariska i det systemet, som innebär att en

ansenlig börda läggs på en region, utan tycker att det rimliga vore att de investeringarna täcktes via statsbudgeten och att de alltså solidariskt finge bäras av alla medborgare via statsskatten.

Det är inte små belopp det gäller. För den kommande femårsperioden belöper sig regionens bidrag enligt uppgift till 100 miljoner kronor, och fram till 1985–1986 beräknar man att beloppet skall utgöra minst 350 miljoner kronor.

Men, herr talman, detta är en sak för sig, och jag är medveten om att jag får fortsätta den debatten i annat sammanhang. Men jag har ändå velat nämna den här aspekten. Eftersom skattebetalarna i Stockholms och Uppsala län skall bidra med så väsentliga summor till utbyggnaden – totalt gäller det en miljardinvestering – är det väl rimligt att de valda lokala representanterna får ett inflytande på hur flygplatsen och flygterminalen skall se ut.

Även detta behov av att lämna möjlighet till inflytande och yttrande från landstingen tycker jag talar för att statsrådet borde ompröva både sin inställning och det beslut som är fattat och i stället säga ja till att låta ytterligare utreda för- och nackdelar med rundahusalternativet. Det borde kunna ske utan att förseningar uppstår.

Herr kommunikationsministern NORLING:

Herr talman! Såväl interpellanterna som frågeställaren tycker att mitt svar inte är tillräckligt uttömmande. Om fru Eriksson i Stockholm och herrar Wennerfors och Wirmark orkar sitta kvar – jag hoppas att det är möjligt – skall jag ge en grundlig överblick över vad som skett. Sedan hoppas jag att inte tiden på dygnet skall hindra oss att diskutera denna angelägna fråga vidare.

Jag har i mitt svar sökt redovisa med vilken noggrannhet vi gått till väga i vår prövning av luftfartsverkets förslag och senare också rundahusetförslaget. I det arbetet har deltagit våra två fackmyndigheter på området, dvs. luftfartsverket och byggnadsstyrelsen. Verken har i sin tur också nära samarbetat med den största kunden på Arlanda, SAS.

Jag vill framhålla att det är naturligt för mig att fästa den allra största vikt vid vad fackmyndigheterna säger. Luftfartsverket skall äga och driva byggnaden och har därvid ett krav på sig att låta byggnaden få sådan utformning att den på bästa möjliga sätt tillgodoser servicekraven från olika nyttjare, dvs. passagerarna och de myndigheter och företag som skall bedriva verksamhet inom anläggningen, främst flygbolagen, luftfartsverket, polisen och tullen. Samtidigt måste det ske på ett sätt som medför de lägsta kostnaderna. Anläggningen skall kunna förräntas. Kostnaderna för anläggningen, liksom luftfartsverkets övriga driftkostnader, måste täckas genom intäkter som verket får genom avgifter lagda på flygtrafiken och på andra nyttjare av verkets tjänster. Det är viktigt att hålla detta i minnet vid bedömningen av verkets förslag och analyser i den här frågan.

En viktig intressent i sammanhanget är självfallet flygföretagen, som får bära huvudbördan av de ekonomiska konsekvenserna av luftfartsverkets olika åtgärder.

Mot den bakgrunden är det alltså av särskild betydelse att huvudin-

Torsdagen den
14 december 1972

*Ang. utformningen
av flygterminaler*

tressenterna, luftfartsverket och flygbolagen – närmast företrädna av SAS – funnit att det av luftfartsverket förordade alternativet är den klart bästa lösningen på Arlandas terminalbyggnadsbehov. Man avvisar det s. k. rundahusalternativet som mindre funktionellt och, vilket är det viktigaste, alltför dyrt i drift.

Det förefaller mig som om varken fru Eriksson eller herr Wennerfors brytt sig om att sätta sig in i vad den här av luftfartsverket förordade lösningen på Arlanda egentligen innebär. Herr Wennerfors' ofta återkommande hänvisningar till Kastrup styrker mig i den uppfattningen. Men för all del, här är herr Wennerfors i gott sällskap med många andra – arkitekter och pressfolk – som också uttalat sig i frågan, utan större insikt. Det är nämligen inte alls på det sättet att Arlandaterminalen blir något nytt Kastrup. Det karakteristiska för luftfartsverkets alternativ är att man eftersträvat att hålla gångavstånden så korta som möjligt. Det har skett genom att flygplanen ställs upp enligt nos-in-principen och genom att flygplanen placeras runt fingertoppen. Samtidigt har man gjort fingrarna så att säga självförsörjande genom att dit lägga utrikes- eller transithallarna med vad därtill hör av cafeterior, tax-free shops och andra butiker, hygienutrymmen, vilrum etc. Därmed har fingrarna blivit bredare än vad normalt är fallet i liknande lösningar.

I verkets förslag blir fingrarna maximalt ca 160 m långa och ca 30 m breda. Som jämförelse kan nämnas att på Kastrup har de två äldsta fingrarna en längd av 310 respektive 340 m och det nya fingret – inklusive förbindelsegången med rullande trottoar – en längd av 590 m. Fingrarnas bredd är där 6–8 m.

Låt mig också ytterligare beröra frågan om det runda huset. Fru Eriksson och herr Wennerfors säger att när man nu bygger nya stationsbyggnader på utländska flygplatser sker det efter rundahusprincipen. Dessa konstateranden behöver förvisso närmare kommenteras. Beträffande de anförda exemplen – jag hörde kanske inte alla men några fastnade i minnet – kan jag bara nämna att stationsbyggnaden på Torontos flygplats och Pan Americans ursprungliga, numera helt ombyggda byggnad på Kennedyflygplatsen visserligen har vissa drag gemensamma med arkitektgruppens förslag men är omkring tio år gamla. I fråga om Toronto kan jag för övrigt nämna att enligt uppgifter erfarenheterna av den runda terminalanläggningen varit så dåliga att några nya sådana byggnader inte planeras när anläggningen skall byggas ut. Och, som jag sade, är också Pan Americans terminal på Kennedyflygplatsen numera helt ombyggd. De övriga terminalanläggningar som man kan tänka sig och som kanske också nämndes – Dallas Fort-Worth och Nairobi – har visserligen rund form men är planerade efter helt andra principer än det rundahusförslag som arkitekt Billgren har svarat för.

Jag har studerat ritningar över ett antal under senare tid byggda eller planerade stationsbyggnader på större flygplatser på olika håll i världen. I intet fall har byggnaderna utförts efter en princip som liknar arkitektgruppens förslag. Det förekommer visserligen anläggningar med rund form men med en helt annan uppbyggnad. Ett exempel är Paris nya flygplats Roissy som tas i bruk 1974 och vars terminalbyggnad väl är den som kommer arkitektgruppens förslag närmast. Den har dock en annan

uppbyggnad, bl. a. vad gäller vägtrafikanläggningen, som inte tillåts gå inuti byggnaden, vilket Billgrengruppen föreslår – utan som, så att säga, klättrar utanpå i en spiral runt byggnaden. Det är intressant att notera att nästa terminalbyggnad som planeras att tas i bruk år 1977 inte blir rund, vilket de ursprungliga planerna förutsatte, utan rektangulär till formen.

Det finns ett par andra anläggningar av rund typ, exempelvis den i Kansas City – jag tror att den nämndes av någon – som togs i bruk i somras. Anläggningen är av samma typ som den i Dallas, som jag nämnde om nyss. Dessa anläggningar skiljer sig fullständigt från arkitektgruppens förslag. De är nämligen av s. k. linjär typ, i princip liknande inrikesterminalen på Arlanda – men givetvis med annorlunda dimensioner – som av olika skäl, bl. a. med hänsyn till vägföringsproblem, böjts av i mer eller mindre runda former. I dessa fall får man en terminal som formas till en stor cirkel bestående av förhållandevis smal huskropp. Cirkeln är helt öppen i mitten där marktrafiken rör sig eller kan parkera. Det finns således inte tillstymmelse till verklig likhet med det förslag som vi här diskuterar.

Den genomgång av olika byggda eller planerade anläggningar som jag gjort visar i stället att den vanligast förekommande lösningen är av den typ luftfartsverket föreslagit, dvs. med en centralbyggnad varifrån pirar eller fingrar om man så vill går ut, runt vilka flygplanen ställs upp. Exempel är den nya byggnaden på Düsseldorfs flygplats, färdig 1973, den nya byggnaden på Paris Orly, färdig 1971, och den nya byggnaden på Melbournes flygplats, färdig 1970. Den nya stationsanläggningen på Newarks flygplats, färdig 1972, har centralkroppar från vilka går ut korridorer fram till satelliter vid vilka flygplanen står uppställda, alltså i princip fingrar med flygplanen samlade vid fingertopparna. Stationsbyggnaden på Tokyos nya flygplats, färdig 1973, får en stationsbyggnad utförd enligt liknande princip.

Fru Eriksson i Stockholm samt herrar Wennerfors och Wirmark har framhållit en rad fördelar med rundahusalternativet. Alla dessa fördelar har redovisats av förslagsställarna i nästan likalydande termer under vår och myndigheternas behandling av ärendet. Vad gäller luftfartsverkets och byggnadsstyrelsens analys av alternativet och jämförelse med fingeralternativet vill jag nämna att verken har visat hur gångavstånden för passagerarna i båda alternativen är ganska lika, men det är flera vertikalförflyttningar i runda huset, vilket gör det sämre från framför allt de handikappades synpunkt. Passageraren har också svårare att orientera sig. Tillfarten till runda huset går i tunnel under flygplansplattformen och ansluter till två rundfarter och angoringsgator, vardera 400–500 m långa. Dessa är helt inneslutna i byggnaden. Det torde inte ens med mycket avancerade ventilationsanordningar vara möjligt att åstadkomma en godtagbar miljö för den personal, som får sin arbetsplats i dessa rundfarter. För att bemanna expeditioner, kontroller, ramporganisation och annat krävs – som jag tidigare framhållit – minst 80 årsanställda mera i det runda huset. Rundahusanläggningen är i vissa delar underdimensionerad. När detta kompenseras blir det runda huset dyrare att bygga än fingeralternativet.

Vid jämförelsen har bedömningen av det runda huset skett efter dess

huvuddrag. Jämförelsen har visat att det runda huset totalt sett inte ger några fördelar framför det beslutade alternativet.

Herr WENNERFORS (m):

Herr talman! Jag skall be att få anföra ett par synpunkter i frågan. Det finns som sagt som herr statsrådet själv säger ofantligt mycket att säga, men jag skall begränsa mig så mycket jag nu kan.

Statsrådet hänvisar till de här två verken som har samma uppfattning som han stöder sig på. Men det är ju ändå så att byggnadsstyrelsen i ett tidigare skede klart uttalat stora förtjänster med rundahusprincipen. Det finns ju skriftligt dokumenterat i ett protokoll.

Vad vidare beträffar kostnaderna står påstående mot påstående. Man får den uppgiften att rundahuslösningen innebär mindre investeringskostnader, och det är ju rätt många byggnader det är fråga om. Det sägs att SAS och andra flygbolag har den uppfattningen att det skulle vara bättre med den lösning som nu är på väg. Det påståendet får stå för statsrådet, för jag har fått en motsatt uppfattning, nämligen att flera av de övriga flygbolagen har uttalat sig för rundahusprincipen. Man skulle ha mycket dåliga erfarenheter från Toronto, säger herr statsrådet. Jag har fått andra uppgifter, som inte alls går i den riktningen. Att statsrådet sedan tycks vara litet vilsen tyder nästan uttalandet på som gäller Pan Americans terminal vid Kennedy Airport. Herr Norling säger att det är en tio år gammal stationsbyggnad och att den nu är helt ombyggd. Jag antar att han därmed menar att det inte var jämförbart. Men snälla nån, den är ju ombyggd nu så att den ännu mera tar vara på de goda fördelarna med rundahusprincipen. Det är ju det som har meddelats. Jag kan därför inte begripa vad statsrådet menade med det.

Sedan nämnde herr Norling beträffande någon annan lösning att man hade gjort stationsbyggnaden rektangulär i stället för rund som var meningen från början. Den behöver ju inte absolut vara rund - den kan lika gärna vara rektangulär. Det fina är att den bygger på den kompakta lösningens princip. Det är det som är skillnaden gentemot fingerhuslösningen, som visat sig vara ofördelaktig.

Slutligen nämner statsrådet kritiken gentemot bil- och busstransporten till det här runda huset och talar om biltunneln, svårigheterna med ventilation och annat. Detta har yrkesinspektionen tittat på, och den har inte haft några invändningar. Man kan väl inte bara låta bli att låtsas om det. I den här lösningen har man verkligen tagit hänsyn till de krav som måste ställas beträffande ventilation, arbetsmiljö osv. Och i de avseendena har som sagt inga anmärkningar gjorts, och det måste jag ta hänsyn till när jag gör den här bedömningen, och det tycker jag att statsrådet också skall göra.

Fru ERIKSSON i Stockholm (s):

Herr talman! Statsrådet läste upp ur luftfartsverkets bedömningar. Vi tvivlar inte alls på att man har skrivit så. Vad vi menade var att luftfartsverket redan hade tagit ställning och lämnat sitt förslag innan detta andra förslag kom upp till bedömning. Då vore det väl riktigt att man utarbetade båda förslagen och därefter gjorde bedömningen.

Sedan säger man att flygföretagen ute i världen inte heller har ansett att den runda modellen, det kompakta huset, skulle vara bättre. De har väl inte heller fått några utarbetade handlingar när det gäller detta förslag. Det är egentligen det vi vänder oss mot, att det inte finns några utarbetade handlingar i bägge fallen så att man kan göra jämförelser.

Såvitt jag förstår är det här fråga om en bedömning som gjorts innan det över huvud taget kommit ett förslag om det runda huset. När det förslaget kom hade man redan bestämt sig för det förslag som fanns. Och de som hade lämnat förslaget kunde väl inte ändra sig då. Inte heller fanns det några verkliga handlingar så att någon annan kunde göra en jämförelse.

Ingen av oss tre interpellanter vill ett ögonblick betrakta oss som insatta i detta ärende på samma sätt som en tekniker, inte heller kan vi göra en ekonomisk bedömning. Vad vi vill är att man skall lägga fram sådana utredningar att man vet varför man tar ställning till det ena eller det andra.

Jag har inte blivit mer upplyst genom statsrådets uppläsning av påståenden. Vi fick egentligen ingenting veta om hur man så bestämt kunde döma ut det runda huset som ekonomiskt mindre lyckat och hur man visste att det inte skulle fungera. Kvar står fortfarande kravet — ganska normalt för de flesta — att när man skall välja mellan två förslag skall de också vara utarbetade i lika hög grad.

Herr WIRMARK (fp):

Herr talman! Det var intressant att lyssna till statsrådets vidare argumentering för den ståndpunkt han intagit. Jag kommer inte ifrån intrycket av en ganska ensidig bedömning. Statsrådet nämner flera nackdelar med det alternativ som har förts fram här i debatten och framför därvid synpunkter som anförts av luftfartsverket och SAS. Men statsrådet nämner inte med ett ord att de här synpunkterna har bemötts av arkitektgruppen och att det har kommit fram andra synpunkter och faktorer, som det vore önskvärt att också väga in i bedömningen.

Får jag ta upp frågan om svårigheter för passagerare att hitta bagage och att veta vart de skall gå på flygplatsen? Och får jag ytterligare ta upp frågan om personal, eftersom den gavs ganska stor plats i själva interpellationssvaret?

Det är riktigt att personalkostnaden och driftkostnaden är utomordentligt viktiga faktorer när man skall bedöma det här ärendet — också personalkostnaden för flygbolagen. Såvitt jag kan förstå bygger de extra kostnader som här framräknats för rundahusalternativet på en tredelning av bl. a. ankomsthallarna. Men förslagsställarna har ju förklarat att med *en* ankomsthall skulle man komma fram till helt andra beräkningar. Med ett sådant alternativ skulle man t. o. m. nå en personalbesparing. Jag kan givetvis inte avgöra om det är riktigt. Här står påstående mot påstående, och enligt min enkla bedömning vore det i ett sådant läge angeläget att få frågan ytterligare belyst.

Med det här sammanhänger också svårigheten att hitta bagage. Det är klart att med en enda ankomsthall blir det lättare än om det är tre hallar och man inte riktigt fattar anvisningarna om hur passagerarströmmarna

Torsdagen den
14 december 1972

*Ang. utformningen
av flygterminaler*

går.

Herr talman! Jag konstaterar att jag knappast har fått några svar på de frågor som jag ställde i mitt inlägg. Får jag i frågeform upprepa: Vill inte statsrådet medge att det hade varit i enlighet med andan i den här skriften att ytterligare pröva för- och nackdelar med det här alternativet? Vill inte statsrådet säga huruvida han är villig att skicka den här frågan på remiss till de lokala intressenterna, till landstingen? Och vad har statsrådet för argument, om han anser att detta inte är lämpligt?

Min sista fråga är: Är det ett helt felaktigt resonemang som jag för här, när jag säger att det vore värdefullt med en helt opartisk belysning? Nu säger ju statsrådet att han har tagit hänsyn till luftfartsverkets och SAS:s bedömningar – det är ju de som skall använda de här byggnaderna. Men ligger inte också i det litet av den problematik som jag påvisade, nämligen att de också delvis blir parter i målet? Är det då inte värdefullt att få en bedömning från annat håll. Skall inte statsrådet med någon synpunkt åtminstone kommentera den frågan?

Herr kommunikationsministern NORLING:

Herr talman! Det har ställts en rad frågor, och jag skall försöka besvara en del av dem.

Men allra först vill jag säga att både interpellanterna och frågeställarna har en uppfattning gemensamt, nämligen att luftfartsverket och byggnadsstyrelsens värderingar måste ifrågasättas. När det gäller luftfartsverket kompletteras misstänksamheten med att luftfartsverket talar i egen sak. Vi kan emellertid inte ändra på det förhållandet om det nu inte är så som interpellanterna menar – att luftfartsverket och byggnadsstyrelsen är våra två fackmyndigheter på detta område. Kungl. Maj:t har dessa två myndigheter att höra på. Ärendet ligger under dem, och därför är det litet – jag vill gärna använda det ordet – märkligt att på det här sättet försöka ifrågasätta deras objektivitet på ett område som de är skyldiga att handlägga. Det är på gränsen till en allvarlig anklagelse att luftfartsverket inte bara i denna fråga utan kanske också i andra frågor endast skulle tala i egen sak, vilket skulle innebära att man inte bara nu utan kanske oftare skulle ifrågasätta dess objektivitet. Är det det som avses med misstänklighörandet?

Interpellanterna sätter större tilltro till en arkitektfirma. Jag ifrågasätter inte denna arkitektfirmas ärlighet, som interpellanterna här gör med luftfartsverket – det skulle vara mig fjärran att göra det. På detta sätt kommer vi naturligtvis inte ur den här diskussionen i den delen. Jag konstaterar bara att interpellanterna har ifrågasatt luftfartsverkets objektivitet men samtidigt inte för ett ögonblick ifrågasätter objektiviteten hos företrädarna för runda huset. Jag gör det icke. Men visst förefaller det märkligt att debattera så allvarliga ting på det sättet.

Herr Wirmark frågar om landstinget och dess möjligheter tidigare och nu att komma in. Jag sade i mitt skriftliga svar på s. 2 att efter ingående beredning inom kommunikationsdepartementet och sedan överenskommelse med Stockholms läns landsting träffats om bidrag till bl. a. kostnad för projektering meddelade Kungl. Maj:t i januari 1972 föreskrifter för det fortsatta utrednings- och projekteringsarbetet avseende stationsbygg-

naden. Det är ju svar, herr Wirmark, på frågan huruvida landstinget har varit medvetet eller icke medvetet om de tankegångar som har lett fram till Kungl. Maj:ts beslut. Stockholms läns landsting tar alltid reda på vad det är man skriver på, och det har man gjort även i det här fallet.

Herr Wirmark säger också att statsrådet inte nämner att det kommit in synpunkter från dem som företräder rundahusalternativet. Skall det tydas så, herr Wirmark, att alla dessa synpunkter skulle ha lagts åt sidan av Kungl. Maj:t? Någon annan tydning kan jag inte komma fram till när herr Wirmark påstår att det har kommit in synpunkter från de företrädarna som ingen hänsyn har tagits till. Det borde vara en överloppsgärning för mig att säga att Kungl. Maj:t och underlydande verk och sidoordnade myndigheter i det här ärendet liksom i alla andra har varit helt öppna vid varje tillfälle för att lyssna till alla tänkbara förslag.

Fru Eriksson i Stockholm gjorde i sitt inlägg gällande bl. a. att här skulle finnas två alternativ, ja, det har blivit, fru Eriksson, två alternativ i den debatt som förs i det här stadiet av ärendets handläggning. Men innan luftfartsverket och byggnadsstyrelsen fastnade för det alternativ som Kungl. Maj:t nu har beslutat om, så har naturligtvis, som alltid, verket haft att samla in erfarenheter och synpunkter från alla tänkbara håll. Detta har alltså lett fram till det alternativ som beslut är fattat om.

Det är alldeles självklart att luftfartsverket måste vara med tiden och följa upp vad som händer runt om i världen. Det ligger i sakens natur att man inte sätter sig i sin kammare och ritar upp ett förslag till en ny terminalbyggnad på Arlanda utan att följa upp vad som är det senaste nya runt om i världen.

Herr Wennerfors kom tillbaka till Pan American Airways och Kennedyflygplatsen. Det är synd, herr Wennerfors, att jag inte gjorde som jag kanske tänkte och tog med mig en rad bilder för att visa här. Herr talmannen kanske vid den här tiden på dygnet ursäktar att jag inte gjorde det. Men om vi hade haft möjlighet att titta på dessa bilder skulle jag ha kunnat visa vad herr Wennerfors borde veta när han talar om den flygplatsen, nämligen att den är ombyggd och att det inte alls går att göra någon jämförelse med det vi nu diskuterar beträffande Arlanda.

Jag skall inte förlänga debatten mycket mera. Men låt mig säga en sak till, som naturligtvis kan vändas emot mig, om interpellanterna och frågeställaren vill det. Men jag tycker den är så väsentlig att jag åtminstone måste få den till protokollet.

Arbetet med Arlandas nya stationsanläggning har nu pågått i flera år. Alla ansträngningar görs att få fram den länge önskade nya stationsbyggnaden. Om det skall kunna ske enligt planerna – dvs. att anläggningen skall kunna tas i bruk i slutet av 1976 – måste arbetet få bedrivas ostört och inte, som skett under det senaste året, ytterligare splittras på diskussioner och analyser av andra tänkbara lösningar av byggnadens utformning.

Jag hoppas verkligen innerligt att luftfartsverket och byggnadsstyrelsen nu skall få den absolut nödvändiga arbetsron i sitt fortsatta arbete. Det är nödvändigt också med hänsyn till den flygande allmänheten, som i hög grad blir lidande redan genom de förseningar som nu uppstått.

I detta lägger jag till slut också in, herr talman, vad herr Wirmark sade

Torsdagen den
14 december 1972

*Ang. utformningen
av flygterminaler*

om att här skulle man kunna remittera något förslag på nytt. Beslut har ju fattats i ärendet, och då går det inte att remittera på nytt.

Fru ERIKSSON i Stockholm (s):

Herr talman! Statsrådet måste helt ha missuppfattat vad ett ämbetsverk har för befogenheter. Jag har aldrig trott att ett ämbetsverk avgör en fråga. Statsrådet sade att avgörandet ligger hos luftfartsverket och byggnadsstyrelsen. Det kan aldrig vara möjligt. Ett ämbetsverk har ju ingen avgörande befogenhet utan kan endast framlägga förslag. Att ämbetsverken i allmänhet har en sakkunskap, som man hoppas att statsråden respekterar, är självklart.

Men jag tog ett annat exempel – det gällde köp av datorer. Där hade ett ämbetsverk mycket bestämt uttalat sig i en riktning och det hade getts stor offentlighet åt detta. Det blev ett annat beslut. Och jag har ganska god kännedom om att regeringen icke behöver ta någon hänsyn till förslag som kommer från ämbetsverk.

Så på den bogen ligger inte frågan, utan avgörandet träffas av statsrådet. Det är ju därför vi tar upp frågan här. Annars vore det meningslöst, vi kan inte stå och vädja till ett ämbetsverk. Vi kan bara vädja till statsrådet att ta hänsyn till olika förslag.

Sedan har det sagts att vi har insinuerat att luftfartsverket varit partiskt, men vad vi har sagt är att luftfartsverket hade utformat ett förslag innan det andra förslaget lades fram. Om det redan finns ett förslag som man har satts sig in i och tagit ställning till, så är det väl naturligt att man också förordar det. Det var därför som jag menade att det kanske skulle ha varit riktigare att man hade utarbetat det andra förslaget också, så att statsrådet hade två lika väl utarbetade förslag att välja mellan. Jag anser nämligen fortfarande att det är statsrådet som avgör frågan.

Sedan sade kommunikationsministern: Låt oss nu vara i fred och kom inte med några ytterligare besvärigheter! Men när vi som riksdagsledamöter får frågor och förslag från olika håll är det ju vår skyldighet att vi i vår tur frågar statsrådet. Det hör till ordningen och bör därför inte irritera. Jag tror inte heller att vare sig luftfartsverkets eller byggnadsstyrelsens förslag – vem det nu är som har sysslat med dessa frågor – har blivit försenat ett enda ögonblick av våra interpellationer. Att påstå det kan nästan kallas för en insinuation. Orsaken till att vi har frågat vid denna tidpunkt har varit den publicitet som förekommit om att det också finns ett annat förslag som inte har undersökts.

Inte heller tror jag att dröjsmålet hittills har berott på att man gjort några extra analyser. Vi har åtminstone inte fått någon redogörelse för dem. Det har inte sagts något om att man har analyserat en rad förslag och fört en mängd diskussioner; det enda vi vet är att ett förslag om runda huset har lagts fram under detta år och att man i ämbetsverken redan hade bestämt sig när det förslaget presenterades. Därför kan man inte i verken ha blivit försenad i sin handläggning av att vi interPELLERAT här i riksdagen. Vi vet för övrigt hur liten betydelse det har att interPELLERA, men det är en av de möjligheter vi ändå har som riksdagsledamöter att verka i allmänhetens intresse.

Självfallet kan inte heller rundahusförslaget ha försenat luftfartsverket och byggnadsstyrelsen när de utarbetat sitt förslag, som redan tycks ha legat färdigt när det andra förslaget lades fram. Det är fel att påstå något sådant.

Slutligen kan man som statsråd ha en bestämd uppfattning, men man kan inte huta åt riksdagsmän och säga att de skall hålla sig lugna, så att ämbetsverken kan arbeta -- när man bara är så blygsam att man framställer en enkel interpellation.

Herr WIRMARK (fp):

Herr talman! Efter statsrådets senaste anförande vill jag bara beträffande det verk vi här har diskuterat säga, att det inte har varit min mening att ifrågasätta verkets objektivitet eller att man där har gjort en saklig bedömning. Det tror jag visst att man har. Vad jag har sagt är att genom att verket redan var engagerat i ett förslag blir det något av ett partsförhållande, och därför hade det varit önskvärt med en ytterligare belysning av en tredje part. Det är bl. a. en sådan belysning som jag har velat medverka till med min fråga. Jag vill alltså ha noterat i protokollet att jag inte har ifrågasatt verkets vilja till en saklig bedömning av ärendet.

Den andra punkt jag skulle vilja ta upp är att statsrådet tycktes vara indignerad över att jag hade sagt att statsrådet inte hade nämnt de ytterligare synpunkter som hade kommit in från vederbörande arkitektgrupp. Det tycker jag var helt på sin plats att göra. Vad statsrådet gjorde i sin andra replik var att referera till de synpunkter som SAS hade anfört och som har bemötts i den här inlagan. Inte med ett ord sades att här fanns faktorer som kunde inverka på de slutsatser som SAS dragit. Det är väl bara rimligt att detta kommer till allmän kännedom och att de synpunkterna inte står oemotsagda.

För det tredje är det väl ingen av oss som har debatterat denna fråga som vill försena Arlandas utbyggnad. Det är ju inte bara en tidsfråga. Det är också fråga om ett mycket viktigt projekt -- det är en miljardinvestering -- och det är fråga om bidrag från landstingen som uppgår till mycket stora belopp. Då vore det väl inte för mycket begärt att de fick ärendet för yttrande. Statsrådet försökte ge kammaren intrycket att landstinget hade tagit ställning till rundahusprincipen. Det är inte så. Vem som helst som kontaktar landstinget får beskedet att man inte haft möjlighet att ta ställning till alternativen i den fråga vi nu diskuterar. Jag tycker att det vore rimligt att man fick det. Begär man att landstingen skall ge krediter på så stora belopp, bör de också ha möjlighet att yttra sig över denna mycket viktiga utbyggnad.

Herr kommunikationsministern NORLING:

Herr talman! Jag sade i början av min förra replik att jag utsatte mig för en stor risk om jag tog upp frågan om tidsaspekten. Fru Eriksson i Stockholm tog direkt upp den kastade handsken och sade att detta uttalande måste innebära att jag tyckte illa om att interpellationerna och frågan hade ställts. Jag kan bara försäkra fru Eriksson att det inte var av den orsaken jag sade detta. Jag arbetar inte på det viset. Men jag tyckte ändå att det ur ett vidare perspektiv -- bortsett från att vi skall diskutera

Nr 143

Torsdagen den
14 december 1972

*Ang. utformningen
av flygterminaler*

de här frågorna hur ofta vi vill – ändå fanns anledning att i en så här viktig principdebatt ta med tidsperspektivet för Arlanda.

Vi må ha vilken uppfattning vi vill om runda huset eller fingerterminalen, men kvar står ändå att alla som tänker utnyttja Arlanda väntar på den nya stationsbyggnaden. I det ögonblicket gör jag ingen koppling alls med typen av hus, utan konstaterar bara att vi redan av olika skäl – men inte av detta skäl, fru Eriksson – är försenade. I den debatt om Arlanda som pågått i många år har man ofta fått höra: Skall detta aldrig bli färdigt någon gång? Det var just därför jag tog mig friheten att – med risk för att bli missförstådd – ändå nämna detta. Det fanns inget sådant samband som fru Eriksson talade om.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 13 Kammaren åtskildes kl. 4.04.

In fidem
BENGT TÖRNELL

/Solveig Gemert